

Харківський
економіко-правовий університет

2014/1(16)

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Збірник наукових статей

**ПРАВО
ЕКОНОМІКА
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**

Харків
2014

Наукові записки
Харківського економіко-правового університету
№ 1(16), березень 2014 р.

Науковий журнал. Виходить двічі на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 9141 від 08.09.2004.

Редакційна колегія:

голова редакційної колегії *Орлов П.І.*, кандидат юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет;

відповідальний секретар редакційної колегії *Венедіктов В.С.*, доктор юридичних наук, професор, перший проректор, Харківський економіко-правовий університет;

члени редколегії: *Харченко В.Б.*, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет; *Інишин М.І.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Хуторян Н.М.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Щербина В.І.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Попов С.В.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Мельник К.Ю.*, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Українська асоціація фахівців трудового права; *Річард Ворнер*, професор права, доктор гуманітарних наук, керівник центра права та комп'ютерних технологій у Чикаго-Кент коледжі права Іллінойського інститут технологій (США); *Руденко М.В.*, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Стратонов В.М.*, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Херсонський державний університет; *Архієреєв С.І.*, доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Дейнека О.Г.*, доктор економічних наук, професор, Українська державна академія залізничного транспорту; *Глуценко В.В.*, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, Харківський державний університет ім. В.Н. Каразіна; *Тимченко І.С.* кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет; *Гульман Б.Н.*, доктор психологічних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти; *Тюріна В.О.*, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; *Прадід Ю.Ф.*, професор, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої школи України, декан факультету української філології та українознавства, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського; *Абашнік В.О.*, доктор філософії, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет

Рекомендовано до друку вченою радою ХЕПУ

ЗМІСТ

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Абашнік В.О.

Наукова співпраця Харківського економіко-правового університету з «Міжнародним товариством імені Г.В. Стеллера»..... 5

Загорулько О.А.

Науковий анонс результатів проведення конференції «Шевченко і сучасність», присвяченої 200-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка 12

ПРАВО

Вапсва Ю.А. Щодо помилки в кримінальному праві..... 19

Венедіктов В.С.

Правові проблеми організації сучасної вищої освіти в Україні.. 22

Галкін Д.В.

Кадрова політика в міліції з початком НЕПу..... 26

Кирилюк Л.В.

Процесуальний статус представника потерпілого на стадії досудового розслідування 33

Колесніков В.В.

Особливості огляду трупа на місці пожежі..... 42

Павликівський В.І.

Проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю (ст. 173 Кримінального кодексу України)..... 45

Тихоненко Л.Л.

Організаційні засади діяльності ДАІ щодо удосконалення безпеки дорожнього руху в Україні..... 51

ЕКОНОМІКА

Заграй Г.В.

Аналіз підходів щодо визначення поняття постіндустріальної економіки, її особливостей та причин виникнення..... 57

Левчук О.М.

Суперечливість розрахунків споживчого кошика та прожиткового мінімуму..... 64

Манжай О.В., Манжай І.А.

Аналіз нормативно-методичної урегульованості питання протидії несанкціонованому проникненню на об'єкти інформаційної діяльності..... 70

Тимченко І.С.

Аналіз доцільності використання протекціоністських заходів у зовнішньоекономічній політиці України..... 77

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**Бабічева Н.О.**

Використання інноваційних технологій на уроках англійської мови в середній школі як одна з умов підвищення якості освіти.. 88

Грабарь Т.В.

Особенности юридического перевода..... 92

Загорулько О.А.

До питання про проблеми написання та викладання історії України..... 98

Маркус Габріель

Форми скептицизму..... 103

Петер Тірген

Чому в Росії відсутній образ «прямої ходи»?..... 108

Петренко Т.И.

Краткий обзор истории преподавания английского языка в Харькове (XVIII – начало XX века) 117

Пилипенко Т.Б.

Інноваційні технології у шкільній методиці..... 123

Таукішева М.Б.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій як засіб підвищення якості навчання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах..... 126

Савлюк С.В.

Інноваційні технології навчання в шкільній компоненті..... 130

Салтанов М.В. Філософські аспекти обґрунтування зовніш-

ньої легітимності держави 134

Трибуна молодих вчених**Ліннік Ю.В.**

Ефективна боротьба з порушенням прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: що для цього необхідно змінити в українському законодавстві?..... 143

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Абашнік В.О.

доктор філософії, завідувач
кафедри гуманітарних та
фундаментальних юридичних
дисциплін Харківського еконо-
міко-правового університету

Наукова співпраця Харківського економіко-правового університету з «Міжнародним товариством імені Г.В. Стеллера»

В рамках міжнародного наукового співробітництва Харківський економіко-правовий університет (ХЕПУ) останніми роками установив контакти з «Міжнародним товариством імені Георга Вільгельма Стеллера» (Internationale Georg-Wilhelm-Steller-Gesellschaft). Це наукове товариство було засноване 8 травня 2007 р. у м. Галле (ФРН) з ініціативи доктора природознавчих наук Віланда Гінтцше (Dr. Wieland Hintzsche). Завдяки своїм публікаціям та виступам він є відомим науковцем не лише в Німеччині, але й в інших країнах Європи та світу. Зокрема, восени 2002 р. Віланд Гінтцше виступав з доповіддю про діяльність Г.В. Стеллера на засіданні «Харківського міського товариства «Філософська освіта».

Серед членів-засновників «Міжнародного товариства імені Георга Вільгельма Стеллера» у 2007 р. був також завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ, доктор філософії Абашнік В.О. Згідно зі своєю метою воно має досліджувати та популяризувати праці і відкриття відомого вченого-природознавця Георга Вільгельма Стеллера, або Штеллера (Georg Wilhelm Steller, 1709-1746), який досліджував Сибір, Чукотку, Камчатку та Аляску. Всесвітньо відомим цей вчений став завдяки «морській корові» (лат. *Hydrodamalis gigas*), або «Стеллеровій корові», яка була вперше описана Г.В. Стеллером у 1741 р. під час його участі у Другій Камчатській експедиції під керівництвом Вітуса Беринга (1681-1741). До речі, повний скелет «Стеллерової корови», завдяки польському природознавцю та лікарю Бенедикту Тадеушу Дибовському (1833-1930), був привезений з острова Беринга та в 1879 р. з'явився у Харкові. Зараз цей скелет знаходиться у Музеї природи Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

В рамках своєї програми «Міжнародне товариство імені Георга Вільгельма Стеллера» організує виставки, екскурсії та міжнародні наукові конференції. З 2010 р. воно публікує свою збірку під назвою «Студії Стеллера» (Steller-Studien) німецькою мовою, де друкуються тези доповідей на вказаних конференціях, а також різні новини щодо діяльності товариства та його членів, серед яких є представники Австрії, Данії, Італії, Нідерландів, Росії, ФРН, США, України. Далі в тезах буде вказано на деякі міжнародні наукові конференції, які останнім часом було організовані названим товариством у м. Галле (ФРН).

З 22 по 24 листопада 2007 р. у м. Галле відбулася міжнародна наукова конференція під егідою «Міжнародного товариства імені Георга Вільгельма Стеллера», «Фонду Франке» та Університету імені Мартіна Лютера Галле-Віттенберг на тему «Книги як джерело (інспірація) та результат Сибірських експедицій у 18-му сторіччі». Спочатку перед учасниками та гостями з вітальними словами виступили директор «Фонду Франке», доктор Томас Мюллер-Бальке (Dr. Thomas Müller-Bahlke) та президент названого товариства, доктор природознавчих наук Анна Елізабет Гінтцше (Dr. Anna-Elisabeth Hintzsche).

В цій конференції прийняли участь науковці з Австрії, Данії, Німеччини, Росії та України. Серед доповідей можна виділити наступні: «Російська бібліографія Г.В. Стеллера» Едуарда Колчинського (Санкт-Петербург), «Міжнародне сприйняття творів Йоганна Бекмана» Алоїса Кернбауера (Грац, Австрія), «Поліфонія сибірських книг» Олександра Яркова (Тюмень), «Про сибірські дерева та коріння (Паллас та Буш)» Фолькварда Вендланда (Берлін), «Геометричні записки 1734 р. у Якутську» Петера Ульфа Мьоллера (Копенгаген, Данія), «Книжкова культура як частина духовної культури» Дмитра Гоголева (Тюмень), «Й.Г. Гмелін та неопублікована 5-та частина його Флори Сибірики» Михайла Андрєєва (Санкт-Петербург).

В рамках цієї конференції 23 листопада 2007 р. *Володимир Абашиник (ХЕПУ)* виступив з доповіддю на тему «Георг Вільгельм Стеллер (Штеллер) та Сибірські експедиції в академічних заняттях Харківського та Київського університетів 19-го століття». В цій доповіді було вказано на особливості тематики Сибірських експедицій, творчості та наукових відкриттів Г.В. Стеллера у викладанні харківських та київських професорів історії та географії. На завершення вказаного наукового форуму Ульріх Ваннгофф (Берлін) представив невеликий фільм про свою подорож до Архангельська, Мурманська та на Соловецькі острови. Після цього організатори запропонували учасникам наукову екскурсію до од-

нієї із найстаріших німецьких бібліотек у м. Вольфенбюттель («Бібліотека Герцога Августа») та до історичного замкового парку Гарбке.

З 22 по 25 жовтня 2009 р. за організації «Міжнародного товариства імені Георга Вільгельма Стеллера», «Інституту етнологічних досліджень імені Макса Планка» (Галле) та «Фонду Франке» проходила міжнародна конференція на тему «Науковий контекст сибірських досліджень в часи Г.В. Стеллера та Й.Г. Гмеліна». В рамках цієї конференції слід виділити наступні доповіді: «Нереалізований проект В.Г. Вернадського у 1916-1917 рр. Російська публікація Інструкції академіка Г.Ф. Міллера для Й.Е. Фішера щодо збирання історико-географічних даних про Сибір (1740)» Ірини Тункіної (Санкт-Петербург), «Дослідник природи Г.В. Стеллер та етнографія Сибіру» Хана Фермойлена (Галле), «Культурологічний аспект життя європейців в Сибіру в часи Г.В. Стеллера» Олександра Яркова (Тюмень), «Виникнення та розвиток географії рослин в Росії у 18-му ст.» Михайла Андрєєва (Санкт-Петербург), «Поганська віра та звичаї народів Сибіру» Олександра Елерга (Новосибірськ), «Карл Лінней та його опоненти» Андрія Ситіна (Санкт-Петербург), «Спостереження земельного магнетизму в Росії у 18-му та першій половині 19-го ст.» Єлени Русанової (Гамбург), «Доповідь Свена Вакселя від 15 листопада 1742 р. в Адміралтейську колегію як джерело 2-ї Камчатської експедиції» Володимира Соболева (Санкт-Петербург), а також «Етнографія Сибіру» Йоахіма Отто Габека (Галле), який був одним із співорганізаторів цього форуму.

Під час цієї конференції *Володимир Абашинік (Харків)* виступив 23 жовтня 2009 р. з доповіддю на тему «Георг Вільгельм Стеллер (1709-1746) та 2-га Камчатська експедиція у радянському кіно». В центрі цієї доповіді був радянський художній фільм «Балада про Беринга та його друзів» (кіностудія ім. М. Горького, Москва, 1970). У вступі доповідач коротко розповів про творчий шлях радянського актора Валентина Нікуліна (1933-2005), який виконав роль Г.В. Стеллера у названому фільмі. Зокрема, цей актор зіграв у таких радянських фільмах, як «Дев'ять днів одного року» (1961), «Брати Карамазови» (1968), «Гіперболоїд інженера Гаріна» (1973), «Візит дами» (1989). Крім цього, доповідач також вказав на роль названого фільму у розповсюдженні знань в СРСР про 2-гу Камчатську експедицію та науковий внесок Г.В. Стеллера.

В рамках цієї конференції організатори надали можливість учасникам побувати у м. Бад Віндсхайм (Баварія), де народився та навчався в гімназії Г.В. Стеллер. Так, 24 жовтня 2009 р. була організована екскурсія до будинку Г.В. Стеллера та міської церкви, де його батько грав на

органі. В рамках цієї поїздки відбулася зустріч учасників конференції в «Гімназії імені Г.В. Стеллера» (Georg-Wilhelm-Steller-Gymnasium, Bad Windsheim) у Бад Віндсхаймі. Під час цієї зустрічі *Володимир Абашинік (ХЕПУ)* виступив з невеликою доповіддю про Г.В. Стеллера та показав епізоди з вказаного радянського фільму «Балада про Беринга та його друзів» (1970), що викликало жвавий інтерес у гімназистів та викладачів гімназії. Повідомлення та фото з цієї зустрічі були опубліковані на офіційному сайті під назвою «Наука зустрічається зі школою» [1].

З 2 по 4 жовтня 2010 р. в м. Галле відбулася міжнародна наукова конференція на тему «Учень Георг Вільгельм Стеллер (1709-1746) вшановує свого вчителя. До 300-річчя народження Фрідріха Гоффманна (1660-1742), члена Санкт-Петербурзької Академії наук». Її організаторами стали «Міжнародне товариство імені Г.В. Стеллера» та Університет імені Мартіна Лютера Галле-Віттенберг (м. Галле). Спочатку ректор, відомий професор-богослов Удо Штретер виступив з привітальним словом. Після цього виступу 2 жовтня 2010 р. в рамках міжнародної конференції *Володимир Абашинік (Харків)* представив доповідь на тему «Християн Томазій, Й.Ф. Будде та Християн Вольф, або Галльська теологія, філософія та юриспруденція під час 2-ї Камчатської експедиції». Тут доповідач торкнувся впливів названих юристів та філософів на теоретичні позиції науковців вказаної експедиції, в т.ч. на погляди Г.В. Стеллера.

З інших доповідей цього формату можна назвати наступні: «Гриби у неопублікованій Байкальській флорі Стеллера» Гайке Хеклау (Галле), «Лінгвістичні експедиції Російської академії наук у 18-му та 19-му ст.» Лариси Бондар (Санкт-Петербург), «Розповсюдження ідей та текстів в Європі у 18 ст.» Мішеля Ковалевича (Краків, Польща), «Дослідження давньої історії в університетах Південної Німеччини» Дмитра Гоголева (Тюмень), «Ідея біологічної адаптації у Г.В. Стеллера» Стефано Маттіолі (Сієна, Італія), «Фрідріх Гоффманн про воду як універсальний засіб лікування» Віланда Гінтцше (Галле), «Про альбом коронування Єлизавети Петрівни у 1742 р.» Ірини Тункіної (Санкт-Петербург), «Сибіряки як вчителі Стеллера під час його подорожей» Олександра Яркова (Тюмень), «Яким було місто Галле за часів Стеллера в 1731-1734 рр.?» Мауріціо Пауля (Галле). На завершення конференції відбулася екскурсія історичними місцями навколо Галле, в рамках якої учасники побували в музеї художника Макса Клінгера (Гросйсена), у стародавньому м. Наумбург та у м. Бад Лаухштедт, де помер Людвіг Генріх Якоб (1759-1827), відомий німецький філософ та юрист, який був професором Харківсько-

го університету в 1807-1809 рр.

З 13 по 16 жовтня 2011 р. за організації «Міжнародного товариства імені Г.В. Стеллера» та Університету імені Мартіна Лютера Галле-Віттенберг у м. Галле відбулася наступна наукова конференція, яка була присвячена 200-річчю з дня смерті відомого природознавця та мандрівника Петера Сімона Палласа (1741-1811). З привітальними словами спочатку виступили президент товариства Анна-Елізабет Гінтцше та професорка Маргріт Енгель (Анкорідж, США), авторка книг про Г. В. Стеллера на Алясці. Серед подальших доповідей були: «Німецька наука про старожитності у 18-му та 19-му ст.» Дмитра Гоголева (Тюмень), «Слідами мандрів П.С. Палласа до Криму у 1794 р.» Ірини Тункіної (Санкт-Петербург), «Паллас як автор та видавець етнографічних творів» Хана Фермойлена (Лейден, Нідерланди), «Паллас як ботанік» Андрія Ситіна (Санкт-Петербург), «Імпульси Камчатських експедицій» Наташі Лінд (Копенгаген, Данія), «Про німецькі сліди у Тобольському культурному типі» Олександра Яркова (Тюмень), «Світогляд Леонарда Ейлера» Мішеля Ковалевича (Краків, Польща), «Криптограми у колекціях Палласа» Михайла Андрєєва (Санкт-Петербург), «Мої зустрічі з Палласом» Ульріха Ваннгоффа (Берлін).

14 жовтня 2011 р. в рамках цього форуму виступив *Володимир Абашинік (Харків)* на тему «Феофан Прокопович (1681-1736) та Георг Вільгельм Стеллер (1709-1746): філософські, богословські та інші впливи». Доповідач спочатку коротко розказав про творчий шлях випускника та професора Києво-Могилянської академії Феофана Прокоповича, який пізніше був митрополитом Новгородським та Великих Лук, а з 1722 р. фактично керував Російською православною церквою. Потім було вказано на роль Прокоповича в кар'єрі Г.В. Стеллера під час його «Санкт-Петербурзького періоду» (1734-1737), зокрема на його рекомендацію до складу 2-ї Камчатської експедиції. Наприкінці доповідач процитував латинський вірш Феофана Прокоповича під назвою «In moram Stelleri medici» (1736).

На завершення цього наукового форуму для його учасників 15 жовтня 2011 р. була проведена екскурсія до найстарішої Німецької Академії природознавців «Леопольдіна» у м. Галле. Наступного дня, 16 жовтня 2011 р., учасники конференції відправилися на екскурсію до замку у м. Цербст, де провела свої дівочі роки принцеса Софія Августа Фрідеріка Ангальт-Цербстська, майбутня російська цариця Катерина II (1729-1796). У відношенні доповідей на цій конференції слід вказати, що їх тези були надруковані у відповідній збірці «Студій Стеллера» (Steller-

Studien), а також в електронному варіанті на офіційній сторінці «Міжнародного товариства імені Г.В. Стеллера» [2].

З 17 по 21 жовтня 2012 р. у м. Галле відбувся науковий форум на тему «Від збирання до систематизації». Цього разу його організаторами були «Міжнародне товариство імені Георга Вільгельма Стеллера», «Інститут етнологічних досліджень імені Макса Планка» (Галле) та «Фонд Франке». Серед доповідей можна назвати: «Осягнення Сибіру: ілюстративні матеріали з топографії та етнографії народів Сибіру в Санкт-Петербурзькому філіалі архіву РАН» Лариси Бондар (Санкт-Петербург), «Інформація та знання» Роланда Цветковскі (Кюльн), «Дарча грамота Ломоносову на Усть-Рудицю як джерело з історії науки 18-го століття» Ірини Тункіної (Санкт-Петербург), «Утилітарне, сакральне, музейне (Формування сибірських колекцій)» Олександра Яркова та Дмитра Гоголева (Тюмень), «Х.Л.Х. Бакмайстер (1730-1806) та його фінно-угорські мовні дослідження» Ебергарда Вінклера (Гьоттінген), «Початки наукової систематизації та ботаніка в Росії в 18 ст.» Михайла Андрєєва (Санкт-Петербург), «Колекції сибірських гербаріїв» Олексія Гребенюка (Новосибірськ), «П.С. Паллас: від збирання до теоретизування» Едуарда Колчинського (Санкт-Петербург), «Робота Г.Ф. Міллера над інформацією про північний морський пролив» Наташі Лінд (Копенгаген, Данія).

18 жовтня 2012 р. виступив *Володимир Абашик (ХЕПУ)* з доповіддю на тему «Система(тизація) проти еkleктики. Галльська просвітницька філософія та її впливи на природознавчі науки». Зокрема, доповідач вказав на головних представників науки як системи та еkleктичного напрямку у філософії на початку 18-го століття. Представником першого напрямку був знаменитий філософ та юрист Християн Вольф (1679-1754), якому свою еkleктичну позицію протиставляли два інших авторитетних професори університету в Галле – Християн Томазій (1655-1728) та Йоганн Франц Будде (1667-1729). Твори названих філософів та юристів вивчали та мали при собі під час 2-ї Камчатської експедиції деякі учасники, зокрема Г.В. Стеллер та його супутник, майбутній професор Степан Крашенінніков (1711-1755). Тези цієї та інших доповідей конференції представлені в поточному номері «Студій Стеллера» (Steller-Studien) та в електронному варіанті на офіційній сторінці «Міжнародного товариства імені Г.В. Стеллера» [3].

З 17 по 20 жовтня 2013 р. в м. Галле відбулася міжнародна конференція на тему «Вживання в Сибіру». З привітальними словами спочатку виступили: віцепрезидент Німецької національної академії «Лео-

польдіна» Гуннар Берг, Президент «Міжнародного товариства імені Г.В. Стеллера» Анна Елізабет Гінтцше, професорка Анкоріджського університету Маргріт Енгель (Аляска, США). Серед наступних доповідей були: «Істівні та отруйні гриби Сибіру в працях Стеллера» Олексія Коваленка (Новосибірськ) та Михайла Андрєєва (Санкт-Петербург), «Трансформація соціально-економічної сфери сільських територій Алтаю» Олени Понкіної (Барнаул), «Динаміка використання земель у степу південно-західного Сибіру» Манфреда Фрюауфа (Галле), «Експедиція Д.Г. Мессершмідта у 1720-1727 рр.» Лариси Бондар (Санкт-Петербург), «Німецькі колонії на Волзі» Ніни Вашкау (Волгоград), «Аптекарі в Сибіру у 18 ст.» Єлени Русанової (Гамбург), «Використання медичних знань мандрівниками-природознавцями у Сибіру у 18 ст.» Дмитра Гоголева (Тюмень), «Галле та етнологія у 18 ст.» Хана Фермойлена (Галле).

18 жовтня 2013 р. *Володимир Абашиник (ХЕПУ)* виступив з доповіддю на тему «Сім'я та шлюб в Сибіру. На матеріалах праць Г.Ф. Міллера та Г.В. Стеллера». Доповідач акцентував увагу учасників конференції на ролі сімейних та шлюбних відносин в контексті теми «виживання в Сибіру». Тези цієї та інших доповідей конференції представлені в поточному номері «Студій Стеллера» (Steller-Studien), зокрема в електронному варіанті цього часопису на офіційній сторінці «Міжнародного товариства імені Г.В. Стеллера» [4]. На завершення в рамках культурної програми учасникам цього міжнародного форуму була запропонована поїздка до м. Торгау на річці Ельбі. Тут були проведені три екскурсії: 1) до дому-музею Катерини Лютер, дружини релігійного реформатора Мартіна Лютера, 2) до резиденції місцевих графів, де в 1711 р. німецький філософ та юрист Г.В. Лейбніц зустрічався з російським царем Петром, 3) до відомого пам'ятника з надписом «Тут на Ельбі 25 квітня 1945 р. війська Першого Українського фронту Червоної армії з'єдналися з Американськими військами».

Примітки:

1) Див. за електронною адресою: <http://gwsg.net/veranstaltungen/2009-2010/steller-gesellschaft>

2) Див. за електронною адресою: http://www.steller-gesellschaft.de/wp/wp-content/uploads/pdf/dr2011_abstracts.pdf

3) Див. за електронною адресою: http://www.steller-gesellschaft.de/wp/wp-content/uploads/pdf/dr2012_abstracts.pdf

4) Див. за електронною адресою: <http://www.steller-gesellschaft.de/wp/wp-content/uploads/pdf/stellerstudien2013.pdf>

Загорулько О.А.
к.ю.н., доцент кафедри
гуманітарних та
фундаментальних
юридичних дисциплін
Харківського економіко-
правового університету

Науковий анонс результатів проведення студентської наукової конференції «Шевченко і сучасність», присвяченої 200-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка

5 березня 2014 р. у Харківському економіко-правовому університеті відбулася конференція «Шевченко і сучасність» до 200-річчя з дня народження великого Кобзаря.



В конференції приймали участь викладачі та студенти ХЕПУ, а також викладачі та учні харківських шкіл № 11, № 66, № 82, № 90, № 102, № 114, № 153.



До учасників конференції з вітальним словом звернувся перший проректор ХЕПУ, доктор юридичних наук, професор Валентин Семенович Венедіктов. У своєму виступі він підкреслив значення шевченкового слова в сучасному світі, побажав всім присутнім плідної роботи та творчої наснаги.

Розпочато розмову про актуальність творчості Тараса Григоровича Шевченка піснюю *«Розрита могила»* сучасного українського гурту *«Кому вниз»* на вірш Шевченка. На екрані демонструвався відеоряд *«Пам'ятники Тарасу Шевченкові у світі»*.

Відкрила роботу і була ведучою конференції кандидат філологічних наук, доцент Олена Федорівна Кучеренко. *«Дослідники стверджують, - наголосила Олена Федорівна, - що найбільша кількість пам'ятників у світі – саме Шевченкові. В Україні та у різних країнах світу їх нараховується більше ніж 1100. Вони стоять на усіх континентах, у великих та малих містах, вони передають нам поета різного за віком і настроєм. Чи можна бути абсолютно переконаним, що тільки пам'ятники зберігають пам'ять про поета?»* Олена Федорівна підкреслила, що *«коли ми звертаємося до постаті Т.Г. Шевченка, у кожного з нас, різних за віком, різних за освітою, виникає багато думок. Різних думок, особистих і неособистих, значущих і не дуже»*.

«Передусім, звичайно, для усіх українців постають хресто-

магійні твердження про Шевченка – генія, великого Кобзаря, пригадуються офіційні делегації, що вшановують його пам'ять покладанням квітів до річниці з дня народження і дня смерті. І так - до наступної річниці або ювілею поета. За такого суто формального бачення Шевченка у багатьох не виникає особливого бажання його вивчати, його читати й перечитувати, бо він не сприймається як жива людина. І все, про що писав поет, що йому боліло, бачиться як давно забуте, виключно минулі історичні часи й проблеми двохсотрічної давнини. Ці проблеми не зачіпають нас, українців XXI століття, це щось другорядне. Чи це так? Який Шевченко нам потрібен?» Олена Федорівна запропонувала окреслити наші міркування щодо поставлених питань, переглядаючи документальний фільм «Думки про Шевченка», де український актор Богдан Ступка висловлює свої думки про Т.Г. Шевченка та його творчість, про Шевченка – людину.

Цікаве дослідження під назвою «Тарас Шевченко на фотографіях» представила студентка коледжу ХЕПУ Кристина Восковська (ДПК-11), зібравши маловідомі широкому загалу матеріали.

З презентацією газети, створеної студентами коледжу ХЕПУ (гр. ДПК 11) з нагоди ювілею з дня народження Т.Шевченка, виступила Катерина Степанова (гр. ДПК-11).



Надзвичайний інтерес викликав ліричний фільм, створений студентами коледжу під назвою «Жінки в житті Т.Шевченка», де

наголошувалося, що доля не подарувала Шевченкові взаємного кохання, але надзвичайні жінки: Ганна Закревська, Варвара Репніна, Агата Ускова – надихали його на творчість.

В «поетичній перерві» Кристина Восковська (гр. ДПК-11) прочитала свій улюблений вірш з поезії Т.Шевченка «Нащо мені чорні брови...» Німецькою мовою цей самий вірш був представлений доктором філософії В.О. Абашніком, завідувачем кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ. Студентка Ірина Мусієнко (гр. ДПК-11) представила власний вірш, присвячений Кобзареві, з коментарем до якого виступила Анастасія Волошина (гр. ДПК-11).

Доповідь «Ми чуємо тебе Тарасе крізь віки» презентувала учасниця конференції з харківської середньої школи № 90 Анастасія Жирова. Про двоєдиність письменника і художника йшлося в доповіді Анастасії Коваленко, що репрезентувала харківську середню школу № 102. «Тарас Шевченко і світ» – таку назву мала доповідь Юлії Третьяк зі школи № 102.

З ґрунтовним аналізом символу «хати» в житті та творчості Т. Шевченка виступили Анна Деденко та Назар Захарченко в спільній доповіді під назвою «Шевченкова хата». Вони представляли середню школу № 66.

Після перерви роботу конференції було продовжено доповіддю-презентацією «Бог, віра, релігія у творчості Тараса Шевченка» викладача школи № 114 Олени Вікторівни Лобусової.



Про ідеологізацію шевченкової спадщини та значення творчості поета в житті сучасних українців йшлося в доповіді «Чи ак-

туальний Т. Шевченко сьогодні?» викладача кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін Олени Анатоліївни Загорулько. Доповідачка наголосила, що Спадщина Т.Г. Шевченка протягом ста років широко використовувалася в ідеологічних побудовах як соціалістів, так і націоналістів. Відповідно для радянського народу Шевченко був сконструйований як «революційний демократ» та «атеїст», а в працях західних вчених виглядав як «націоналіст» та набожна людина. Ідеологи націоналізму або комунізму прагнули не стільки до пізнання творчості Шевченка, скільки до пристосування її для власних потреб, до реалій тодішнього українського національного життя.

Боротьба за Шевченка розпочалася ще за життя поета і була спровокована змістом його творів. Продовжується вона і зараз. Однак вписування Шевченка в ті чи інші ідеологічні конструкції демонструє нам більше слабкість політичного життя в сучасній Україні, ані ж самого Т.Г. Шевченка. Далі доповідачка розкрила тезу про ідейну багатовимірність «Кобзаря» і наголосила на тому, що тексти Шевченка надають читачеві широку можливість інтерпретаційної свободи, вони націлені у майбутнє, в них митець звертається до наступних поколінь, а отже провокує кожне нове покоління читачів на таке його прочитання, яке відповідає ідейній атмосфері доби, і робить це слово унікальним феноменом не лише літературної, а в найкращому значенні духовно-культурної історії.

Заступник декана по роботі з іноземними студентами ХЕПУ Тарас Петрович Голопич виступив з доповіддю «Національна ідентичність в творчості Кобзаря», в якій зазначив, що Тарас Шевченко як геніальний поет і мислитель успадкував усі таланти й духовні риси свого давнього, життєздатного, вільнолюбного, великодушного народу. Формування рис національної ідентичності в творчості Т. Шевченка розглядається крізь призму «свого» та «чужого», яка в сучасній науці є засадничою для висвітлення проблем індивідуальної, колективної, національної ідентичності. В кінці доповіді Тарас Петрович зазначив, що росіяни й українці в Україні – то один народ, а тим, хто й сьогодні ігнорує проголошений Україною державний суверенітет, вкрай необхідно прочитати Шевченка – виразника української ментальності і духу.

Доповідь-презентацію студентки Сани Нікішкіної (гр. ДПК-41) було присвячено альбому офортів Т. Шевченка «Мальовнича Україна», який поет замислив і створив після першої подорожі на

Україну у 1843 р.

Про життя Шевченка у засланні, його перебування в Оренбурзі, Орській фортеці, Аральській експедиції та поневіряння в Ново-Петровському укріпленні слухачі ознайомилися за допомогою цікавої презентації Сани Нікішкіної (гр. ДПК- 41) та Тетяни Северин (гр. ДП 21).

Закінчилася конференція вікториною «Життя та творчість Т. Шевченка», в якій прийняли активну участь студенти ХЕПУ та гості конференції.



Учасники конференції отримали подяки та свідоцтва про участь у конференції. Подяки також отримали студенти гр. ДПК 12 Богдан Кривий, Ігор Наумов, Анастасія Горбунова, Алина Сущенко та Олександр Новіков за створення студентської газети, присвяченої 200-річчю з дня народження великого Кобзаря.



ПРАВО

УДК 343.2

Вапсва Ю.А.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права Харківського економіко-правового університету

Щодо помилки в кримінальному праві

Анотація: стаття присвячена можливості помилки в кримінальному праві, видам помилки, а також її впливу на встановлення суб'єктивної сторони складу злочину і на кримінальну відповідальність в цілому.

Ключові слова: помилка, омана, кримінальна відповідальність, уявлення суб'єкта, склад злочину.

Аннотация: статья посвящена возможности ошибки в уголовном праве, видам ошибки, ее влиянию на установление субъективной стороны состава преступления и на уголовную ответственность в целом.

Ключевые слова: ошибка, заблуждение, уголовная ответственность, представление субъекта, состав преступления.

Summary: The article is devoted possibility of error in a criminal law, will give out error, and also its influence, on establishment of subjective side of corpus delict and on criminal responsibility on the whole.

Key words: error, criminal responsibility, presentation of subject, corpus delict.

Вивчення практики засвідчує, що значна кількість помилок в кваліфікації визначається неправильним встановленням вини особи, яка скоїла злочин. Суб'єктивна сторона складу злочину відображає внутрішній світ людини при його підготовці до злочину, в момент реалізації злочинного наміру, а також у випадку необережного завдання шкоди.

Згідно з ч.1 ст. 2 Кримінального кодексу України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небез-

зпечного діяння, яке містить склад злочину. Помилка, як похідна від викривленого уявлення суб'єкта про об'єктивну дійсність, входить в структуру суб'єктивної сторони складу злочину. Наявність помилки впливає на посилення, пом'якшення або взагалі на відсутність кримінальної відповідальності.

В кримінальному праві виділяють юридичну та фактичну помилки, які кожна по-своєму впливає на встановлення суб'єктивної сторони складу злочину і на кримінальну відповідальність в цілому. Щоб уявити суть явища, встановити межі його дії, треба визначитись з його поняттям. А.Ш. Якупов вбачає в помилці неправильне уявлення (оману) особи щодо юридичних властивостей або фактичних обставин діяння, що вчиняється [1, с. 137]. Така ж позиція у В.А. Якушина, який розуміє під помилкою оману особи відносно об'єктивних властивостей суспільно небезпечного діяння, які характеризують його як злочин [2, с. 35]. Такої ж думки Н.К. Семерньова, для якої помилка – це омана (неправильне уявлення) особи про дійсні юридичні та фактичні обставини вчинюваного діяння [3, с. 207].

Іншої думки дотримується Л.Н. Кривоченко, розуміючи під помилкою неправильне уявлення особи щодо юридичних властивостей або фактичних ознак вчинюваного діяння [4, с. 147]. Такий же підхід у А.В. Наумова: «Помилка – це неправильне уявлення особи щодо дійсного юридичного або фактичного характеру дії або бездіяльності, що вчиняються, чи їх наслідків» [5, с. 233].

Як бачимо, є дві позиції щодо поняття помилки в кримінальному праві. Перша помилка ототожнюється з оману. Друга помилка визначається як неправильне уявлення відносно тих чи інших обставин. На мою думку, більш слушною є друга.

Співвідношення між оману та помилкою розглядали філософи П.С. Заботін, Ф.А. Селіванов и Э.М. Чудінов. Вони дотримувались положення, що помилку і оману ототожнювати не можна. Це два самостійні поняття, які тісно взаємопов'язані, а тому їх слід аналізувати разом.

П.С. Заботін вважав, що омана і помилка в діалектичному процесі пізнання означають незавершеність відображення, його неповноту, яке обумовлене низкою факторів об'єктивного і суб'єктивного порядку. Основним критерієм відмежування омани від помилки є накоплений у процесі існування життєвий досвід особистості, а також знання, отримані людиною.

Ф.А. Селіванов і Е.М. Чудінов вбачали в помилці більш широке (родове) поняття, що включає в себе оману. А тому, ототожнювати помилку з оманою є неправильним.

Різницю між ними перший вбачав в тому, що помилка – це неправильність з самого початку, в якій не треба сумніватися потім при аналізі вчиненого. Омана ж, навпаки, деякий проміжок часу приймається за істину, і тільки потім суб'єкт усвідомлює або дізнається, що його дії були помилковими, небажаними, та результат не настав по певним причинам. Тобто кінцевий результат дещо об'єднує ці два поняття. Як при помилці, так і при омані настає той результат, до якого прагнула людина.

Тому можна зробити висновок, що поняття помилки не слід ототожнювати з поняттям омани. Тому, більш слушною є точка зору, при якій помилку визначають як неправильне уявлення. А тому більш правильним та прийнятним в кримінальному праві слід вважати, що помилка – це неправильне уявлення особи щодо юридичного характеру та фактичних обставин вчиненого діяння та його наслідків.

Література:

1. Уголовное право УССР. Общая часть. Под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К.: Вища школа. – 1984. – 383 с.
2. Якушин В.А. Ошибка и её уголовно-правовое значение. – Казань: Изд-во Казанского ун-та. – 1988. – 128 с.
3. Уголовное право. Общая часть. Под ред. Козаченко У.Я., Незнамова З.А. – М.: ИНФРА М-НОРМА. – 1997. – 503 с.
4. Уголовное право Украины. Общая часть. Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – Харьков. – 1998. – 357 с.
5. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М.: Бек. – 1996. – 550 с.

УДК 378:34(477)

Венедіктов В.С.

д.ю.н., професор,
перший проректор
Харківського економіко-
правового університету

Правові проблеми організації сучасної вищої освіти в Україні

Анотація: стаття присвячена авторському баченню сутності правових проблем організації та отримання сучасної вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, навчальні заклади, молодь, європейська інтеграція.

Аннотация: статья посвящена авторскому видению сущности правовых проблем организации и получения современного высшего образования в Украине.

Ключевые слова: высшее образование, учебные заведения, молодежь, европейская интеграция.

Summary: The article is devoted to author vision of essence of legal problems of organization and receipt of modern higher education are in Ukraine.

Key words: higher education, educational establishments, young people, European integrationю

Основою демократичного суспільства є людина, яка спроможна розкрити свій потенціал і для якої демократія є природним середовищем задоволення особистих та суспільних інтересів. Успішне існування сучасної держави неможливе без особи, яка сповідує демократичні цінності та має певний рівень освіти і соціальної компетентності.

Створення вільного демократичного суспільства, покращення стану громадянських свобод та конституційних прав, орієнтація на формування політичної, правової, адміністративної культури, національного світогляду і патріотизму, збагачення та оновлення знань, розуміння суті демократичних суспільних реформ, а також сучасних підходів до професійної діяльності на порядок денний гостро ставить питання про підвищення якості національної вищої освіти та її правового забезпечення.

Курс України на європейську інтеграцію вимагає створення нових ідеологічних підходів до формування громадянина як особистості нового типу, і це має бути одним із головних завдань національної освіти,

орієнтованої на запровадження демократичних інституційних стандартів вищої професійної підготовки. Нова активна високоінтелектуальна та професійно підготовлена людина із загальнодержавним мисленням може і повинна стати рушійною силою реалізації політичних і соціально-економічних реформ на сучасному етапі державотворення та демократизації суспільства в умовах глобалізації суспільних відносин.

Сьогодні Україна на багато кроків відстає від рівня європейських показників освіти, що потребує розробки державної політики з наближення вищої освіти до стандартів підготовки фахівців, які працюють в країнах Європейського Союзу і проведення невідкладних правових заходів щодо реалізації цієї стратегії. Це можливо шляхом консолідації зусиль та конструктивної взаємодії державних органів, наукових установ, навчальних закладів, громадських інститутів, бізнесових кіл, тобто всіх, хто є небайдужим до майбутнього нашої держави. Тому національна вища школа не може залишатись осторонь від цього найважливішого процесу. Освіта підвищує загальний інтелектуальний рівень людини, її здатність швидко адаптуватися до соціальних умов життя, бо збільшує варіативність майбутнього її працевлаштування.

На даному етапі розвитку українського суспільства і держави потрібні кардинальні кроки щодо законодавчого забезпечення внутрішньої модернізації та структурної перебудови системи вищої освіти. При цьому необхідно керуватися тим, що в світі все більше наголошується на якість освіти, універсальність підготовки випускника та його адаптованість до сучасних умов праці, на особистісну орієнтованість навчального процесу та його інформатизацію, на ступінь важливості освіти у забезпеченні сталого людського розвитку. Але треба мати на увазі, що такі зміни повинні базуватися тільки на науково-обґрунтованих засадах та практично-вивірених рішеннях, які і нададуть можливість створити єдиний європейський освітній та науковий простір.

Для підвищення якості освіти необхідне активне впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, які повинні охоплювати зміст цього процесу, його сутнісні характеристики, а також весь комплекс дидактичний прийомів, до який треба віднести: постійне наукове забезпечення навчання з відповідними інформаційними технологіями; впровадження в лекційні курси методології та методики науково-дослідного пошуку; проведення науково-дослідних занять; перетворення студентських відповідей, рефератів на семінарах у різновид захисту відповідних концептуальних положень нормативних і спеціальних курсів; системне поєднання аудиторних і поза аудиторних занять у єдиний

навчально-виховний комплекс; спрямування роботи студентських наукових гуртків та інших форм науково-дослідної роботи на пошук і творче засвоєння інноваційних ідей вітчизняної та світової науки і практики; використання результатів підсумкових щорічних науково-практичних, факультетських, вузівських, міжвузівських, міжнародних конференцій в навчальному процесі тощо.

Для України зараз дуже важливо скоротити кількість вищих навчальних закладів шляхом їх оптимізації, концентрувати зусилля вищих навчальних закладів на досягнення високої якості освіти і створення всіх умов для досягнення цієї мети, активізувати співпрацю між вищими навчальними закладами та підприємствами для широкого впровадження нових знань в економічну та суспільну сфери життя, залучити вищі навчальні заклади до участі у розв'язанні проблеми регіонального та місцевого розвитку, а також забезпечити автономію та професіоналізм в освітній, науковій та управлінській сферах їх діяльності. Доречним було б об'єднати існуючі вищих навчальні заклади та виробничі підприємства в споріднені науково-навчальні комплекси, підвищити ефективність профорієнтаційної роботи з молоддю, здійснювати обґрунтоване державне замовлення, залучати роботодавців до процесу підготовки кадрів, матеріально-ресурсного забезпечення навчального процесу, професійного відбору та адаптації молоді до нових соціальних вимог.

Виконання цих завдань не потребує радикальних реформ, треба тільки виконати приписи норм Конституції України [1], де зазначено, що громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі, а держава забезпечує доступність і безоплатність вищої освіти. Тобто розбудова правової держави потребує безсумнівного виконання приписів Конституції України, а не її тлумачення в залежності від економічно-фінансових умов. Результативність наукової та освітянської діяльності – це майбутнє держави, і з цим не треба проводити експерименти. Конституція чітко визначає, що в основі безкоштовної освіти лежить форма власності: державна і комунальна – освіта безкоштовна, а приватна власність – освіта госпрозрахункова. Необхідно чітко визначитися з потребами держави у відповідних фахівцях сьогодні і на майбутнє і вирішити питання з формою власності вищих навчальних закладів. Тому слід погодитися з висновком В. Астахової про те, що державні навчальні заклади у класичному неперекрученому варіанті виконують замовлення держави, керуючись, з одного боку, вимогами суспільної ефективності, а з іншого – необхідністю формування повноцінної особи. Приватні ж

виконують замовлення суспільства, реалізуючи права батьків і педагогічне право незалежних суб'єктів освіти, сприяючи тим самим становленню громадянського суспільства [2, с. 64].

Треба також мати на увазі, що розвиток освітньої системи у руслі Болонського процесу передбачає розширення переліку посад для випускників-бакалаврів та чіткої оцінки пропозиції щодо підготовки магістрів. Такий розвиток освіти може привести до того, що відбудеться втрата цілих освітніх галузей із потужним науково-педагогічним персоналом, оскільки може виникнути невідповідність запитів ринку праці і пропозицій по кількості випускників вищої школи.

Як висновок зазначимо, що інноваційні процеси у вищій освіті сприяють не лише істотному підвищенню теоретичної і практичної підготовки студентів, а й, перш за все, методологічній переорієнтації закладів освіти на особистість, стають основою сучасної філософії освіти, яка відповідає таким основним вимогам:

- врахування особливостей навчального процесу, його змісту і структури, циклів життєдіяльності студентів, їх здібностей, інтересів і нахилів;

- спрямування на моделювання освітньо-виховного середовища, його організаційних, методичних і змістовних компонентів, що враховують типові та індивідуальні відмінності між студентами, форми їх прояву в сфері комунікативних відносин і в пізнавальній діяльності;

- варіативність та особистісно-орієнтована спрямованість навчально-виховного процесу з метою перетворення знань, умінь і навичок студентів в засіб розвитку їх пізнавальних і особистісних якостей для забезпечення власного розвитку;

- забезпечення цілісного психолого-дидактичного проектування навчального процесу в умовах різнорівневої і профільної диференціації навчання тощо.

Для вирішення правових проблем організації сучасної вищої освіти в Україні необхідно все вищезазначене закріпити в новому Законі України «Про вищу освіту», оскільки освіта виступає не тільки фактором стабільності суспільства, але і фактором примноження інтелектуального потенціалу країни.

Література

1. Конституція України. – ВВР. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Астахова В. Недержавних навчальних закладів в освіті бути не може./ Вища школа. – № 9. – 2013. – с. 61-67.

УДК 351.74(09)(477)

Галкін Д.В.

к.ю.н., старший науковий співробітник НДЛ з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

Кадрова політика в міліції з початком НЕПу

Анотація. В статті розглядається процес організації та діяльності кадрових підродів міліції Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР на початку 1920-х рр.

Ключові слова: робітничо-селянська міліція, головне управління, структура, штати, органи внутрішніх справ.

Аннотация. В статье рассматривается процесс организации и деятельности кадровых подразделений милиции Главного управления милиции Народного комиссариата внутренних дел УССР в начале 1920-х гг.

Ключевые слова: рабоче-крестьянская милиция, главное управление, структура, штаты, органы внутренних дел.

Summary. The article is devoted to the process of the organization and activities of the General Police Department of the People's Commissariat of Internal Affairs USSR in the early 1920s.

Key words: workers and peasants militia, the main governance, structure, staffing, internal affairs agencies.

Початок 1920-х років виявився періодом випробовування на міцність нової радянської системи влади. Її життєздатність не в останню чергу залежала від стану правоохоронних органів. Для цього часу була характерна категорична відмова органів робітничо-селянської міліції успадковувати досягнення царської поліції, що відкинуло організацію захисту правопорядку молодій Радянській державі на нульову позначку. Ці обставини роблять дослідження даної проблематики безперечно актуальним.

На сьогоднішній день в історичній та історико-правовій науці питання штатної побудови робітничо-селянської міліції, зокрема на початковому етапі розвитку, розглядалося лише побіжно. Аналізуючи стан історіографії даної проблеми, слід звернути увагу на роботи В.М. Алтуєва, І.Г. Біласа, О.М. Бандурки, С.І. Власенка,

М.М. Войцеховського, О.А. Гавриленка, М.І. Єропкина, А.В. Міщенко, П.П. Михайленка, Р.С. Мулукаєва, І.І. Олейника, І.М. Скуратовича, А.Є. Шевченка, О.Н. Ярмиша. Втім багато аспектів цього процесу до сьогодні залишається висвітленими фрагментарно.

Джерельна база статті ґрунтується на документах Державного архіву Харківської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також даних періодики досліджуваного періоду.

Метою даної статті є дослідження основних тенденцій формування та діяльності кадрових підрозділів міліції Головного управління міліції УСРР та його впливу на структуру та штати територіальних підрозділів робітничо-селянської міліції УСРР у перші роки 20-х років минулого сторіччя.

5 квітня 1921 р. Раднаком УСРР прийняв постанову «Про реорганізацію міліції й покращення становища її працівників». Відповідно до цієї постанови Головне управління міліції формувалося за таким принципом: курси, резерв, інспекція з канцелярією, секретаріат (складався з 3 відділів і 5 відділень), санчастина, ветеринарна частина, організаційно-стройове управління (3 відділи й 7 відділень), адміністративне управління, управління карного розшуку (складалося з 8 відділів), управління постачання (4 відділи й 9 відділень), загальні управління (4 відділи). Зберігався принцип попередньої побудови органів міліції на місцях: губернські й повітові управління міліції структурно повторювали Головне управління.

У зв'язку з цією реорганізацією для зменшення кількісного складу й спрощення структури у квітні 1921 р. було скасовано промисловою міліцією (відновлена в березні 1922 р.). Її функції передали загальній міліції, крім того, охорону підприємств здійснювали збройні загони, сформовані самими підприємствами [1, с. 65].

Насправді, реорганізація міліції, проголошена у квітні 1921 р., зовсім не вдосконалила структуру: замість колишніх 11 відділів стало 11 управлінь – лише змінилися назви й принцип розподілу обов'язків, у Головному управлінні якісних перетворень не відбулося. Ліквідація промислової міліції створила тільки видимість спрощення, разом з тим ускладнила роботу загальної міліції, до якої перейшли функції промислової.

Структура залишалася громіздкою й відповідно, так само як і раніше, був потрібний значний штат працівників для її забезпечення. Такий штат держава утримувати не могла, відчувалася гостра нестача

озброєння, обмундирування й продовольства. У звіті Катеринославського губвиконкому VI З'їзду Рад зазначається, що на 1 липня 1921 р. міліція губернії озброєна гвинтівками лише на 21%, револьверами – на 15%, шаблями – на 61%. Подібна ситуація спостерігалася й в інших губерніях, а Волинська й Київська губернії були забезпечені обмундируванням лише на 10% [2, с. 119–120].

Фактично, на 285000 чол. штатного складу військового відомства отримало від ДПУ тільки 189000 пайків. Це, безсумнівно, викликало безлад у системі розподілу. Однак не слід забувати, що в той час ще не було належної кількості навчених фахівців. У світлі кадрової політики Головного управління натиск у боротьбі зі злочинністю (особливо в ліквідації бандитських формувань) робився на кількісний склад. Виникла критична ситуація: з одного боку, була потрібна значна кількість міліціонерів для боротьби зі злочинністю, а з другого – держава, економіка якої була підірвана громадянською війною й голодом, не могла прогнати неймовірну кількість працівників міліції – майже 300 тисяч чоловік.

Тим часом кількість працівників міліції продовжувала зростати. На підставі постанови Ради Праці й Оборони від 20 квітня 1921 р. міліцію поповнили червоноармійці 1897 р. народження. Передбачалося їхня служба в міліції протягом одного року. В одній лише Волинській губернії кількість червоноармійців, які прийшли в міліцію на підставі зазначеної постанови, становила 1324 особи [2, с. 121].

Як і раніше, основний наголос у сфері політичного виховання кадрів робився на впровадження в ряди міліції політично грамотних працівників, що збільшувало її чисельність. Цю тенденцію також можна простежити відповідно до виписки з протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У № 80 від 16 серпня 1921 р., де постановляється доручити військовому командуванню в черговий раз реорганізувати загони комнезамів (комітет незаможних селян) і включити їх у штати міліції. Кількість комуністів-незаможників, які поповнювали ряди міліції, була значною. Із тексту телеграми голови Особливої наради по боротьбі з бандитизмом в Україні заступнику голови Реввійськради республіки видно, що тільки для доозброєння загонів самооборони було потрібно 25000 гвинтівок. Лише в Харківській губернії в 1921 р. діяло 2 кавалерійські полки, що склалися з членів комнезамів і виділених в окрему кінну бригаду незаможних селян міліції УСРР [3, с. 55].

Тут варто зробити невеликий відступ. І.Г. Білас у своєму дослі-

дження стверджує, що інститут комнезамів був створений на угоду Росії, й неможливими в переважній більшості були неукраїнцями [4, с. 7]. Відбір у комнезами на території УСРР понад 25000 неукраїнців (і це тільки за літо 1921 р., а представники комнезамів поповнювали міліцію протягом значного періоду часу) видається неможливим і недоцільним.

Незважаючи на вжиті заходи, партійна робота в органах міліції все ж таки була слабо організована й часто супроводжувалася конфліктами партійних працівників як з міліціонерами, так і з населенням. Необхідність посилення цієї роботи згадувалася в циркулярі ЦК РКП(б) від 18 серпня 1921 р.: «...у всіх місцях партійна робота серед міліціонерів ведеться досить слабо й останні майже перебувають поза комуністичним впливом партії,... не видно позитивних сторін роботи партійних комітетів серед міліціонерів, а відзначаються конфлікти між органами міліції й комітетами...» [5, с. 169]. Для вирішення цих проблем, крім поповнення лав міліції незаможниками й абстрактного курсу на «посилення партійної роботи», в циркулярі рекомендувалося «... звернути увагу політсекретаріату на правильний розподіл комуністів-міліціонерів, особливо... комскладу, намагаючись, щоб комсклад був весь, по можливості, комуністичний» [5, с. 169].

Цікавий факт: з одного боку, кількість працівників міліції в середині 1921 р. була настільки великою, що гостро відчувалася нестача їх забезпечення пайками, обмундируванням і озброєнням, а з другого – в численних доповідях посадових осіб, політпрацівників неодноразово згадується про відсутність необхідної кількості кадрів на місцях, особливо у волостях. Некомплект кінної міліції в липні 1921 р., наприклад, становив 37%, командного складу – 56,5%. Ця невідповідність вказує на неймовірне розростання канцелярського складу Головного управління й губернських управлінь міліції.

Ситуація, за якої спостерігався факт наявності непотрібної бюрократичної машини в центрі при дійсно малій кількості працюючих на місцях міліціонерів, вимагала «хірургічного втручання». Скорочення штатів, особливо канцелярського складу, стало життєвою необхідністю. Тут необхідно звернутися до такого боку кадрової політики, як «чистки» в міліції (під терміном «чистка» малося на увазі видалення з лав міліції небажаних і «неблагополучних» працівників), до яких вдалося Головне управління в середині 1921 р.

Серед нових співробітників, які поповнювали лави міліції в 1920–21 рр., траплялися й різного роду «небажані елементи»: і коли-

шні білогвардійці, і учасники селянського опору та бандитських формувань, які ухилялися від відповідальності. Звичайно, для комуністичної влади надто важливо було видалити їх із правоохоронних органів. «Чистки» в міліції почалися ще в 1920 р., коли її лави очищалися від «...спекулянтського й бандитського елемента, який затесався туди». Для здійснення «чистки» і контролю за нею звичайно залучалися робітники через профспілки й комнезами.

Постановою РНК УСРР «Про організацію боротьби з бандитизмом» уже на початку 1921 р. був намічений курс на проведення глобальної «чистки» в міліції [5, с. 459–461]. Планомірна реалізація даного курсу почалася в другій половині 1921 р. За наказом № 37 начальника Головного управління робітничо-селянської міліції, негайному скороченню підлягали дезертири із фронту, які проникли в міліцію і були провокаторами, співробітники царської політичної поліції, політичні злочинці й особи, які брали участь у контрреволюційних виступах, особи, позбавлені громадянських прав, особи, які «експлуатували чужу працю», які займали при старому режимі високі адміністративні пости, а також непридатні до служби за станом здоров'я.

У наказі «Про чистку в міліції» визначався принцип «непідсудності» членів комуністичної партії: члени РКП не підлягали скороченню, їхні кандидатури навіть не розглядалися створеними «комісіями із чищення». Як видно, категорії співробітників, які підлягали скороченню, були «розпливчасті» і містили в собі не тільки «антирадянський елемент», але й велику кількість старих фахівців або кваліфікованих фахівців, стан здоров'я яких не дозволяв їм працювати в міліції. Однак у той момент жорсткі умови відбору були обумовлені важкою ситуацією в лавах міліції й розшуку, що непомірно розрослися за рахунок постійного поповнення червоноармійцями й незаможними селянами.

У результаті глобальних і ретельних чисток у другій половині 1921 р. штат міліції скоротився спочатку до 160000 осіб, потім до 100000, наприкінці року – до 84000, а до початку 1922 р. – вже до 54000 осіб. «Скорочених» фахівців було потрібно замінити. Для цього необхідно було організувати планомірну підготовку нових кваліфікованих кадрів. З цією метою 11 червня 1921 р. у Харкові були організовані курси червоних міліціонерів Харківської губернії. Ці курси стали першим спеціальним навчальним закладом для підвищення професійного рівня працівників міліції.

Кілька слів про принцип підзвітності міліції в першій половині

1921 р. Протягом усього періоду НЕПу існував принцип подвійного підпорядкування міліції: вона підпорядковувалася й була підзвітною Народному комісаріату внутрішніх справ і місцевим органам влади. Однак на початку 1921 р., у період запеклої боротьби з бандитизмом, коли українська міліція, ще не сформована, погано навчена й ще гірше озброєна, була змушена вести справжні військові дії проти численних бандитських формувань, які були добре озброєні з часів громадянської війни й тероризували країну, існував принцип «потрійного підпорядкування». Цей принцип полягав у такому: в певних сферах оперативної діяльності міліція до осені 1921 р. підпорядковувалася ще й органам НК [6, с. 105]. Причини потрійного підпорядкування й підзвітності цілком зрозумілі: у той час одній лише міліції боротьба зі збройними «політичними» і кримінальними бандитськими формуваннями була не під силу, до того ж була необхідна координація, погодженість дій з іншими воєнізованими державними структурами, що стояли на охороні революційного порядку, існувала також нагальна потреба в удосконаленні військових і професійних навичок.

У березні 1921 р. вийшла інструкція «Про відносини міліції з органами НК у боротьбі з бандитизмом». Даний нормативний акт визначав деяку «підзвітність міліції Надзвичайній комісії з метою зміцнення фронту боротьби з бандитизмом». За цією інструкцією пропонувалося при надходженні відомостей про боротьбу з бандитизмом передавати інформацію в найближчі органи НК через начальників підрайонів і районів. У свою чергу, органи НК були зобов'язані сповіщати відповідних начальників міліції про вжиті заходи. Таким чином, йдеться про координацію дій міліції й НК. Усі операції міліції з ліквідації банд повинні були проводитися під керівництвом місцевих органів НК. На вимогу органів НК міліція була зобов'язана надавати весь наявний склад і засоби в розпорядження представника НК, в тому випадку, якщо він призначався керівником операції з ліквідації. У випадку нестачі сил працівників міліції (для виконання будь-якого оперативного завдання в сфері боротьби з бандитизмом) НК надавала додаткові бойові одиниці їм на допомогу. Надзвичайним комісіям також надавалося право доручення оперативних завдань у боротьбі з бандитизмом начальникам міліції повітів.

Подібне підпорядкування поширювалося й на транспортну міліцію. Постановою РНК УСРР від 4 червня 1921 р. «Про охорону й оборону залізниць і водних шляхів на Україні» визначалося положення транспортної міліції як підрозділів у складі військ ВНК. До їхніх

завдань належали: охорона й оборона залізничних ліній і водних шляхів, залізничних споруджень, ліній зв'язку, охорона вантажів, супровід товарних і пасажирських складів, охорона паливних складів і нафтосклади, що перебувають у безпосередній близькості від шляхів сполучення, а також виконання завдань Транспортного надзвичайного комітету.

Незважаючи на те, що інструкція «Про відносини міліції з органами НК» (стосовно транспортної міліції – Постанова РНК УСРР від 4 червня 1921 р. «Про охорону й оборону залізниць і водних шляхів на Україні») певним чином обмежувала самостійність міліції, вона забезпечувала необхідну погодженість дій у боротьбі з бандитизмом.

Література:

1. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О.М. Бандурка. – Харків: Основа, 1996. – 397 с.
2. Вісті ВУЦВК. – 1920 – № 132, 162, 234.
3. Виявлення підозрілого елемента столиці (Про роботу харківського карного розшуку) // Всесвіт. – 1929. – № 29. – С. 11.
4. Внутрішні війська Радянської республіки. 1917-1922: документи й матеріали / – М.: Юридична література, 1972. – 237 с.
5. Білас І.М. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.02. «Історія України» / І.М. Білас. – Львів, 1994. – 34 с.
6. Алтуєв В.М. Доля міліції України в охороні народного господарства (1921-22 рр.) / В.М. Алтуєв // Право України. – 1993. – № 3. – С. 35–36.
7. Вісник НКВС УСРР, 1919, № 2 с. 12.

УДК 343.122:343.13

Кирилюк Л. В.

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
та адміністративного права
Харківського економіко-
правового університету

Процесуальний статус представника потерпілого на стадії досудового розслідування

Анотація. Стаття присвячена проблемам реалізації представником потерпілого своїх прав на стадії досудового розслідування та визначення його обов'язків у зв'язку з участю у кримінальному провадженні. Проводиться аналіз визначення поняття представника потерпілого, його процесуального статусу на досудовому слідстві, а також проблемних питань правової регламентації його участі в кримінальному судочинстві.

Ключові слова: представник потерпілого, процесуальний статус, досудове розслідування, процесуальні права, процесуальні обов'язки.

Аннотация. Статья посвящена проблем реализации представителем потерпевшего своих прав на стадии досудебного расследования и определения его обязанностей в связи с участием в уголовном производстве. Проводится анализ определения понятия представителя потерпевшего, его процессуального статуса на досудебном следствии, а также проблемных вопросов правовой регламентации его участия в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: представитель потерпевшего, процессуальный статус, досудебное расследование, процессуальные права, процессуальные обязанности.

Summary: The article is devoted the problems of realization of a victim of the rights a representative on the stage of pre-trial investigation and determination of his duties in connection with participating in criminal realization. The analysis of determination of concept of representative of a victim is conducted, him judicial status on pre-trial investigation, and also problem questions of legal regulation of his participating in the criminal legal proceeding.

Key words: representative of victim, judicial status, pre-trial investigation, judicial rights, judicial duties.

Актуальність. Згідно положень ст. 58 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) представником потерпілого,

фізичної особи, може бути лише адвокат, на відміну від потерпілого – юридичної особи, законні права та інтереси якої можуть представляти окрім адвоката також її керівник, інша особа, уповноважена законом чи установчими документами, або представник юридичної особи за довіреністю [1].

Представництвом є правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити процесуальні дії від імені другої сторони, яку вона представляє. Об'єктом виникнення представництва є кримінально-правові та кримінально-процесуальні інтереси. Існують об'єктивні та суб'єктивні обставини виникнення представництва.

Об'єктивними є такі, при яких особа не здатна в силу незалежних від неї причин брати участь у кримінальному провадженні та вимушена скористатися послугами представника. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 44, ч. 1 ст. 59, ч. 1 ст. 64 КПК встановлено, що якщо підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим та цивільним позивачем є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник [1].

До суб'єктивних факторів відносяться такі, що не виключають реальної можливості участі особи у кримінальному провадженні, але за наявності яких учасник процесу надає перевагу захисту своїх інтересів через представників.

В енциклопедичній літературі представництво найчастіше визначається через правовідносини, зміст яких складає право однієї особи (представника) діяти в інтересах та за рахунок іншої особи (яку представляють), що виникають в силу односторонньої угоди (видачі довіреності), двосторонньої (укладення договору) або в силу закону. У науці ж кримінального процесу з цього приводу висловлюються різні точки зору. Так, В.Д. Адаменко характеризує представництво в двох аспектах: а) як інститут кримінально-процесуального права; б) як кримінально-процесуальну діяльність певних суб'єктів [2, с. 27-28].

Процесуальне значення представництва, на погляд В.Д. Адаменка, полягає в тому, що воно сприяє всебічному, повному та об'єктивному дослідженню обставин справи, правильному застосуванню норм права, винесенню законного та обґрунтованого рішення у справі. Крім того, представництво розглядається ним, як надання технічної допомоги в складанні процесуальних документів особам, яких представляють [2, с. 12].

З точки зору В.Н. Шпільова, сутність представництва полягає у реалізації представником прав та обов'язків особи, яку він представляє. Метою представництва в кримінальному процесі він вважає надання необхідної правової допомоги в захисті та охороні прав і законних інтересів осіб, яких представляють [3, с. 135].

Дослідженням питань представництва тих чи інших учасників кримінального процесу також займалися такі науковці, як С.В. Михайлів, В.Г. Пожар, В.В. Самолук та ін. Однак, ними досліджувались ще положення КПК 1960 року. Отже, наукова стаття є актуальною в умовах якісно нового Кримінального процесуального кодексу України.

Мета написання наукової статті полягає в наступному:

1) проаналізувати зміст правових норм, що визначають порядок реалізації представником потерпілого своїх процесуальних прав та виконання обов'язків; 2) розробити теоретичні положення і практичні рекомендації, спрямовані на подальше удосконалення регулювання цих правових відносин.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до п. 5 ст. 3 КПК досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [1].

Згідно з ч. 4 ст. 58, ч. 1 і ч. 2 ст. 56 КПК, на стадії досудового розслідування представник потерпілого має права, коло яких прямо визначено [1]. Розкриємо проблемні питання, що пов'язані з реалізацією деяких зазначених в законі прав представників.

Бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом.

Наявність такого права у представника потерпілого покладає обов'язок на владних суб'єктів кримінального провадження повідомити представника про його права та обов'язки. Однак КПК не визначає, коли має відбуватися таке повідомлення представника і у якій формі. У ч. 2 ст. 55 КПК йдеться тільки про вручення потерпілому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки [1]. Така пам'ятка вручається потерпілому особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. На наш погляд, ст.ст. 58, 59 КПК слід до-

повнити нормою, що слідчий, прокурор, суд зобов'язані після винесення постанови про допуск до кримінального провадження відповідної особи як представника потерпілого письмово повідомити його про права та обов'язки, передбачені КПК [1]. Дане положення не повинно застосовуватися, якщо представником потерпілого є адвокат. Пояснюється це тим, що йому, як юристу, відомі права та обов'язки представника.

Щодо обов'язків представника потерпілого, то у КПК немає статті, у якій би наводився перелік таких обов'язків. Таким чином, неможливо забезпечити вказане право. Отже, воно є декларативним.

Знати сутність підозри, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування.

Необхідно зазначити, що КПК не визначає порядок забезпечення такого права. Так, згідно зі ст.ст. 276-278 КПК сутність підозри зазначається у письмовому повідомленні про підозру, яке вручається: а) затриманій особі; б) особі, щодо якої обраний запобіжний захід; в) особі при наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення [1]. На наш погляд, ст. 278 КПК доцільно доповнити нормою, що письмове повідомлення про підозру вручається потерпілому та його представнику.

Не гарантується також і право потерпілого та його представника бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження. Перш за все, йдеться про застосування щодо підозрюваного запобіжного заходу, затримання тощо. Однак у главі 10 КПК не зазначено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя повинні повідомляти потерпілого та його представника про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження [1]. Цю прогалину у законі потрібно усунути.

Подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді.

Право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді – це юридична можливість представника потерпілого приймати безпосередню участь у доказуванні.

Зокрема, поданими можуть бути предмети, щодо яких у подальшому вирішуватиметься питання про визнання їх речовими доказами. На практиці представники потерпілих найчастіше виявляють та подають слідчим органам предмети, які зберегли на собі сліди кримінального правопорушення. Не менше значення має і подання як доказа-

зів документів, тобто матеріальних об'єктів, на яких державні органи, посадові особи та громадяни загальноприйнятним або спеціальним способом зафіксували відомості про обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Якщо бути точним, то представник потерпілого має право подавати не докази, а предмети та документи, що можуть у подальшому використовуватися як докази. Лише після того, як слідчий перевірить належність та допустимість таких предметів та документів, вони набувають статус доказу.

Заявляти відводи.

Право заявляти відводи надано представнику потерпілого з метою забезпечення об'єктивного та неупередженого досудового розслідування. Таке право дозволяє представнику потерпілого впливати на якість процесуальних дій, що виконуються владними суб'єктами кримінального провадження, а також суб'єктами, які здійснюють допоміжні функції.

У параграфі 6 гл. 3 КПК встановлено, що відвід може бути заявлений слідчому, прокурору, слідчому судді. Обставини, які виключають їх участь в кримінальному провадженні, перераховані у ст.ст. 75, 77 КПК [1].

Потрібно зазначити, що у процесі досудового провадження представник потерпілого позбавлений можливості заявити відводи захиснику, представнику іншого учасника кримінального провадження, спеціалісту, перекладачеві, експерту, оскільки повідомлення потерпілого та його представника про їх участь у кримінальному провадженні законом не передбачено. Таким чином, наявним є парадоксальне положення: з однієї сторони, для забезпечення об'єктивності дій вказаних учасників провадження закріплено право відводу, а з іншої – повністю виключена можливість практичного використання такого права.

За наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла.

Дане питання регулюється Законом «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні»[2]. Відповідно до ст. 1 цього Закону забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та

інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Необхідно наголосити на тому, що КПК не регулює порядок забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, у тому числі і представника потерпілого. По-іншому вирішувалось це питання у ст. 52-1 КПК, що втратив чинність. Набутий правовий досвід заслугує уваги. Пропонуємо доповнити діючий КПК статтею «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» у такій редакції:

«Слідчий, прокурор або суд, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці учасника кримінального провадження, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше ніж три доби, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки. Відповідно до свого рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання зазначеними органами.

Орган, якому доручено здійснювати заходи безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами і необхідністю усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист».

Оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК.

Зі змісту ч. 3 ст. 306 КПК можна дійти висновку, що якщо представник потерпілого подав скаргу на вказані рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, розгляд скарги під час досудового розслідування обов'язково має відбуватися за його участю. У той же час відсутність прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

На наш погляд, правове регулювання повинно бути іншим. У судовому розгляді скарги прокурор зобов'язаний брати участь. Такий обов'язок витікає із конституційно визначеної функції прокуратури зі здійснення нагляду за додержанням законів органами, які провадять досудове слідство (п. 3 ст. 121 Конституції України).

Знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо потерпілого кримінального правопорушення, в поряд-

ку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо потерпілого кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження.

Р.Д. Рахунов вважає, що досудове розслідування необхідно вести так, щоб потерпілий не був обізнаний в доказах, які є у кримінальній справі [5, с. 250]. Але деякі науковці з ним не погоджуються, вказуючи на те, що, беручи активну участь в досудовому розслідуванні, потерпілий за допомогою представника не тільки захищає свої інтереси, але й сприяє органам розслідування у встановленні та розшуку особи, яка скоїла злочин. Потерпілий має значні можливості для надання допомоги органам розслідування та суду, оскільки досить часто добре знає фактичні обставини справи та відомості про поведінку обвинуваченого. Тому знання матеріалів справи допоможе як потерпілому, так і його адвокату-представникові правильно побудувати версії, заявити потрібні клопотання.

Особливість чинного КПК полягає у тому, що у ньому передбачено ознайомлення певних учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

Відповідно до ст. 221 КПК слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням потерпілого надати йому матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.

У ст. 221 КПК йдеться тільки про право потерпілого знайомитися з матеріалами досудового розслідування. Однак таке право є і у його представника, законного представника, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК вони користується процесуальними правами потерпілого. Щоб з цього приводу не виникало ніяких питань при застосуванні ст. 221 КПК, пропонуємо доповнити її ч.1 після слова «потерпілого» словами «його представника, законного представника».

Як уявляється, недоліком ст. 221 КПК є те, що у ній не визна-

чена процедура надання слідчим, прокурором дозволу потерпілому, його представнику, знайомитися з матеріалами досудового розслідування, а також не регламентована форма фіксації факту такого ознайомлення. Тому пропонуємо доповнити ст. 221 КПК наступним положенням: «Клопотання потерпілого, його представника чи законного представника, про надання їм матеріалів досудового провадження для ознайомлення слідчий, прокурор повинен розглянути в строк не більше трьох днів з моменту його подання. Про відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова. При задоволенні клопотання зазначеним особам пред'являються для ознайомлення відповідні матеріали досудового провадження, про що складається протокол».

Відповідно до ч. 7 ст. 290 КПК про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, після чого останній має право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті.

Отже, у даній нормі не йдеться про право представника потерпілого, його законного представника знайомитися з матеріалами кримінального провадження. Разом з тим, законодавець надав таке право представнику та законному представнику цивільного позивача, представнику цивільного відповідача (ч. 8 ст. 290 КПК). Звичайно, не надання представнику потерпілого, його законному представнику права знайомитися з матеріалами кримінального провадження не є принциповою позицією законодавця. Це недолік кримінального процесуального законодавства. З метою його усунення пропонуємо ч. 7 ст. 290 КПК викласти у такій редакції: «Про відкриття сторонам кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, його представника та законного представника, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті».

Згідно з ч. 10 ст. 290 КПК, представнику та законному представнику потерпілого має бути наданий достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів і умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого представник та законний представник потерпілого вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Клопотання розгляда-

ється слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання. Отже, зазначене право представника, законного представника потерпілого на ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ, може бути обмежено.

Застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при провадженні процесуальних дій, в яких він бере участь.

Ст. 162 КПК містить перелік відомостей, які віднесено до охоронюваної законом таємниці. На практиці найчастіше слідчі забороняють представнику потерпілого застосовувати технічні засоби при провадженні процесуальних дій, в яких він бере участь, з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом. Хоча п. 3 ч. 1 ст. 57 КПК передбачає обов'язок потерпілого (а тому і його представника) не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

Висновок. Отже, необхідно відмітити, що проведений аналіз дав можливість виявити відсутність важливих положень правової регламентації (прогаліни) кримінального процесуального закону, які потребують подальшого усунення, а також норми КПК, які необхідно доопрацювати з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (ОФІЦ.ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В. – 2010. – 382 с.
2. Адаменко В.Д. Советское уголовно-процессуальное представительство. Томск. – 1978. – С. 12.
3. Шпилев В.Н. Участники уголовного процесса. Минск. - 1970. - С. 135.
4. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
5. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. М.: Гос. изд-во юридической литературы. – 1961. – 277 с.

УДК 340.624.6:614.841

Колесніков В.В.

к.ю.н., доцент, ст. викладач
кафедри кримінально-
правових дисциплін
криміналістики Харківського
національного університету
внутрішніх справ

Особливості огляду трупа на місці пожежі

Анотація. Стаття присвячена особливостям огляду трупа на місці пожежі, впливові небезпечних факторів пожежі на тіло загиблого, природі походження тих чи інших тілесних ушкоджень.

Ключові слова: огляд, труп, пожежа, судово-медичний експерт, ушкодження.

Аннотация. Статья посвящена особенностям осмотра трупа на месте пожара, влиянию опасных факторов пожара на тело погибшего, природе происхождения тех или иных телесных повреждений.

Ключевые слова: осмотр, труп, пожар, судебно-медицинский эксперт, повреждения.

Summary. The article is devoted the features of review of dead body in place of fire, influential dangerous factors of fire on the body of lost, to nature of origin of those or other bodily harms.

Key words: review, dead body, fire, medico-legal expert, damage.

За наявності людських жертв до участі в огляді місця пожежі необхідно залучити судово-медичного експерта. Він надасть допомогу при огляді трупа, вкаже на ознаки, що свідчать про прижиттєвий чи посмертний вплив небезпечних факторів пожежі на тіло загиблого, про природу походження тих чи інших тілесних ушкоджень.

Різноманіття і латентний характер криміналістичної інформації вимагають певних навичок, сил і засобів при її виявленні, аналізі й оцінці, тому для проведення огляду місця пожежі необхідно залучати спеціалістів різного профілю. У цьому зв'язку, уявляється справедливою думка О. С. Григоряна, про те, що виїзд на місце пожежі одного спеціаліста не може перешкоджати виїзду іншого [1, с. 42].

При виявленні на місці пожежі трупа особливу увагу необ-

хідно звернути на місце його розташування і позу. Хоча встановлення істинної причини смерті і диференціація прижиттєвого чи посмертного впливу полум'я можливі тільки за умови повного судово-медичного дослідження трупа [2, с. 326], інформація про його місцезнаходження і позу може послужити підставою для висування версій про те, чи жива людина зазнавала впливу небезпечних факторів пожежі. Якщо труп лежить обличчям униз, ніби прикриваючи голову руками, або ж на шляхах евакуації, біля евакуаційних виходів і віконних отворів, це характерно для тих випадків, коли впливу полум'я зазнавала жива людина. Трупи дітей, а іноді й дорослих, можуть бути виявлені в затишних місцях під ліжком, у шафі що також указує на те, що впливу небезпечних факторів пожежі піддавалася жива людина.

При вдиханні гарячого повітря можуть утворитися опіки порожнини рота і гортані, спостерігається наявність кіптяви в отворах носа і ротової порожнини. При огляді обличчя трупа необхідно звернути увагу на наявність кіптяви і слідів опіку на вершинах і в глибині шкірних складок, зокрема в зовнішніх кутах очей, на чолі [2, с. 196]. У ряді випадків виявлення такого роду слідів тільки на вершинах шкірних складок може свідчити про зажмурювання очей в момент впливу полум'я, тобто про прижиттєве перебування людини в зоні пожежі.

Наявність крові на шкірі трупа й одязі, странгуляційної борозни під обгорілою мотузкою на шиї трупа, слідів легкозаймистих і горючих рідин на незгорілому одязі свідчать про те що дії небезпечних факторів пожежі зазнавав труп. Тілесні ушкодження, завдані людині до виникнення пожежі (вогнепальні, колото-різані рани, странгуляційна борозна), добре зберігаються навіть на значно обгорілих трупах, оскільки висока температура є своєрідним тканинним фіксатором [3, с. 269].

Як зазначає М. М. Тагаєв, внаслідок впливу на труп високої температури відбувається випаровування вологи, м'язи коротшають, та настає так зване „теплове задубіння”: тіло стає менше за висотою й об'ємом, набуває форми, що нагадує позу „воїна” чи „фехтувальника” [4, с. 758]. Недосвідчені слідчі, зазначає, В. І. Акопов, побачивши таку позу, роблять помилковий висновок про боротьбу, що передувала смерті, про опір людини.

Однак така поза характерна для будь-якого трупа (незалежно від причини смерті), що тривалий час зазнавав дії полум'я [5,

с. 320]. При виявленні в зоні пожежі сильно обгорілих трупів і їх окремих частин, для їхнього огляду доцільно залучати судового медика.

Наприклад, у нічний час у приватному домоволодінні, розташованому в с. Скрипаї Зміївського р-ну Харківської області виникла пожежа, внаслідок якої вогнем було цілком знищено житловий будинок. У процесі опитування свідків на місці події слідчий установив, що на момент виникнення пожежі в будинку повинно було перебувати чотири особи. Будівельні конструкції будинку обвалилися і являли собою купу пожежного сміття. Після загального огляду виникла необхідність розкопки пожежного сміття з метою відшукування загиблих і встановлення осередку пожежі. Зі слів сусідів слідчий склав схему розташування житлових і підсобних приміщень будинку, позначивши на ній місця розташування меблів і інших предметів домашнього побуту, і, залучивши для участі в огляді судового медика, розпочав розкопку згарища. У міру його розчищення учасниками огляду були виявлені окремі обгорілі частини тіла і внутрішні органи. Місця їх виявлення описувалися в протоколі і позначалися на плані. Відповідно до вказівок спеціаліста про належність частин тіла тому чи іншому трупу їх розкладали у відповідних місцях, що дозволило визначити кількість загиблих і висунути версії щодо події, яка сталася [6].

У результаті зовнішнього огляду трупа в протоколі повинно бути відображено його місцезнаходження, поза, наявні зовнішні ушкодження, наявність і стан одягу, вміст кишень, особа загиблого в тому випадку, якщо вона встановлена.

Литература

1. Григорьян А. С. Расследование поджогов. – М.: Юрид. Лит. – 1971. – 128 с.
2. Судебная медицина: учебник для студентов мед. ин-тов. / Под ред. В. М. Смолянинова. – М.: Медицина. – 1975. – 344 с.
3. Порубов Н. И. Криминалистика. – Минск: Вышейш. школа. – 1997. – 344 с.
4. Тагаев Н. Н. Судебная медицина: Учебник для слушателей вузов МВД Украины / Под общей ред. А.М.Бандурки. –Х.: Факт. – 2003. – 1256 с.
5. Акопов В. И. Судебная медицина в вопросах и ответах. – Ростов н/Д. – 1998. – 448 с.
6. Кримінальна справа № 39965642 // Архів Харківського обл. суду.

УДК 343.4

Павликівський В.І.
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права
Харківського економіко-правового університету

Проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю (ст. 173 Кримінального кодексу України)

Анотація. Стаття присвячена проблемам оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю у процесі вивчення статті 173 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: законодавство, порушення, оціночні ознаки, угода, кримінальне покарання.

Аннотація. Стаття посвящена проблемам оценок признаков в преступном нарушении договора о труде в процессе изучения статьи 173 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: законодательство, нарушение, оценочные признаки, договор, уголовное наказание.

Summary. The article is devoted to the problems of evaluation of signs of criminal violations of the labor in the process of article 173 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: law violations, estimated signs agreement prisons.

Однією з основних проблем застосування законодавства про відповідальність за порушення трудових прав людини є визначення зазначених правопорушень у законі за допомогою оціночних ознак. Принцип правової визначеності у кримінальному праві сформувався досить давно. За цим принципом кримінальне покарання застосовувалось тільки за ті діяння, заборона на які чітко встановлювалась законом. При цьому визначеність закону не лише дозволяла судді застосовувати його в необхідних межах, а й самому індивіду передбачувало регулювати свою поведінку [1].

Сьогодні принцип правової визначеності гарантує таку діяльність парламенту, щоб ухвалені ним юридичні норми були чіткими та точними, спрямованими на забезпечення передбачуваності ситуацій та правовідносин. Ст. 173 Кримінального кодексу України (далі КК) передбачає відповідальність за грубе порушення угоди про працю. Саме визначення терміну «грубе» викликає найбі-

льші складнощі в правозастосовній діяльності правоохоронних органів та суду при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Відсутність чітких, однозначних та зрозумілих критеріїв визначення цієї оціночної ознаки призводить до неоднозначних правових висновків, що в свою чергу, негативно впливає на вирішення проблем правового захисту наших громадян.

Оціночними є поняття кримінального закону, зміст яких повністю або частково не роз'яснюється в законі чи підзаконних актах, і внаслідок цього конкретизується суб'єктами застосування права на підставі їх професійної правосвідомості з урахуванням обставин, що встановлюються в процесі провадження у справі. Питання про застосування та використання оціночних ознак у кримінальному законодавстві є одним з найактуальнішим в теорії кримінального права. На теперішній час однозначного рішення щодо проблем оціночних ознак у кримінальному праві не знайдено ні вітчизняними, ні зарубіжними криміналістами. При цьому, незалежно від правової системи (загальної чи континентальної) оціночні ознаки використовуються в законодавстві будь-якої країни. Так, у кримінальному законодавстві Великої Британії наповнення кримінально-правової норми змістом повністю покладається на судову практику, що в свою чергу з одного боку надає можливість оперативної та адекватної реакції на прогалини законодавства в процесі застосування, а з іншого, створюючи судовим прецедентом загальнообов'язкове правило, назавжди усуває необхідність подальшої конкретизації оціночного поняття за аналогічних обставин. Саме останній момент забезпечує однананітність застосування законодавчих приписів, хоча низку труднощів викликає пошук необхідного судового рішення в такому громіздкому законодавстві [2, с. 29]. Аналогічною виглядає ситуація з оціночними ознаками у законодавстві США [3, с. 104]. В той же час в правових нормах США спостерігається тенденція щодо широкого застосування роз'яснювальних норм, які значно полегшують правозастосування. Так, стаття 10 розділу А Загальних положень Кримінального кодексу штату Нью-Йорк називається «Визначення» і включає в себе 18 термінів та роз'ясень до них. Мінімізацією оціночних понять характеризується законодавство континентальної правової системи. Зокрема, аналіз Кримінального кодексу Франції свідчить про невелику кількість оціночних понять, які використовуються для

опису ознак складу злочину [2, с. 30]. Кримінальний кодекс ФРН також містить серед європейських країн найбільшу кількість положень, присвячених визначенню термінів, які вживаються у спеціальних главах та параграфах, що також підтверджує негативне ставлення теорії та практики до розширеного тлумачення оціночних ознак [4, с. 72]. Законодавство України як і законодавство більшості держав СНД містить значну кількість оціночних понять частина яких розкривається безпосередньо у законі, частина у матеріалах узагальнення судової практики. З іншого боку, існує значна кількість оціночних ознак, які піддавалися лише науковому тлумаченню. Однією з таких ознак і є поняття «грубе порушення», що використовується у диспозиції статті 173 КК. В більшості наукових коментарів поняття грубе розкривається або за допомогою інших оціночних ознак [5, с. 413; 6, с. 349] або шляхом простого перерахунку дій, які автори коментарю вважають грубими [7, с. 118]. При цьому переважна більшість науковців посилається на тотожність термінів грубе порушення, що містяться у ст.ст. 172 та 173 КК [8, с. 148].

Аналіз судової практики дозволяє стверджувати про те, що термін «грубе порушення» судом та правоохоронними органами найчастіше визначається з урахуванням таких критеріїв як важливість та цінність порушуваних прав, кількість правопорушень, характер та обсяг суспільно небезпечних наслідків, кількість та категорія потерпілих тощо [9, с. 152]. В той же час, встановлення чітких меж кримінального порушення в оціночних визначеннях неможливе. Як вказує з цього приводу Н.О. Беляєв: «Суд з правозастосовного органу під час вирішення кримінальних справ даної категорії перетворюється на законодавчий орган» [10, с. 71]. Є.О. Фролов та В.В. Пітецький впевнені в тому, що оціночні поняття «приховують в собі можливість судових помилок внаслідок наявності суб'єктивного моменту в їх застосуванні, оскільки зміст оціночного поняття в значній мірі визначається правосвідомістю юриста, що застосовує закон» [11, с. 87-88]. На їх думку, «в процесі вдосконалення кримінального законодавства доцільно замінити (там, де це можливо) оціночні поняття формально-визначеними» [11, с. 88]. На думку Н.О. Беляєва, «всі обов'язкові ознаки складу повинні бути сформульовані таким чином, щоб суд міг ясно бачити волю законодавця, що виражена в даній ознаці, а не підмінити його волю своєю» [10, с. 71].

Використання оціночного критерію в складах злочинів, передбачених ст.ст. 172, 173 КК з одного боку ускладнює їх розуміння, внаслідок чого виникають проблеми щодо практичного застосування зазначених норм, з іншого – надає широкі можливості правозастосувачу довільного тлумачення закону, що в свою чергу призводить до його порушень. У деяких випадках, особливо в бланкетних диспозиціях, без використання оціночних критеріїв обійтися практично неможливо. Та прагнути до скорочення таких критеріїв необхідно, й це твердження підтримує більшість вчених. Критичне ставлення до терміну «грубе порушення» навіть у прихильників використання оціночних ознак у кримінальному праві. Так, на думку С.Я. Лихової, викликає певний сумнів саме існування в КК України термінологічного звороту «грубе порушення законодавства про працю» чи «грубе порушення угоди про працю». Учений зазначає: «Оскільки в кримінальному праві визначення змісту оціночних понять відноситься до компетенції правозастосувача, складається ситуація, при якій не закон, а працівник правозастосовчого органу вирішує питання про те, чи відноситься дане діяння до злочинних, чи ні. Це надто серйозна проблема, щоб вирішувати її не на рівні закону. Зміст ознак юридичного складу злочину повинен бути визначений у акті легального тлумачення закону, або визначення їх змісту повинне відбуватися у відповідності із законодавством інших галузей права. Термін «грубий», по-перше, не піддано легальному тлумаченню, по-друге, він не має правового змісту і в нормативних актах його значення не розкривається. Така ситуація являє собою порушення норми, зміст якої закріплений у ч. 3 ст. 3 КК України і відповідно до якої злочинність діяння визначається тільки КК України. Стосовно ст.ст. 172 та 173 КК України склалася парадоксальна ситуація, коли домінуючим є розсуд правозастосувача, а не принцип законності [12, с. 508-509]. Одним, а можливо і єдиним варіантом вирішення даної проблеми, робить висновок С.Я. Лихова, є відмова від вживання в диспозиціях і назвах ст. ст. 172, 173 КК України терміну «грубе».

За визначенням С.С. Яценко грубість порушення відображає його ступінь, серйозність [13, с. 686]. Однак цієї характеристики виявляється замало для безпомилкової та точної кваліфікації протиправних дій порушника, а тому вважаємо досить обґрунтованими зауваження щодо існування зазначеної оціночної ознаки у злочинах проти трудових прав людини.

В той же час, зазначаємо про наявність суттєвих відмінностей у використанні терміну «грубе порушення» в диспозиціях статей 172 та 173 КК. У диспозиції ст. 172 КК ознака «грубе» є основою для відмежування злочинного порушення законодавства про працю від адміністративного делікту. Саме встановлений факт грубості порушення є підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності за зазначеною статтею. Диспозиція ст. 173 КК передбачає відповідальність за грубе порушення угоди про працю службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремим громадянином або уповноваженою ними особою шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою. Таким чином, грубе порушення угоди про працю, на відміну грубого порушення законодавства про працю (ст. 172 КК), повинно сполучатися з певним способом його скоєння. Саме таке поєднання оціночної ознаки зі способом скоєння злочину та цінністю угоди про працю як соціального явища дає можливість для безпомилкового встановлення факту злочинного порушення угоди про працю.

Не визнається грубим порушенням угоди про працю із використанням інших способів, не передбачених диспозицією ст. 173 КК, зокрема залучення до роботи шляхом переконання, вмовляння працівника, його матеріального стимулювання щодо порушення або зміни угоди.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, термін «грубе порушення законодавства про працю», передбачений диспозицією ст. 172 КК є оціночною ознакою, зміст якої повністю визначається правозастосувачем, виходячи з конкретних обставин справи. Тому слід погодитися з висновками про те, що зазначена ознака потребує роз'яснення у відповідних законодавчих або підзаконних актах чи заміни зазначеної ознаки на більш конкретизовані. По-друге, на відміну від ст. 172 КК оціночна ознака «грубе порушення», що міститься у диспозиції ст. 173 КК конкретизована законодавцем за допомогою обов'язкової ознаки об'єктивної сторони зазначеного складу злочину. Існує пряма залежність між встановленням грубості порушення угоди про працю та способом скоєння зазначеного злочину. Порушення угоди про працю слід визнавати грубим лише у випадку його вчинення шляхом обману, зловживання довірою або ж примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою.

Література:

1. Хавронюк М. Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся». – Українська правда. – 06.10.2011. // <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959/>
2. Лановенко К.С. Досвід зарубіжних країн щодо використання оціночних понять у кримінальному законодавстві. // Міліція України. - № 7-8(169-170). – 2011. - С. 29-31.
3. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія / Савченко А.В. – К.: КНТ, 2007. – 596 с.
4. Кобзева Е.В. Теория оценочных признаков в уголовном законе: / Кобзева Е.В. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 264 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюк. — К.: Каннон, А.С.К., 2002. — 1104 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. — К.: А.С.К., 2002. — 968 с.
7. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація.- 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. - 606 с.
8. Зінченко І.О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (Аналіз законодавства і судової практики). Монографія. Харків. - 2007. – 320 с.
9. Павликівський В.І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Х., 2004. – 222 с.
10. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. — Монография. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1986. — 176 с.
11. Фролов Е.А., Питецкий В.В. Гарантии законности и оценочные понятия в уголовном праве // Советское государство и право. — 1979 — № 6 — С. 87—88.
12. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. - 573 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. - К., 2005. – 986 с.

УДК 351.75

Тихоненко Л.Л.

науковий співробітник НДЛ
з проблем протидії злочин-
ності Харківського
національного університету
внутрішніх справ

Організаційні засади діяльності ДАІ щодо удосконалення безпеки дорожнього руху в Україні

Анотація: у статті окреслено проблемні питання забезпечення безпеки дорожнього руху та визначено шляхи покращення ситуації з урахуванням потреб сьогодення.

Ключові слова: безпека життєдіяльності людини, безпека дорожнього руху, Державна автомобільна інспекція.

Аннотация. В статье обозначены проблемные вопросы обеспечения безопасности дорожного движения и определены пути улучшения ситуации с учетом потребностей сегодняшнего дня.

Ключевые слова: безопасность дорожного движения, Государственная автомобильная инспекция.

Summary. In article outlined the problem issues of road safety and ways to improve the situation with the needs of today.

Keywords: road safety, the State Automobile Inspectorate.

Безпека в сучасних умовах є однією з найголовніших цілей діяльності людей, соціальних груп, суспільств, держав і світового співтовариства. Найвищою соціальною цінністю в нашій державі, як закріплено в Конституції України, визнається людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека. Не можна будувати правову соціальну державу, продовжувати курс на демократизацію суспільного життя в умовах, коли не гарантована безпека особи, не забезпечені повною мірою її права і свободи, не створено належні умови для формування та успішного функціонування громадянського суспільства [1, с. 157]. Держава відповідає перед громадянами за свою діяльність, і найвищим змістом такої діяльності є забезпечення безпеки життєдіяльності людини. Слід зазначити, що на теперішній час дійсно глобальною стала проблема забезпечення безпеки дорожнього руху, оскільки за кількістю жертв дорожньо-

транспортних пригод Україна займає п'яте місце в Європі після Росії, Італії, Франції та Німеччини [2].

За інформацією Бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно в Україні відбувається майже 200 тисяч дорожньо-транспортних пригод, в яких 40 тисяч осіб травмуються, 4 тисячі людей гине [3]. Як повідомляє прес-служба Департаменту Державтоінспекції МВС України минулого року в Україні відбулося 120 471 дорожньо-транспортних пригод, загинуло на українських дорогах 2841 людей. За 8 місяців 2014 р. ця цифра склала вже 2753 осіб [4]. Слід зазначити, що автотранспортні злочини становлять майже 80 % загальної кількості необережних злочинів [5, с. 284]. Отже, така ситуація вимагає пошуку ефективних шляхів для її покращення.

У вітчизняній юридичній літературі питанням безпеки дорожнього руху присвятили значну кількість наукових праць такі вчені, як А.В. Гаркуша, С.М. Гусаров, В.В. Доненко, Т.П. Мінка, О.Ю. Салманова, А.О. Собакарь, Х.П. Ярмакі та ін. Дослідження вказаних авторів мають безсумнівну теоретичну і практичну значимість, однак вимоги сьогодення та сучасний стан безпеки на автошляхах країни потребують постійного розвитку вказаного наукового напрямку. Тож, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам зазначеної проблематики, багато питань у цій сфері залишаються ще дискусійними, і це обумовлює актуальність обраної теми.

Метою даної статті є з'ясування змісту поняття «безпека дорожнього руху» та пошук ефективних шляхів щодо удосконалення заходів по забезпеченню безпеки дорожнього руху.

Новизна дослідження полягає у тому, що дана робота стає продовженням численних праць щодо забезпечення безпеки дорожнього руху та визначає шляхи покращення ситуації з урахуванням потреб сьогодення.

Слід зазначити, що термін «безпека дорожнього руху» є доволі вживаним, та, наразі з цим, в науковій літературі немає одностайного розуміння зазначеного терміну.

Так, С.М. Гусаров безпеку дорожнього руху визначає як правотворчу і правозастосовну діяльність уповноважених державних органів щодо захисту конституційно закріплених життєво важливих інтересів, насамперед, життя, прав і свобод, а також інтересу щодо реалізації потреб у переміщенні учасників дорожнього руху [6, с. 7].

На думку В.В. Гаркуші, безпека дорожнього руху включає такі складові, як експлуатація транспортних засобів, утримання в належному стані автомобільних доріг, організація дорожнього руху, діяльність посадових осіб, відповідальних за безпеку дорожнього руху, державна політика у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, встановлений порядок експлуатації транспортних засобів [7, с. 38].

Підтримуємо думку Х.П. Ярмакі, який визначає безпеку дорожнього руху як систему суспільних відносин, яка складається у сфері дорожнього руху з метою задоволення потреб його учасників у переміщенні та відображає ступінь захищеності цих учасників і держави від дорожньо-транспортних пригод та їх наслідків [1, с. 154].

Зазначимо, що одним із основних суб'єктів забезпечення безпеки дорожнього руху є підрозділи Державної автомобільної інспекції МВС України, на які покладено виконання значної кількості завдань у зазначеній сфері, а саме: реалізація в межах своєї компетенції державної політики щодо забезпечення безпеки дорожнього руху; удосконалення регулювання дорожнього руху з метою забезпечення його безпеки; виявлення та припинення фактів порушення безпеки дорожнього руху, а також виявлення причин і умов, що сприяють їх вчиненню. Велика робота проводиться інженерною службою ДАІ та дорожніми організаціями із забезпечення доріг інформаційно-вказівними знаками, розміткою, огороженнями та іншою облаштованістю, що сприяє безпеці руху.

Але, приймаючи до уваги кількість загиблих та постраждалих від дорожньо-транспортних пригод, залишається значна кількість питань, які потребують негайного вирішення, що, в свою чергу, дозволить зменшити кількість автотранспортних злочинів та правопорушень.

Найголовнішим є вироблення ефективної системи контролю щодо дотримання правил дорожнього руху його учасниками. В цьому напрямку слід зазначити, що одна лише присутність працівника ДАІ вже дисциплінує учасників дорожнього руху. Розглядаючи ситуацію по місту Харкову та області, можна зазначити, що найчастіше працівника ДАІ можна зустріти саме за містом при перевірці перевозки вантажу крупно габаритними автомобільними засобами. Але, враховуючи щільність транспортного потоку в місті та кількості пішоходів актуальним є розстановка постів ДАІ саме у місті,

в місяцях найбільшого скупчення транспорту.

Туди, де за якихось причин вийшли зі строю автоматичні прилади регулювання руху, з метою недопущення створення «автомобільних пробок», необхідно негайно направляти працівника ДАІ, який би не тільки регулював рух, але й не допускав випадків, коли водії, намагаючись як найшвидше проїхати, виїжджають на пішохідні тротуари та на смуги зустрічного руху.

Крім того, необхідно активізувати роботу аналітичної служби з метою виявлення найбільш аварійних місць з урахуванням часу, пори доби, пори року, коли найчастіше трапляються ДТП. Така інформація надає можливість раціонального використання можливостей ДАІ.

Відповідно до Правил дорожнього руху «технічний стан транспортних засобів та їх обладнання повинні відповідати вимогам стандартів» (ст. 31) [8]. Але зазвичай працівники ДАІ не приділяють належної уваги щодо обладнання автомобілів зовнішніми світловими приладами. Така ситуація приводить до того, що в темний час доби водії зустрічних машин засліплюють один одного, і в результаті водій на деякий час втрачає контроль за дорожньою обстановкою.

Також одним з недоліків роботи ДАІ є недостатній контроль працівників ДАІ за поведінкою пішоходів, які нехтують правилами дорожнього руху, переходячи дорогу там, де їм заманеться. Отже, з метою виховування культури поведінки пішоходів, необхідно активізувати роботу працівників ДАІ щодо застосування штрафів до таких пішоходів.

Складною є ситуація щодо заміни дорожніх знаків. Так, з початку року дорожні підприємства і організації встановили та замінили 12,6 тис. дорожніх знаків, що складає лише п'яту частину від необхідних 110 тис. [9].

Неможливо признати задовільним і стан інформаційно-вказівних знаків щодо напрямку руху до певного населеного пункту. Значна кількість таких знаків виконана із використанням неякісної фарби, що призвело до їх швидкого псування під впливом атмосферних явищ. Особливо важко розгледіти такі знаки в темний час доби. Таким чином, водій має різко знизити швидкість руху, щоб мати змогу зорієнтуватися, куди їхати, а це призводить до відволікання уваги на значний час від дороги та створення аварійної ситуації.

Багато нарікань з боку водіїв викликає стан доріг в Україні. Згідно результатів дослідження щодо якості доріг, яке проводять

експерти Всесвітнього економічного форуму, у рейтингу 2012 р. наша країна займала 137 місце серед 144 можливих, а в 2013 р. загальний список поповнився кількома державами, і в підсумку Україна займає 144 місце зі 148 можливих [10].

За даними Управління експлуатаційного утримання доріг і безпеки руху «Укравтодору» за 4 місяці 2014 р., через несвоєчасне усунення недоліків в експлуатаційному утриманні автодоріг, на дорогах суспільного користування сталося більше 100 дорожньо-транспортних пригод [9]. Така ситуація вимагає негайного вирішення зазначеної проблеми.

Усе вищевикладене свідчить про те, що безпека на транспорті є складною соціально-економічною проблемою, зумовленою різними чинниками, серед яких: технічний стан транспортних засобів, транспортної інфраструктури, стан державного управління і розвиток правової бази, рівень соціальної та правової культури громадян, ефективність державного контролю за безпекою руху, якість превентивних заходів, невідворотність покарання за порушення встановлених правил безпеки на транспорті тощо.

Розв'язання наявних проблем потребує застосування комплексного підходу зі здійсненням заходів щодо підвищення рівня безпеки дорожнього руху, а саме:

- підвищення рівня дорожньої дисципліни та культури учасників дорожнього руху та усвідомлення небезпеки наслідків її порушення;
- забезпечення невідворотності покарання за порушення правил дорожнього руху;
- використання новітніх методів підготовки водіїв;
- ефективне та дієве використання автоматизованих засобів контролю та нагляду у сфері регулювання дорожнього руху;
- використання новітніх технічних засобів організації дорожнього руху;
- належний рівень оснащення підрозділів Державтоінспекції сучасними інформаційно-пошуковими системами;
- ефективна система контролю за безпечністю транспортних засобів під час експлуатації;
- підвищення пропускнуєї спроможності вулично-дорожньої мережі, яке викликано значним збільшенням автотранспорту на дорогах за останні роки;
- поліпшення стану профілактичної роботи, спрямованої на

підвищення рівня правосвідомості учасників дорожнього руху;
- розширення міжнародної співпраці та обміну досвідом щодо забезпечення безпеки дорожнього руху та ін.

Крім того, домінантним має стати раціональне та ефективне використання повноважень працівників ДАІ щодо забезпечення безпечних умов для учасників дорожнього руху, що, в свою чергу, приведе до скорочення автотранспортних злочинів та правопорушень.

Література:

1. Ярмак Х.П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2006. – 336 с.
2. Коваленко Н., Набока М. Дорожнє свавілля та епідемія ДТП / Н. Коваленко, М. Набока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24251529.html>
3. Статистичні дані Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем Департаменту ДАІ МВС України статистика Центру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sai.gov.ua/ua/people/5.htm>
4. Статистика дорожньо-транспортних пригод за 8 місяців 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurrier.gov.ua/uk/articles/statistika-dorozhno-transportnih-prigod-na-dorogah/>
5. Кримінологія : курс лекцій / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
6. Гусаров С.М. Адміністративно-правові засади управлінської діяльності Державної автомобільної інспекції України щодо забезпечення безпеки дорожнього руху : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. – Харків: НУВС, 2002. – 19 с.
7. Гаркуша В.В. Контрольна діяльність Державної автомобільної інспекції за правомірністю експлуатації транспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.В. Гаркуша. – Дніпропетровськ, 2012. – 270 с.
8. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України : від 10.10.2001, № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF/page>
9. Інформація «Укравтодор» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/svit/cherез-nizkiy-riven-bezpeki-z-pochatku-roku-na-avtozhlyahah-stalosya-bilshe-100-dtp-ukravtodor-62663.html>
10. Жигун Є. Автоновини / Жигун Є. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/radio_broadcast/103622429/121123127.html

ЕКОНОМІКА

УДК 330.342.24

Заграй Г.В.

к.е.н., адміністратор баз
даних Харківського економіко-
правового університету

Аналіз підходів щодо визначення поняття постіндустріальної економіки, її особливостей та причин виникнення

Анотація: в статті проведено аналіз основних типів економічних систем, досліджено етапи розвитку світової економіки, визначено основні причини та особливості переходу економіки до постіндустріального етапу, проаналізовано етимологію термінів, які використовуються для визначення постіндустріальної економіки.

Ключові слова: постіндустріальна економіка, особливості, причини, етапи розвитку.

Аннотация: в статье проведен анализ основных типов экономических систем, исследованы этапы развития мировой экономики, определены основные причины и особенности перехода экономики к постиндустриальному этапу, проанализирована этимология терминов, которые используются для определения постиндустриальной экономики.

Ключові слова: постиндустриальная экономика, особенности, причины, этапы развития

Summary. In the article the main types of economic systems were analyzed. The stages of development of the world economy were investigated. The main causes and characteristics of transition to a post-industrial stage were determined. The etymology of the terms that are used to determine the post-industrial economy was analyzed.

Keywords: post-industrial economy, features, causes, stages of development

Кінець ХХ століття характеризується переходом від індустріальної економіки до постіндустріальної, що супроводжується виникненням нової постіндустріальної наукової парадигми.

У ході історичного розвитку людського суспільства склалися декілька типів (моделей) економічних систем, які розрізняються, перш

за все, шляхами і способами вирішення головних економічних проблем (що, як і для кого виробляти) [1].

Еволюційна теорія обґрунтовує поступовий характер суспільного розвитку. Згідно з різними підходами розвиток світової економіки поділяється на певні періоди. Виходячи з цивілізаційного підходу, виділяють три періоди: традиційна економіка, ринкова економіка (планова економіка), змішана економіка.

Формаційний підхід називає п'ять періодів: первіснообщинна формація, рабовласницька формація, феодалізм, капіталізм, постіндустріалізм.

На протилежність формаційному підходу склалися інші точки зору з проблеми розвитку економічних систем. На початку ХХ століття К. Блюхер у своїй головній праці «Виникнення народного господарства» [2] запропонував триступінчасту схему розвитку господарства з урахуванням характеру зв'язку між виробництвом та споживанням, а саме виділив: замкнуте домашнє господарство, міське господарство та народне господарство.

Німецький економіст В. Ойкен (1891-1950) [3] виокремлює три типи економічних систем: ринкова економіка, система регульованого ринкового господарства, система централізовано керованого господарства.

Американський соціолог і політик У. Ростоу (1916) [4] створив теорію стадій економічного зростання, виходячи з якої економічну систему будь-якої країни можна віднести до однієї з п'яти послідовних фаз економічного зростання: традиційне суспільство, перехідне суспільство, стадія зсуву, індустріальне суспільство та стадія масового споживання. Теорія У. Ростоу набула поширення у 1960-ті рр., а в 1970-ті рр. він запропонував ще одну стадію – «пошук якості життя», коли на перший план виходить духовний розвиток людини.

Д. Белл (1919) [5] вважав, що соціально-економічні зміни відбуваються разом зі змінами у виробництві та використанні науково-технічних знань, при цьому суспільство рухається від доіндустріального до індустріального, а потім – до постіндустріального, який характеризується пріоритетністю розвитку сфери послуг, наукових знань і нововведень та особливою роллю фахівців. Д. Белл виділяє три технологічні революції:

- винахід парової машини в ХVІІІ столітті;
- науково-технологічні досягнення в області електрики і хімії в ХІХ столітті;

– створення комп'ютерів у ХХ столітті.

Д. Белл розглядає постіндустріальне суспільство як засноване на «грі між людьми», в якій на тлі машинної технології піднімається технологія інтелектуальна, заснована на інформації. Центральною проблемою постіндустріального суспільства Д. Белл визначає характер і форми державної підтримки науки. Основними особливостями постіндустріального суспільства він називає:

- централізацію теоретичного знання, що стає основою для змін у виробництві;
- створення нової інтелектуальної технології для вирішення економічних, інженерних, соціальних проблем;
- формування класу виробників знання та інформації,
- перехід від домінування виробництва товарів до виробництва послуг;
- зміну владних відношень у суспільстві, перехід від демократії в індустріалізмі до мерітократії (від лат. *meritos* – заслужений) в постіндустріалізмі;
- економіку інформації. Д. Белл визначає інформацію в постіндустріальному суспільстві як колективний товар. Передбачає перехід від індивідуальної конкурентної стратегії до кооперативної стратегії співпраці.

Кінець ХХ ст. ознаменувався революційним стрибком у розвитку продуктивних сил, пов'язаним з винаходом комп'ютера, в результаті чого розвинуті країни почали перехід від індустріального суспільства до постіндустріального. Багато сучасних науковців як вітчизняних, так і іноземних, вивчають цей перехід, його наслідки та тенденції постіндустріальної економіки.

Необхідно зазначити, що існує кілька точок зору на причини появи постіндустріального суспільства:

- удосконалення технологій, механізація і автоматизація виробництва, що призвело до зменшення частки людей, безпосередньо зайнятих у матеріальному виробництві;
- досягнення сучасною економікою стану, коли більшість працівників повинні мати відносно високий освітній рівень;
- добробут значної частини населення піднявся настільки, що інтелектуальне зростання та вдосконалення творчих здібностей зайняли важливе місце в ціннісній шкалі суспільства;
- пред'являється підвищений попит на послуги. Люди, які задовольнили основні матеріальні потреби, зайняті інтелектуальною пра-

цєю;

– в умовах підвищення частки кваліфікованої праці основним «засобом виробництва» стає кваліфікація працівників. В результаті чого змінюється структура суспільства, втрачає першочергове значення власність на матеріальні «засоби виробництва».

Термін «постіндустріалізм» був введений в науковий обіг на початку XX століття вченим А. Кумарасвами, який спеціалізувався на доіндустріальному розвитку азійських країн. В сучасному значенні цей термін вперше був застосований в кінці 1950-х років. Виходячи з того, що термін «постіндустріальна економіка» з'явився в той час, коли ще було важко визначити, що стане основою економічних відносин, епоха була названа «після індустріальною» [6].

«Постіндустріальна економіка» як назва нової моделі розвитку характеризує переважно її історичне місце, але не пояснює сутності нового суспільства [7]. Виходячи з цивілізаційного підходу постіндустріальний етап розвитку характеризується домінуванням нового технологічного способу виробництва. Але якщо індустріальна стадія базується на великій індустрії та основним фактором тут виступає капітал, що виходить власне з самої назви, то термін «постіндустріальна економіка» не містить у своїй назві посилання на базовий ресурс. Неоднозначність назви нової економіки викликана відсутністю чітких сутнісних критеріїв обґрунтування базового фактору та засад функціонування господарського механізму за нових умов [8].

Ряд науковців визначають постіндустріальне суспільство, як «суспільство професіоналів», де основним класом є «клас інтелектуалів», а влада, як писав засновник постіндустріалізму Д. Белл, належить меритократії – інтелектуальній еліті: «постіндустріальне суспільство ... передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають в якості консультантів, експертів або технократів» [5]. П. Друкер зазначає, що «працівники знання» не стануть більшістю у «суспільстві знання», але вони вже стали його лідируючим класом» [9].

Концепція «постцивілізації» Г. Кана містить однією з ознак майбутнього суспільства рівень доходів на душу населення, що стало основним критерієм класифікації стадій суспільного розвитку. К. Боулдінг також називає після індустріальну еру «постцивілізацією».

До концепції «постцивілізації» Г. Кана близька «технотронна ера» З. Бжезинського, яка підкреслює вирішальне значення у новому суспільстві електроніки і засобів комунікації. Визначальними рисами

«технотронного суспільства» З. Бжезинський називає: переважання сфери послуг, розвиток індивідуальних здібностей людини, доступність освіти, заміну мотиву нагромадження особистого багатства «моральним імперативом використання науки в інтересах людини», ліквідацію «персоналізації» економічної влади. Власником капіталу стає «еліта технотронного суспільства» – організатори виробництва та вчені, що утворюють «верхівку панівного класу».

Е. Тоффлер називає новий інтелектуальний клас когнітаріатом, і зазначає в своїй роботі «Метаморфози влади» [10], що «чисто фізична праця знаходиться в нижній частині спектра і поступово зникає. З малою кількістю зайнятих фізичною працею в економіці пролетаріат зараз знаходиться в меншості і більше замінюється когнітаріатом. У міру становлення суперсимволічної економіки пролетар стає когнітаристом».

Термін «постіндустріальне суспільство» був введений американським соціологом Д. Рісменом у 1958 р., хоча виник ще на початку ХХ століття. Але тоді він використовувався не для означення, а для протиставлення індустріальному суспільству нової стадії суспільно-економічного розвитку. Різноманітні дослідження поступово сприяли змістовому наповненню цього поняття, яке дедалі більше стало відбивати реалії сучасного життя. Постіндустріальне суспільство – суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції та істотного зростання доходів населення змістився пріоритет – від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, а домінуючим виробничим ресурсом стали інформація і знання. Наукові розробки стають головною рушійною силою економіки. Тому рівень освіти, професіоналізм, і креативність працівника стають найбільш цінними якостями.

Виникнення на постіндустріальній стадії нового фактору з подвійною назвою «інформація та знання», призвело до появи інших визначень нового суспільства: «інформаційна економіка», «інноваційна економіка», «економіка знань», «мережева економіка», «нова економіка», що свідчить про намагання авторів об'єднати в назві етапу розвитку його сутнісні ознаки (характер економічного розвитку, базовий ресурс, історичне місце та інші).

Сучасна економічна література, присвячена практиці бізнесу, витісняє поняття «постіндустріальна» економіка, включаючи в себе більш спеціалізовані категорії:

– «економіка знань», основним напрямом якої стає «управління знаннями»,

– «сервісна економіка» в своєму визначенні підкреслює зміну результату праці в постіндустріальному суспільстві – більша частина не матеріальні продукти, а послуги;

– «інноваційна економіка», «інноваційний менеджмент» – проявляється інноваційний характер нематеріального продукту, слідом за яким з'являються інноваційні матеріальні продукти.

– «інформаційна економіка» – інформація виступає основним товаром.

Існують різні точки зору на сутність поняття «економіки знань». Розглянемо відповідники в англійській мові: «knowledge economy», «new economy» (нова економіка), «knowledge-based economy» (економіка, що базується на знаннях), «knowledge-intensive industries» (індустрія інтенсивних знань).

Термін «knowledge economy» вперше введено в науковий обіг у 1962 р. австро-американським економістом Ф. Махлупом, який вклав у термін розуміння лише сектору економіки, але згодом термін став використовуватися для визначення типу економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання національної або ж і світової економіки [11].

Фахівці Всесвітнього банку розуміють під економікою знань «економіку, що створює, поширює і використовує знання для прискорення власного зростання і підвищення конкурентоспроможності» [12]. П. Давенпорт визначає економіку знань «як термін, що використовується для позначення еволюції країн з передовою економікою за останні три десятиліття» [13].

Постіндустріальні країни поступово втрачають основні ознаки індустріального суспільства, такі як зростання виробництва енергоносіїв, нарощування обсягів виробництва тощо. Індустріальні процеси вже не є вирішальними у соціальних змінах постіндустріальної економіки, натомість характерним, і для України сьогодні також, є стрімке прискорення науково-технічного прогресу та перевага галузей, що в своїй основі мають інформаційно-комунікаційні технології.

Сьогодні, коли постіндустріальна економіка існує реально, її особливості визначають умови функціонування всіх економічних агентів. Ігнорування цього положення може призвести до неможливості адекватного реагування на навколишнє середовище та загрожувати подальшому ефективному функціонуванню економічних систем. Перехід економіки в постіндустріальну стадію розвитку викликав появу низки питань, які стосуються функціонування економічних систем та їх

взасмодії, вирішення яких здатне забезпечити конкурентоспроможність та можливість розвиватися в нових реаліях.

Література:

1. Дьяченко А. В. Основания теории трансформационной экономики / А. В. Дьяченко: Учебное пособие. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2001. – 120 с.
2. Блюхер К. Возникновение народного хозяйства: Публичные лекции и очерки / К. Блюхер: Пер. с нем.– С-Петербург, 1907. – 207 с.
3. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен; пер. с нем. В. С. Автономова – М: Экономика, 1996. – 351 с.
- 4.Ростоу У. У. Политика и стадии роста / У. У. Ростоу; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1973. – 315 с.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Д. Белл: Пер. с англ. Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 458 с.
6. Заходякин И. В. Постиндустриальная экономика – что значит это понятие в современном мире? / И. В. Заходякин // Креативная экономика – 2008 – № 1 – с. 97 – 100.
7. Гончаренко О. Постіндустріальний розвиток національної економіки / О. Гончаренко // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 5. – С. 68 – 70.
8. Чухно А. А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 14 – 28.
9. Drucker P. The age of social transformation / P. Drucker // The Atlantic Monthly. 1994. November. P. 53 – 80.
10. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.
11. Макаров В. Л. Экономика знаний: уроки для России / В. Л. Макаров // Вестник РАН. – 2003. – Т.73 – № 5. – С. 450 – 456.
12. Степанов Ю. Экономика знаний или интеллектуальное общество / Ю. Степанов // Наша власть: дела и лица. – 2006. – №10. – С. 52 – 56.
13. Давенпорт П. Канадские университеты и экономика знаний / П. Давенпорт // Вестник Финансовой академии. – 2000. – № 1(13). – С. 40 – 45.

УДК 338.242.021

Левчук О.М.старший викладач кафедри
фінансів і кредиту
Харківського економіко-
правового університету**Суперечливість розрахунків споживчого кошика
та прожиткового мінімуму**

Анотація: у статті розглянуто питання формування показника прожиткового мінімуму як ключового нормативу, що характеризує рівень життя населення та визначає більшість показників соціального блоку бюджету; проаналізовано суперечливість розрахунків споживчого кошика та прожиткового мінімуму, відсутність у розрахунках низки сучасних життєво необхідних витрат; наголошується на необхідності зміни методології розрахунків прожиткового мінімуму з урахуванням сучасних умов життя.

Ключові слова: прожитковий мінімум, соціальний стандарт, рівень забезпеченості прожиткового мінімуму, споживчий кошик.

Аннотация: в статье рассматриваются проблемы формирования показателя прожиточного минимума как ключевого норматива, характеризующего уровень жизни населения и определяющего большинство показателей социального блока бюджета; анализируется противоречивость расчетов потребительской корзины и прожиточного минимума; подчеркивается необходимость изменения методологии расчета прожиточного минимума с учетом современных жизненных условий.

Ключевые слова: прожиточный минимум, социальный стандарт, уровень обеспечения прожиточного минимума, потребительская корзина.

Summary: the article discuss the problem of minimum of subsistence formation as a key normative formalizing of the living level and determine the main social component of budget. The article analyze the contradictions of consumer basket calculation and underline about necessary of change the methodology calculation of minimum subsistence.

Key words: minimum of subsistence, social standard, the level of minimum of subsistence provision, consumer basket.

Державна соціальна політика України базується на ідеї соціальних мінімумів: мінімальна зарплата, мінімальна пенсія, прожитковий

мінімум тощо. На основі прожиткового мінімуму запроваджено нову систему соціальних стандартів, що стало ключовим етапом реформування соціальної політики.

Сьогодні експерти зазначають, що розміри мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій є заниженими. Перш за все, це стосується прожиткового мінімуму, який необхідно оновити з урахуванням сучасних потреб соціально-економічного розвитку. Він припинив виконувати функцію базового соціального стандарту для визначення достатнього рівня життя громадян та використовується лише у якості номінального показника для розрахунку інших соціальних гарантій (соціальної допомоги, мінімальної заробітної плати та пенсії, стипендій та ін.). Необхідність приведення прожиткового мінімуму до реального показника та підняття його до належного рівня широко обговорюється на всіх рівнях державної політики, особливо профспілками України [1, 2]. Необхідність осучаснення прожиткового мінімуму зазначалася Міністром соціальної політики на засіданні Верховної Ради від 27.02.2013 р. [3], а також окремими депутатами, які вносили законопроекти щодо удосконалення Закону України «Про прожитковий мінімум» [4,5].

Основа для розрахунку прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить вартість мінімальних наборів продуктів харчування, послуг та непродовольчих товарів, які зазвичай називаються споживчим кошиком. Від цінової величини споживчого кошику залежить, на якому рівні буде встановлений прожитковий мінімум, а отже і всі інші соціальні стандарти, гарантії, виплати та допомоги. В цьому контексті особливої гостроти набуває вміст та методика обрахунку споживчого кошику та прожиткового мінімуму.

Сучасний розрахунок прожиткового мінімуму здійснювався відповідно до методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, затвердженої Наказом Мінпраці, Мінекономіки та Держкомстату України (від 17.05.2000 р. № 109/95/157), виходячи з наборів продуктів харчування, мінімальних наборів непродовольчих товарів та послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів № 656 від 14 квітня 2000 р.

При формуванні мінімального набору продуктів харчування враховується їх хімічний склад та енергетична цінність, а також норми фізіологічних потреб, рекомендовані ВООЗ. Цей набір розрахований на

основі норм споживання продуктів харчування для різних категорій населення, розроблених науково-дослідним інститутом харчування МОЗ України на підґрунті методичних розробок щодо фізіологічних потреб, здійснених Ленінградським інститутом гігієни праці ще 1990 року.

Склад споживчого кошика України був затверджений у 1992 р. й відтоді суттєво не переглядався. Цілком очевидно, що методика створення споживчого кошика застаріла. Таким чином, набір продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг, що складає теперішній споживчий кошик, можна вважати нелегітимним. Норми і рівень споживання представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Норми і рівень споживання продуктів харчування населенням України, кг на рік

Продукти	Раціональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ	Споживчий кошик	Різниця, у %
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, вкл. сало й субпродукти)	83	53	36,1
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	380	148,5	60,9
Яйця (шт.)	290	220	24,1
Риба та рибопродукти	20	13	35
Цукор, кондитерські вироби	38	37	2,6
Олія рослинна всіх видів	13	7,1	45,4
Картопля	124	95	23,4
Городина та баштанні культури	161	110	31,7
Фрукти, ягоди та виноград	90	64	28,9
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупа, бобові)	101	123,4	22,2 (більше від норми)

Перегляд споживчого набору товарів (послуг), представлених для розрахунку індексу споживчих цін, мали місце у 2005 та 2007 рр., причому тільки внаслідок останнього перегляду товарів та послуг у споживчому кошику з'явилися послуги мобільного зв'язку, кабельного телебачення, Інтернету тощо. Це призводить до того, що структура споживання, що відображається в індексі інфляції, не встигає за змінами уявлень про мінімально необхідні стандарти витрат на життя.

Споживчий кошик в Україні характеризується чотирма недоліками, які впливають на прожитковий мінімум:

1. Вміст споживчого кошику був затверджений 14.04.2000 р. і жодного разу не переглядався. Хоча, згідно Закону України «Про прожитковий мінімум», набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років [6]. Як наслідок, склад споживчого кошику не задовольняє мінімальні потреби людини:

- у частині набору продовольчих товарів спостерігається невідповідність медичним нормам споживання продуктів харчування, що рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ. За всіма основними категоріями продовольчих товарів, окрім хлібних продуктів, є значне заниження норм споживання (до 61 % для молока та молочних продуктів). Відтак це впливає на вартість прожиткового мінімуму та суперечить його змісту – забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я (ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум»);

Варто відмітити, що і у 2010 р. була спроба переглянути споживчий кошик. Про це йдеться в генеральній угоді, підписаній Кабміном з профспілками і роботодавцями: «Внести протягом грудня 2010 р. на розгляд Кабінету Міністрів України відпрацьовані експертною комісією поновлені набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних груп населення для визначення прожиткового мінімуму», - йдеться в пункті 4.16 зобов'язань Кабміну в розділі «Соціальний захист працівників». Кабмін також зобов'язується щорічно до 1 серпня визначати розмір прожиткового мінімуму на подальший рік за участі і узгодженні з профспілками і роботодавцями.

Наступна спроба була вже у 2012 році. Тим не менш, поки ситуація не збирається поліпшуватися, країна бореться з кризою, а цифри мінімальних зарплат чарівним чином не виростають в десять разів,

українці не втрачають рівноваги і вигадують унікальні способи прожити мінімально витратно і максимально вигідно. Як повідомлялося, у лютому 2012 року тодішній віце-прем'єр-міністр міністр соціальної політики Сергій Тігіпко заявляв про намір прискорити рішення питання про перегляд споживчого кошика.

Споживчий кошик, що складається з 335 компонентів, не переглядався в Україні з 2000 р., у той час як законодавством передбачається його перегляд кожні 5 років.

Поняття споживчого кошика існує у багатьох країнах світу. Ціна і національні особливості споживчого кошика в кожній країні свої: споживчий кошик американця нараховує 300 продуктів і послуг, француза – 250, англійця – 350, німця – 475. Український споживчий кошик нещодавно був розширений до 297 найменувань продуктів.

У США особливе місце серед споживчих бюджетів займає бюджет Геллера, що характеризує «загальноприйнятий рівень життя», заснований на наборі тих товарів та послуг, які громадська думка вважає в даний час необхідними для здорового і досить комфортного життя. Тому розміри цього бюджету істотно перевищують середній рівень споживання країни.

Раціональний споживчий бюджет відображає споживання товарів і послуг, забезпеченість предметами культурно-побутового та господарського призначення у відповідності з науково обґрунтованими нормами та нормативами задоволення раціональних (розумних) потреб людини.

Такою може бути наступна структура: продукти харчування не повинні перевищувати 30%, непродовольчі товари – 47% (із них тканини, одяг, взуття – 20%; меблі, предмети культури і побуту – 18%; інші товари – 9%) і всі послуги – 23%. Фактична структура споживання населення далека від раціональної.

Відповідно до Закону України Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» № 1165-VII від 27.03.2014 р. збільшення прожиткового мінімуму не передбачається. Стаття 7 цього Закону передбачає встановлення у 2014 р. прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі 1176 гривень та для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років – 1032 гривні;
- дітей віком від 6 до 18 років – 1286 гривень;
- працездатних осіб – 1218 гривень;

осіб, які втратили працездатність, – 949 гривень.

А у відповідності з прожитковим мінімумом встановити у 2014 р. мінімальну заробітну плату: у місячному розмірі – 1218 грн.; у погодинному розмірі – 7,3 грн. [7, ст. 8].

Як бачимо, ситуація з встановлення соціальних стандартів бажає кращого. Динаміка зросту споживчих цін значно випереджає доходи населення. В сучасних умовах господарювання, і передусім політичних умов, коли, нажаль, всі Державні інституції «не працюють», говорити про найближче поліпшення ситуації з переглядом соціальних стандартів, а також споживчого кошику який є базою розрахунків не є можливим.

Література

1. Постанова Президії Федерації професійних спілок України «Про заходи з нагоди відзначення у 2013 році Всесвітнього дня соціальної справедливості» від 11.12.2012 м. Київ № П-15-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/component/content/article/142-den-socialnoi-spravedlivosti/602-zahodysoacsprav-2>.
2. Інформація про стан забезпечення соціальної справедливості в Україні. Додаток до Постанови Президії Федерації професійних спілок України від 11.12.2012 м. Київ № П-15-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/component/content/article/142-den-socialnoi-spravedlivosti/602-zahodysoacsprav-2>.
3. Виступи на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України від 27.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :// http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246100067.
4. Законопроект № 6565 від 22.06.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6565&skl=7.
5. Законопроект № 2250 від 08.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45714.
6. Пункт 1 статті 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» в редакції від 09.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
7. Закон України № 1165-VII от 27.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1165-18/para22#n22>

УДК 65.012.8

Манжай О.В.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри захисту інформації факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми Харківського національного університету внутрішніх справ

Манжай І.А.

викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту Харківського економіко-правового університету

Аналіз нормативно-методичної урегульованості питання протидії несанкціонованому проникненню на об'єкти інформаційної діяльності

Анотація: в статті досліджено роль охоронної сигналізації та замків у побудові системи захисту інформації, проаналізовано нормативно-правову базу у сфері використання замків та охоронної сигналізації, надано класифікацію замків за різними критеріями, запропоновано правила використання замків та охоронної сигналізації на об'єктах інформаційної діяльності, надано рекомендації щодо встановлення замків та охоронної сигналізації на різних класах об'єктів.

Ключові слова: система захисту інформації, об'єкт інформаційної діяльності, нормативно-правова база, замки, охоронна сигналізація.

Аннотация: в статье исследована роль замков и охранной сигнализации в построении системы защиты информации, проанализирована нормативно-правовая база в сфере использования замков и охранной сигнализации, дана классификация замков по разным критериям, предложены правила использования замков и охранной сигнализации на объектах информационной деятельности, даны рекомендации по установлению замков и охранной сигнализации на разных классах объектов.

Ключевые слова: система защиты информации, объект информационной деятельности, нормативно-правовая база, замки, охранная сигнализация.

Summary: In the article analysed the role of locks and intruder alarm in the information security system is probed, a legislation is analysed in the

field of the locks and intruder alarm use, classification of locks is given on different criteria, the rules of the use of locks and intruder alarm are offered on the objects of information activity, recommendations on locks and intruder alarm installation on the different classes of objects are proposed.

Keywords: information security system, object of information activity, legislation, locks, intruder alarm.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні спостерігається підвищення уваги з боку державних органів до формалізації процесу побудови системи захисту інформації (СЗІ) на об'єктах інформаційної діяльності. Під час практичного вирішення завдання побудови СЗІ нерідко доводиться стикатися з проблемою нормативної невирішеності окремих питань. Зокрема, як співвідносяться між собою система технічного захисту та система технічної охорони (СТО) об'єкту, які вимоги висуваються до сигналізації охоронюваних приміщень та їх обладнання замковими пристроями в рамках побудови СТО та комплексної системи захисту інформації або комплексу технічного захисту інформації тощо?

Окремим важливим аспектом побудови системи захисту інформації на об'єкті інформаційної діяльності (ОІД) є правильний вибір та встановлення запірних пристроїв, зокрема, замків. При цьому, якщо питання використання замків для охорони матеріальних цінностей та обмеження свободи пересування певних категорій осіб вже досить давно та ґрунтовно досліджено, то обладнання замками об'єктів інформаційної діяльності залишається поза увагою більшості науковців у сфері інформаційної безпеки або згадується мимохіть. У чинній нормативно-правовій базі з питань захисту інформації цьому питанню приділено мало уваги, хоча проблема є досить актуальною, особливо в умовах масового доступу через Інтернет до маніпуляційних технік відмикання замків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Нормативно-методичні питання обладнання об'єктів охоронною сигналізацією та замковими пристроями здебільшого розглядаються науковцями і практиками у сфері захисту інформації та спеціальної техніки. Причому, у досліджуваному контексті можна виділити праці С.С. Єпіфанова, С.М. Кльонова, М.К. Коровіна, В.В. Кулабухова, В.В. Попова, І.Ф. Хараберюша тощо.

Вивчення нормативно-правових актів у сфері захисту інформації та технічної охорони об'єктів засвідчило, що питанню вибору та поводження із охоронною сигналізацією та замковими пристроями відведе-

но другорядну роль у більшості з них. Найбільшу кількість нормативних документів, у яких хоча б опосередковано згадується вимога щодо обладнання об'єктів охоронною сигналізацією та замковими пристроями, створено за участю Міністерства внутрішніх справ. Причому, як правило мова йде про обмеження пересування осіб або охорону майна. Охороні за допомогою замків та сигналізації об'єктів інформаційної діяльності уваги приділено вкрай мало і здебільшого мова йде про банківські установи [1–7]. Вказані джерела є лише частиною проаналізованої нормативно-правової бази з досліджуваного питання, проте навіть в них можна побачити, що у нормативних документах багато уваги приділяється конструктивним особливостям охоронюваних приміщень, але аж ніяк не вимогам до встановлюваної сигналізації та видам використовуваних замків та їх розміщенню.

Виходячи з наведеного, вважаємо за необхідне розробити нормативний документ щодо оснащення об'єктів інформаційної діяльності сигналізацією та замковими пристроями і поводження з ними та внести належні зміни бланкетного характеру до нормативних документів у сфері захисту інформації.

Метою статті є дослідження проблем обладнання об'єктів інформаційної діяльності охоронною сигналізацією, відповідними замками та процедури поводження з вказаними пристроями.

Вклад основного матеріалу дослідження. Питання нормативного врегулювання СТО об'єктів інформаційної діяльності є вельми актуальним при побудові СЗІ, адже під час побудови СТО об'єкта інформаційної діяльності необхідно пройти по суті такі ж етапи, що і при побудові системи технічного захисту інформації [8, п. 3.7]. Так, при складанні окремої моделі загроз необхідно враховувати багато аспектів. Зокрема треба звернути особливу увагу на можливість подолання штатних технічних засобів охорони. Найбільш вразливими елементами сучасних охоронних систем є шлейфи сигналізації (дроти, кабелі) та охоронні датчики.

Для боротьби з загрозами такого типу при створенні СТО необхідно передбачати унеможливлення доступу потенційного порушника до шлейфів та датчиків охоронної сигналізації без спрацювання самої сигналізації, наприклад, застосуванням максимальної кількості пасивних оптичних датчиків руху. Тобто забезпечити деяке резервування системи за рахунок введення надмірності [9].

Для ефективної побудови СТО необхідно мати якісно складену окрему модель загроз, нормативні документи щодо створення якої на

даний час відсутні. Таким чином, вироблення вірних методик створення СТО інформації є одним з ключових при побудові системи захисту інформації в цілому. Адже фізичне проникнення зловмисника на об'єкт інформаційної діяльності фактично нівелює якщо не всю, то багато рубежів системи технічного захисту інформації об'єкту. В той же час доцільним є комплексне використання охоронних систем, зокрема проводової та безпроводової сигналізації (наприклад, на базі GSM/GPRS модему).

Ще одним елементом забезпечення безпеки ОІД є його обладнання належними замковими пристроями. Відповідно до ДСТУ Б А.1.1-74-2004 *виріб замковий* – це виріб, який призначений для запирання дверей, воріт тощо, і замикає (відмикає) об'єкт певним кодом (секретом). Носієм коду (секрету) можуть бути механічні, електронні та інші елементи [10, п. 3.1]. Несанкціоноване відмикання замка – це відмикання замка за допомогою сторонніх предметів без видимого пошкодження конструкції [10, п. 3.15]. Опірність замка несанкціонованому відмиканню – можливість замка протистояти несанкціонованому відмиканню протягом певного часу [10, п. 3.17].

Класифікацію замків можна представити, наприклад, як на рис. 1.

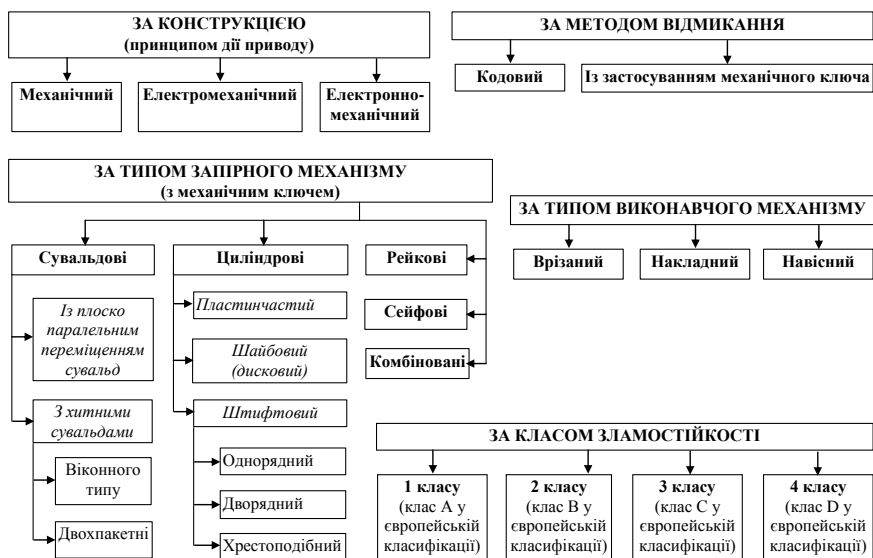


Рис. 1. Класифікація замків

Проаналізувавши нормативні документи Великобританії [11], Німеччини [12] та США [13] у сфері забезпечення безпеки ресурсів обмеженого доступу, можна окреслити структуру правил забезпечення безпеки замкових пристроїв на об'єктах інформаційної діяльності (далі Правила).

На нашу думку, Правила мають обов'язково містити наступні розділи:

1. Загальні відомості, у яких мають бути наведені класи та принцип дії сигналізації і замків, їх відповідність класу об'єкту інформаційної діяльності у залежності від важливості інформації, яка циркулює в його межах.

2. Порядок надходження замків та сигналізації. У цьому розділі мають міститися відомості про постачальників цього обладнання, забезпечення гарантій їх безпеки від неавторизованого доступу та гарантії злаомостійкості.

3. Налаштування обладнання міститиме відомості про порядок та місця зберігання налаштувань сигналізації та замків (їх зміни), вимоги до кодкових комбінацій або ключів.

4. Порядок встановлення та експлуатації обладнання. Інформує персонал про кількість і якість сигналізації та замкових пристроїв для кожного об'єкту інформаційної діяльності, їх розташування на дверних полотнах (вікнах, приміщеннях) та вимоги до конструкцій дверей (вікон, приміщень), порядок видачі та зберігання ключів безпеки та їх опис.

5. Захист від неавторизованого доступу. Передбачає виклад інформації про виконання захисних дій для запобігання відомим технікам злому та подолання сигналізації та замкових пристроїв.

6. Ремонт обладнання. Містить відомості про порядок передачі замків і сигналізації до ремонтних майстерень та вимоги до таких установ.

7. Дії у разі несправності та компрометації. Окреслюється порядок дій персоналу на випадок несправності сигналізації та замків або їх компрометації, у тому числі випадки та процедура проведення службової перевірки по фактах компрометації такого обладнання або неавторизованого доступу до нього.

8. Фінансування заміни обладнання. Передбачає опис джерел фінансування заміни сигналізації та замків у випадках їх поломки або втрати ключів безпеки.

До першого розділу вказаних Правил пропонуємо включити таб-

лицю 1 з умовним розділенням приміщень на чотири рівні безпеки, наприклад, відповідно до існуючих категорій об'єктів. Це дозволить унормувати та формально закріпити неможливість встановлення «слабкої» сигналізації та замкових пристроїв на важливі ОІД.

Таблиця 1

Рекомендації по встановленню обладнання

Рівень безпеки приміщення	Рекомендоване обладнання	Рівень захисту ОІД
Перший рівень	Замки та сигналізації з високим рівнем безпеки, які мають високий ступінь стійкості до експертних та професійних атак, із застосуванням ексклюзивно розроблених методів та спеціалізованих засобів, недоступних у вільному обігу	Дуже високий
Другий рівень	Замки та сигналізації з середнім рівнем безпеки, які мають високий ступінь стійкості до експертних та професійних атак, із застосуванням методів та засобів, доступних у вільному обігу для спеціалістів по такому обладнанню	Високий
Третій рівень	Безпечні замки та сигналізації, які є стійкими до атак обізнаної особи, із мінімальними засобами	Середній
Четвертий рівень	Якісні замки та сигналізації з помірною стійкістю до неавторизованого відкриття та подолання	Низький

Висновки. Підсумовуючи наведене, слід зазначити, що жодне технічне обладнання не може надати стовідсоткову гарантію убезпечення об'єкту інформаційної діяльності від несанкціонованого проникнення, проте належне використання таких пристроїв за встановленими правилами з чітким дотриманням процедури дозволить максимально ускладнити процес неавторизованого доступу до ОІД, а відтак забезпечити певні гарантії збудованої системи захисту інформації.

Література:

1. Інструкція з організації охорони державних музеїв, історико-культурних заповідників, інших важливих об'єктів культури підрозділами Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України, затверджена спільним наказом МВС України, Міністерства культури і мистецтв України від 30.07.2004 № 846/489 // Офіційний вісник України, 2004, № 34 (10.09.2004), ст. 2297.

2. Про затвердження Вимог до об'єктів і приміщень, призначених для здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зберігання вилучених з незаконного обігу таких засобів і речовин: наказ МВС

України від 28.08.2009 № 216 // Офіційний вісник України, 2009, № 63 (28.08.2009), ст. 2237.

3. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС України від 21.08.1998 №622; [із змінами і доповненнями на 11.10.2011] // Офіційний вісник України, 1998, № 42 (05.11.1998), ст. 1574.

4. Інструкція про порядок організації охорони приміщень і територій відділень судово-психіатричної експертизи та режиму тримання осіб, які перебувають під вартою і направлені на судово-психіатричну експертизу, затверджена спільним наказом МВС та МОЗ України від 04.11.1996 №751/338 [Електронний ресурс] / Ліга: Закон Еліт: Мережна версія.

5. Про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань: наказ МВС України від 28.04.2009 №181; [із змінами і доповненнями на 30.11.2011] // Офіційний вісник України, 2009, № 66 (07.09.2009), ст. 2303.

6. Про затвердження Правил організації захисту електронних банківських документів з використанням засобів захисту інформації Національного банку України: постанова Правління Національного банку України № 112 від 02.06.2007 // Офіційний вісник України, 2007, № 31 (07.05.2007), ст. 1250.

7. Положення про захист інформації в Національній системі масових електронних платежів: постанова Правління Національного банку України від 02.06.2008 № 119 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності, 2008. – 07 – № 7.

8. ДСТУ 3396.0-96 Захист інформації. Технічний захист інформації. Основні положення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dststz.gov.ua/dststz/control/uk/publish/article?art_id=38883&cat_id=38836.

9. Манжай О.В. Проблемні питання захисту інформації на об'єктах інформаційної діяльності / О.В. Манжай, В.П. Коваль, Ю.М. Онищенко // Системи обробки інформації / Безпека та захист інформації в інформаційних системах. – 2009. – Вип. 7 (79). – С. 69 – 73.

10. ДСТУ Б А.1.1-74-2004. ССНБ. Вироби замкові і скобяні. Терміни та визначення понять [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info-build.com.ua/normativ/detail.php?ID=45811>.

11. The Defence Manual of Security Vol. 1, 2 and 3 Issue 2. – October, 2001.

12. Instruction sheet on the Handling of Protectively Marked Information Classified VS-NUR FÜR DEN DIENSTGEBRAUCH (RESTRICTED) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/BSI/Sicherheitsberatung/VS-MerkblattEnglisch.pdf.pdf?__blob=publicationFile.

13. Executive Order 13526 Classified National Security Information, December 29, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edocket.access.gpo.gov/2010/pdf/E9-31418.pdf>.

УДК 339.54.012.435

Тимченко І.Є.,

к.е.н. доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і аудиту
Харківського економіко-
правового університету

Аналіз доцільності використання протекціоністських заходів у зовнішньоекономічній політиці України

Анотація: у роботі визначається доцільність застосування політики протекціонізму в сучасних умовах розвитку ринкових відносин в Україні.

Ключові слова: протекціонізм, мито, квоти, тарифи, імпорт, експорт, демпінг.

Аннотация: в работе определяется целесообразность применения политики протекционизма в современных условиях развития рыночных отношений в Украине.

Ключевые слова: протекционизм, таможенные пошлины, квоты, тарифы, импорт, экспорт, демпинг.

Summary: in work is determined expediency of application of protectionism in the current conditions of market relations in Ukraine.

Key words: protectionism, customs duties, quotas, tariffs, import, export dumping.

Існують два основні напрямки зовнішньоторговельної політики – політика вільної торгівлі (лібералізація) і протекціонізм.

Політика вільної торгівлі в чистому вигляді означає, що держава утримується від безпосереднього впливу на зовнішню торгівлю, залишаючи за ринком роль основного регулятора. Однак, це не означає, що держава взагалі усувається від впливу на цей напрямок господарської діяльності. Вона укладає договори з іншими країнами, щоб надати максимальної свободи ринковим суб'єктам. Проведення політики вільної торгівлі дозволяє одержати найбільшу вигоду від міжнародного економічного обміну в основному країнам економічно більш розвинутим, хоча в чистому вигляді вона ніколи і ніде не застосовувалася.

Протекціонізм – політика, спрямована на захист вітчизняної економіки від іноземної конкуренції. На відміну від політики

вільної торгівлі при протекціонізмі виключається дія ринкових сил, оскільки передбачається, що економічний потенціал і конкурентоспроможність на світовому ринку окремих країн різні і тому вільна дія ринкових сил може бути не вигідною для менш розвинутих країн. Необмежена конкуренція з боку більш сильних держав може привести в менш розвинутих країнах до економічного застою і до формування неефективної для даної країни економічної структури.

Для різних стадій історичного розвитку суспільства характерні різні системи зовнішньоторговельної політики.

У період первісного нагромадження капіталу типовою системою зовнішньоторговельної політики був протекціонізм. Високими ввізними митами на промислові товари вітчизняна промисловість відгороджувалася від іноземної конкуренції. У цей період протекціонізм відігравав прогресивну роль, сприяючи швидкому зростанню промисловості і розвитку економіки в цілому. Протекціонізм сприяє розвитку в країні певних галузей виробництва. В аграрних країнах він часто є необхідною умовою індустріалізації. При протекціонізмі скорочується безробіття. Однак занадто тривале застосування цієї політики може призвести і призводить до економічного застою, оскільки, якщо усунути іноземну конкуренцію, то послаблюється зацікавленість вітчизняних підприємців у підвищенні технічного рівня й ефективності виробництва. Великий сатирик Фредерик Бастія присвятив свій твір політиці протекціонізму, в якому виробники свічок зверталися до палати депутатів з такою заявою: *«Ми зазнали нищівної конкуренції з боку закордонного суперника, який має у своєму розпорядженні такі потужності для виробництва свічла, що спроможний заповнити наш національний ринок, встановивши дуже низьку ціну. Цей суперник – не хто інший, як сонце. Наша заява спрямована на те, щоб прийняти закон, згідно з яким слід затемнити всі вікна, отвори та щілини, через які в наші квартири може проникнути сонячне світло, завдаючи цим шкоди прибутковій промисловості, яку ми могли б розвинути в нашій країні».*

У сучасній політиці регулювання зовнішньоторговельного обміну виявляється об'єктивна потреба в поширенні міжнародного спілкування. В області МЕВ це виражається в послабленні обмежень зовнішньоторговельного обміну, прагненні до усунення перешкод на його шляху. Такому курсові відповідає політика лібера-

лізації торгівлі, під якою мається на увазі весь комплекс державних заходів щодо регулювання внутрішньої економіки і зовнішніх зв'язків для сприяння зовнішньоторговельному обороту і зниженню митних та інших бар'єрів.

Держави, що проводять протекціоністську політику, використовують інструменти зовнішньоторговельної політики, вибір яких залежить від її конкретних цілей. Залежно від цілей можна виділити кілька форм протекціонізму: *селективний* – спрямований проти окремих країн або товарів; *галузевий* – захищає визначені галузі, насамперед сільське господарство; *колективний* – проводиться об'єднаннями країн відносно країн, що до них не входять; *прихований* – здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Класичним і основним інструментом зовнішньоторговельної політики є митні тарифи. Митний тариф – це систематизований перелік ставок мита, а мито – це податок на імпорт або експорт товарів у момент перетинання ними митного кордону держави. Використання країною певного типу мита наглядно демонструє рівень протекціонізму.

За способом встановлення мита бувають: *адвалорні* – найбільш розповсюджені, встановлюються у відсотках від ціни товару. Оцінка вартості імпортованих товарів робиться відповідно до Угоди про оцінку товарів у митних цілях, укладеної у рамках ГАТТ/СОТ. Середній рівень ставок адвалорних мит відносно невисокий (близько 6%); *специфічні* – встановлюються в абсолютному виразі від одиниці виміру; *комбіновані (змішані)* – встановлюються двома способами, відзначеними вище.

Кожна держава автономно встановлює *максимальні* ставки мита, що займають перший стовпчик митного тарифу, на підставі законодавчих актів або адміністративних розпоряджень виконавчої влади без узгодження з іншими країнами. Відповідно до двосторонніх і багатосторонніх договорів встановлюються *мінімальні* ставки мита, що займають другий стовпчик митного тарифу. Ці мита іноді називають *конвенціональними (договірними)*. Третій стовпчик займають зазвичай ставки *преференційних* мит, величина яких нижче ставок другого стовпчика.

Преференційні мита встановлюються на рівні нижче мінімального з метою створення сприятливих умов для торгівлі яким-небудь товаром або з якою-небудь країною. *Дискримінаційні мита*.

Їхній рівень вище ставок першого стовпчика. Серед них можна виділити відповідні, компенсаційні, антидемпінгові мита. *Відповідні мита* є реакцією на певні дії партнера. Вони можуть поширюватися на всю торгівлю або на окремі товарні групи і встановлюються для впливу на партнера з метою скорочення застосовуваних їм обмежень. *Компенсаційні мита* є реакцією на субсидії експортерам в інших країнах і встановлюються з метою вирівнювання умов торгівлі. *Антидемпінгові мита* є різновидом компенсаційних мит і встановлюються з метою протидії демпінгові для вирівнювання цін до рівня, що вважається нормальним. Відповідно до положень ГАТТ/СОТ *демпінгом* вважається ситуація, коли експортна ціна товару, призначеного на ринок іншої країни, нижче нормальної вартості аналогічного товару. Нормальна вартість – це ціна, встановлювана в звичайних умовах торгівлі на аналогічний товар, призначений для внутрішнього споживання в країні, що експортує, або в країні його походження.

За економічним характером. Залежно від економічних цілей і результатів виділяються фіскальні, протекціоністські й експансіоністські мита. *Фіскальні мита* забезпечують максимально можливий приплив доходів у державну скарбницю. Прикладом можуть служити імпорتنі мита на товари, що у даній країні не виробляються (тропічні фрукти в Європі). Вони не можуть зростати безмежно, тому що дохід держави в даному випадку визначається як добуток тарифної ставки на обсяг торгівлі даним товаром, а обсяг залежить від еластичності попиту на даний товар. Тому завжди доводиться шукати оптимальну ставку мита. *Протекціоністські мита* встановлюються для захисту національної промисловості від більш конкурентоспроможної іноземної продукції. Вони звичайно застосовуються на етапі індустріалізації або розвитку окремих галузей. Тривале їхнє застосування може призвести до застою у виробництві, тому що через відсутність іноземної конкуренції знижується прагнення до підвищення продуктивності праці і технічного розвитку. Високі імпорتنі мита при встановленні монопольних цін на внутрішньому ринку можуть мати *експансіоністський характер*, тому що вони сприяють демпінгу та експорту капіталів.

Розглянемо графічну модель впливу імпортного мита на параметри ринкової рівноваги на національному ринку. Рис. 1 містить три графіки, які показують, як може бути визначена сукупна пропозиція таких товарів, які виробляють як в середині

країни, так і імпортують. Розміщення прямих попиту і пропозиції свідчить про те, що ринкова ціна дорівнює 20 дол. На графіках ми виявляємо, що за ціною 20 дол. вітчизняні виробники продавали б 20 млн. сорочок, а імпортери — 10 млн. а сукупний обсяг продажу становить 30 млн. сорочок.

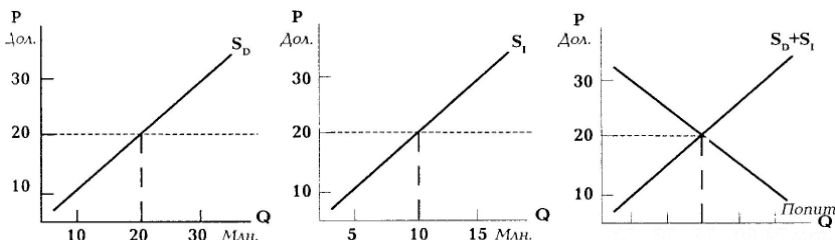


Рис. 1

Якщо за даної ринкової ситуації держава вводить імпортне мито, то ринкова ситуація змінюється відповідно до рис 2.

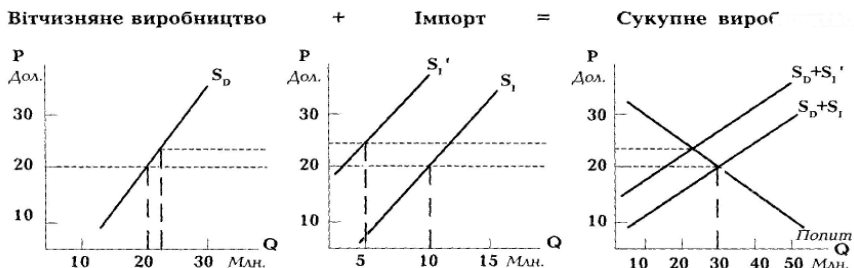


Рис. 2

Рис. 2 містить такі самі три графіки, що й рис. 1. У разі накладання мита на імпортні товари витрати для імпортерів збільшуються, що веде до скорочення сукупної пропозиції, яке, відповідно, призводить до підвищення ціни (25 дол.). Зменшується сукупний обсяг продажу товару. Але підвищення ціни (у результаті скорочення пропозиції імпортних товарів) зумовлює зростання виробництва вітчизняних товарів. Тобто зростає як абсолютна кількість вітчизняних товарів, так і їхня частка на ринку.

Розглянемо нетарифні методи протекціонізму. Нетарифні

бар'єри підрозділяються на три групи.

1. Міри, спрямовані на пряме обмеження імпорту з метою захисту визначених галузей національного виробництва: квоти (контингенти), ліцензії, компенсаційні збори, імпорتنі депозити, а також антидемпінгові і компенсаційні мита й ін.

2. Міри адміністративного характеру, що безпосередньо не спрямовані на обмеження зовнішньої торгівлі, але приводять до аналогічного результату: митні формальності, технічні і санітарні стандарти і норми, вимоги до упакування і маркірування і т. п.

3. Інші міри, безпосередньо не спрямовані на обмеження зовнішньої торгівлі, але дія яких найчастіше приводить саме до цього результату.

Перша група нетарифних бар'єрів.

Під **квотами** (*контингентами*) розуміються обмеження у вартісному або фізичному вираженні, що вводяться на імпорт або експорт товару у визначений період. У випадку встановлення квоти рівною 0 має місце *ембарго*, тобто заборона на імпорт або експорт. Квота може бути встановлена на рівні вище, ніж можливі імпорт або експорт. Тоді вона не є обмеженням, а служить тільки способом контролю за рухом того або іншого товару.

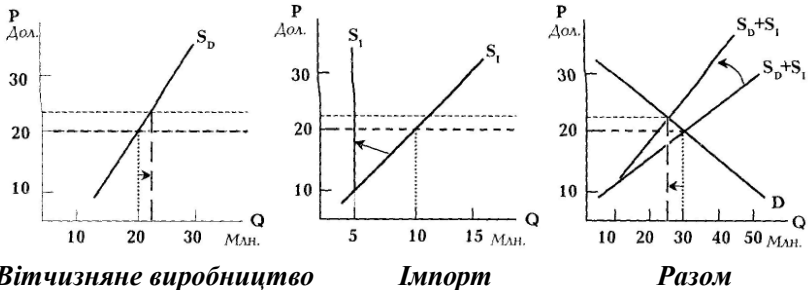
Експортні квоти застосовуються рідко, тільки у випадку гострого дефіциту даної продукції в країні, а також для досягнення політичних цілей (дискримінаційний характер). *Імпорتنі квоти* застосовуються для захисту національного виробництва від іноземної конкуренції, скорочення безробіття, поліпшення платіжного балансу, контролю за рухом товарів. Існують квоти *глобальні*, установлювані на імпорт визначеного товару з усіх або з групи країн, і *сезонні*. Наприклад, у США за допомогою квот регулюється імпорт деяких сортів сиру, шоколаду, бавовни, горіхів, морозива, кави, сталі й ін.

Однією з різновидів квот є *угоди про добровільне обмеження експорту*, що поширюються на продукцію в основному галузей, що знаходяться в кризовому стані. «Добровільність» у цьому випадку відносна, тому що подібні угоди підписуються під натиском імпортерів. Обсяг експорту встановлюється за окремими видами товару на визначений період. Іншим різновидом квот є так називані *тарифні квоти*. У межах установлених квот товари імпортується без стягування мит, а при імпорті понад даний ліміт стягуються високі мита. Наприклад, у США подібними мірами регу-

люється імпорт молока, риби, картоплі і деяких типів мотоциклів.

Квоти звичайно розподіляються на основі *ліцензій*, що являють собою в даному випадку дозволи на експорт або імпорт. Вони видаються державою через спеціальні уповноважені відомства на проведення зовнішньоторговельних операцій із включеними у відповідні списки товарами. Основними видами ліцензій є: автоматична, або генеральна, ліцензія, по якій дозволяється безперешкодний ввіз або вивіз товару, включеного у відповідний список, протягом визначеного періоду; неавтоматична, або разова, ліцензія, по якій дозволяється імпорт або експорт визначеного товару з указівкою його кількості, вартості, країни походження або призначення, а в ряді випадків і митного пункту, через який повинний бути здійснений експорт або імпорт.

Після запровадження квот пропозиція імпорту піднімається вертикально на 5 одиниць. За межами цього рівня виробництва і ціни будь-яке збільшення кількості сукупних поставок повинне забезпечувати вітчизняне виробництво. Скорочення сукупної пропозиції спричиняє зростання ціни, тому вітчизняне виробництво зростає, а імпорт падає до 5 одиниць.



Під *експортними субсидіями* маються на увазі допомоги, переважно в грошовій формі, надані державою підприємствам для стимулювання експорту і підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції на закордонних ринках шляхом надання їм можливості знижувати експортні ціни без скорочення прибутку. Розрізняють кілька видів субсидій: 1) прямі субсидії, безпосередньо виплачувані державою експортерів в трьох формах: виплата деякої суми у визначеній пропорції до експорту; повернення експортерів різниці між внутрішньою і світовою цінами, якщо перша вище;

фінансування державою деяких витрат експортера, наприклад, витрат на дослідження зовнішніх ринків, рекламу, транспорт ;2) непрямі субсидії, що надаються у вигляді різних пільг з метою зниження витрат експортера або одержання їм додаткових доходів в інших сферах:

Субсидії збільшують вітчизняну пропозицію, а тому і купну пропозицію. Внаслідок цього ціна зменшується і змушує іноземних виробників скоротити пропозицію імпортованих товарів. Прямі субсидії мають занадто явний характер, що істотно підвищує імовірність прийняття країнами-імпортерами відповідних мір. Тому звичайно експортерам надаються непрямі субсидії. Субсидії є таким самим істотним елементом протекціонізму, як і мита, але якщо останні встановлюються для захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку з метою розширення виробництва в секторі економіки, який конкурує з імпортом, то експортні субсидії – на зовнішньому. При наданні експортних субсидій збільшується випуск експортних товарів у результаті залучення ресурсів з галузей, що конкурують з імпортом. Економічні втрати виникають через те, що вартість випуску експортної продукції перевищує дохід від експортних продажів. Крім того, оскільки при наданні експортних субсидій збільшується відтік товарів із внутрішнього ринку на зовнішній, внутрішні ціни на експортні товари зростають. Споживачам доводиться також платити додаткові податки, що потрібні для фінансування експортних субсидій. Водночас експортні субсидії сприяють стабілізації внутрішнього ринку і можуть поліпшити становище країни в міжнародній торгівлі. Саме цей напрямок є ефективним для сучасного економічного розвитку України.

Міри контролю за цінами націлені на захист інтересів національних товаровиробників (компенсаційні й антидемпінгові процедури і мита). Політика тієї або іншої країни в області ціноутворення може бути спрямована на підтримку внутрішніх цін на відносно високому рівні й у відносно стабільному стані порівняно з умовами світового ринку, наприклад, на підтримку визначеного рівня доходів виробників того чи іншого товару. Мита в даному випадку не є адекватним інструментом, тому що внутрішні ціни змінюються в залежності від змін світових цін. Для того, щоб цього уникнути, застосовують *компенсаційні (зрівняльні) збори*, величина яких дорівнює різниці між відносно низькою ціною даного

товару за кордоном і його відносно високою ціною на внутрішньому ринку. Компенсаційні збори можуть використовуватися замість мит або разом з ними. Для них характерна майже автоматична змінюваність. Якщо внутрішні ціни постійні, а світові ціни змінюються, то і компенсаційні збори змінюються на величину зміни світових цін, але в зворотному напрямку. Цим вони відрізняються від мит, що є постійними під час їхньої дії. Крім того, якщо світові ціни стабільні, то від величини застосовуваних мит залежить внутрішня ціна, а при застосуванні компенсаційних зборів їхня величина залежить від внутрішньої ціни, тобто в першому випадку внутрішня ціна є функцією мит, а в другому випадку компенсаційний збір – функція внутрішньої ціни. Майже автоматична змінюваність компенсаційних зборів робить їх важким бар'єром для проникнення іноземних товарів на внутрішній ринок.

Імпортні депозити – це внески визначеної суми на спеціальний рахунок у деякій пропорції до вартості імпорту. Через визначений час ці суми повертаються (без відсотків). У результаті в імпортерів виникають додаткові витрати, тому що їм звичайно приходиться брати кредит для депозитів. Прагнення компенсувати додаткові витрати приводить до зростання цін на імпортовані товари, а в кінцевому рахунку – до скорочення попиту і, відповідно, імпорту. Найчастіше імпортні депозити застосовуються для поліпшення ситуації в платіжному балансі за допомогою скорочення імпорту, наприклад наприкінці 60-х рр. подібна система застосовувалася у Великобританії.

Друга група нетарифних бар'єрів.

Технічні бар'єри, тобто контроль за відповідністю імпортованих товарів національним стандартам, у тому числі якості і безпеки. Охорона здоров'я і навколишнього середовища не є бар'єром у міжнародній торгівлі, але побічно може на неї впливати, коли до імпортованих товарів застосовуються *особливі технічні вимоги*, що спричиняє додаткові витрати, пов'язані зі зміною технології й одержанням відповідного сертифіката якості. З такими бар'єрами будуть стикатися вітчизняні виробники на Європейському ринку.

Третя група нетарифних бар'єрів.

Паратарифні міри, до яких відносяться інші, крім мит, платежі, стягнуті при ввозі іноземних товарів: різні митні збори, внутрішні податки, спеціальні цільові збори. Офіційно ці міри приймаються не з метою регулювання зовнішньої торгівлі, але ро-

блять на неї істотний вплив. До *додаткових платежів* відносяться різні адміністративні, гербові, статистичні, прикордонні збори, що так само, як і мита, сприяють обмеженню імпорту. Вони застосовуються в тих випадках, коли використання мита політично невідгідне, і встановлюються автономно, на відміну від мита, що, в основному, є договірними.

Фінансові міри, що передбачають особливі правила здійснення валютних операцій для регулювання зовнішньої торгівлі. Держава може установлювати *валютні обмеження*, тобто визначати спосіб використання валюти (примусовий продаж валюти державі і т.п.), а також зобов'язувати одержувати дозвіл на оплату у валюті. Наслідки ті самі, що і при кількісних обмеженнях. Способом «обходу» є клірингові угоди, зустрічна торгівля.

Податкові пільги (держава може надавати різні пільги по податку на прибуток, по прибутковому податку, по виплатах із заробітної плати; виключати деякі витрати із суми, що підлягає оподаткуванню; дозволяти прискорену амортизацію, повертати мита на імпорту сировину при подальшому експорті продукції, зробленої з цієї сировини).

Державне кредитування (держава може надавати кредити експортерам на пільгових умовах по відсотках і терміна, кредити закордонним державам для закупівлі товарів на вітчизняному ринку, а також здійснювати державне страхування експортних кредитів по знижених ставках. У цьому випадку держава бере на себе ризик неплатежу. Ризики в даному випадку бувають комерційними і політичними (неотримання платежу від імпортера, затримка постачання товару, зміна умов валютного і ліцензійного контролю в країні-імпортері, зміна курсу валют, експропріація, державний переворот і т. д.). У ряді країн для цих цілей створені спеціальні установи, наприклад, у США – Експортно-імпортний банк, у Великобританії – Департамент гарантій експортних кредитів. До цієї групи непрямих субсидій також відносяться різного роду пільги, що надаються в кредитній сфері, особливо коли в країні мають місце певні обмеження.

Література:

1. Головка М. Трансформація макроекономічної політики: протекціонізм як метод побудови національної економіки України в глобалізаційному процесі // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: збірник наукових праць / За ред. М.В. Лазаровича. – 2007. –

Вип. 12. – С. 57–68.

2. Гребельник О.П. Митно-тарифна політика за умов трансформації економічної системи. – К. : КНТЕУ, 2001. – 488 с.

3. Новикова К.І. Протекціонізм та вільна торгівля у митній політиці України / К.І. Новикова // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 25. – С. 309–317.

4. Панкратова Е.В. Государственное урегулирование: соотношение свободы торговли и протекционизма / Е.В. Панкратовна // Известия ПГПУ. Серия: Общественные науки. – 2008. – Т. 11, № 7. – С. 60–65.

5. П'ятницький В.Т. Застосування тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики: теоретичні засади та порівняльний аналіз / П'ятницький В.Т. // Ефективність державного управління / [Ю.М. Бажал., О.І. Кілієвич, О.В. Мертенс та ін.]; за заг. ред. І. Розпутенка. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2002. – С. 292–333.

6. Офіційний сайт : Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/control/uk/index>.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 371.3:372.881.111.1

Бабічева Н.О.

вчитель англійської мови
Харківської гімназії № 82

Використання інноваційних технологій на уроках англійської мови в середній школі як одна з умов підвищення якості освіти

Порівняно з попередніми роками умови життя, формування й навчання особистості різко змінилися. У ХХІ сторіччі велика увага приділяється людині як особистості – його свідомості, духовності, культурі, моральності, а також високорозвиненому інтелекту та інтелектуальному потенціалу.

В сучасній школі пріоритетними напрямком стала гуманістична направленість навчання, коли в центрі навчального процесу постає учень як свідома особистість, що здатна не лише сприймати готовий набір інформації, але й самостійно та творчо опановувати компетенції, що будуть необхідні в подальшому житті. Отже, потреба в такій підготовці молоді, при якій середню школу закінчували б освічені інтелектуальні особистості, що володіють основами наук, загальною культурою, уміннями самостійно й гнучко мислити, ініціативно, творчо вирішувати життєві й професійні питання, надзвичайно висока. Тому основна мета сучасного вчителя – обрати форми та методи організації учбової діяльності учнів, які оптимально відповідають тим цілям розвитку особистості, що були поставлені вимогами сьогодення.

Поняття «інновація», що означає нововведення, міцно увійшло в педагогічний ужиток. І хоча існує декілька визначень цього явища – і процес покращення шляхом внесення будь-яких нововведень, і сам процес введення чогось нового, і нова ідея, метод, і успішне їх використання, і т.д., усі вони пов'язані з основним – креативністю. Творчість – основа будь-якої інноваційної діяльності. Але ця творча діяльність передбачає не лише висування нових ідей, а й втілення їх на практиці. В останні роки питання використання нових форм і методів, нового підходу до навчання є надзвичайно актуальним. Основною метою навчання іноземним мовам є формування й розвиток комунікативної культури школярів, навчання практичному опануванню іноземною мовою. Основним завданням, що було поставлене мною в процесі моєї роботи в гімназії, був вибір методів стимулювання активної пізнавальної діяльності

учнів, реалізація їхнього творчого потенціалу. Заради підвищення результативності навчання, розвитку креативності учнів, створення комфортних психологічних умов, в яких учні відчували б свою успішність, могли б проявити свої інтелектуальні здібності, серед сучасних інноваційних педагогічних технологій, таких як проектна методика, технологія критичного мислення, використання нових інформаційних технологій, інтернет-ресурсів, та інших, враховуючи об'єктивні можливості використання їх на уроках було обрано найефективніші та найдоступніші.

На жаль, використання такої багатопланової форми роботи, як робота з використанням комп'ютерних програм, інтернет-ресурсів безпосередньо на уроках англійської мови не представляється можливою через брак технічного устаткування. Тому робота з комп'ютерними навчальними програмами для вивчення лексики, відпрацювання вимови, відпрацювання граматичних явищ можлива лише під час позакласної роботи – на факультативних заняттях, в гуртку. Там же можна користуватися іншими можливостями, що дає використання інтернет-ресурсів: пошук необхідної інформації для виконання різноманітних завдань та розширення кругозору учнів, вирішення ряду дидактичних завдань, встановлення контактів з однолітками з інших країн. Хотілося б сподіватися, що найближчим часом комп'ютери та Інтернет стануть невід'ємною складовою НМК з будь-якого предмету.

Однією з найбільш улюблених видів діяльності учнів є **проектна діяльність**. Ця технологія, що забезпечує особистісно-орієнтований підхід в навчанні, є способом розвитку творчості, пізнавальної діяльності, самостійності. Робота над проектом – це багаторівневий підхід до вивчення англійської мови, що охоплює читання, аудіювання, говоріння та граматику. На мій погляд, проектне навчання актуальне тим, що сприяє активному самостійному мисленню учнів, орієнтує їх на дослідницьку роботу, вчить співпраці, культурі спілкування, формує комунікативні навички, виховує такі моральні цінності, як взаємодопомога та толерантність. Отже, в процесі проектного навчання відбувається нероздільність навчання та виховання.

У курсі іноземної мови метод проектів може використовуватися практично в будь-якій темі, оскільки вибір тематики проводиться з урахуванням практичної значимості для учнів. Головне – це сформулювати проблему, над якою учні будуть працювати в процесі роботи над темою програми. Можна виділити кілька типів проектів:

- творчі,
- дослідницькі, які потребують добре продуману структуру проє-

кту;

- рольово-ігрові, де структура тільки намічена та залишається відкритою до закінчення проекту. Кожен учасник обирає для себе певну роль, що обумовлена характером та змістом проекту. Це можуть бути літературні персонажі або ті, що імітують соціальні чи ділові відносини.

- Практико-орієнтовні типи проектів, які відрізняються чіткими цілями та орієнтовані на соціальні інтереси учнів.

- Інформаційні проекти направлені на збір інформації про який-небудь об'єкт, явище.

- В реальній практиці частіше маємо справу зі змішаними типами проектів, в яких є ознаки дослідницьких та творчих проектів.

Кожен тип проектів має свій тип координації (безпосередня, неявна координація), строки виконання (коротко-, середньо- та довгострокові), етапність, кількість учасників (особистісні, парні, групові), характер контактів (внутрішній, міжнародний).

Проектна форма роботи – це одна з актуальних технологій, що дозволяють учням застосовувати ті знання, що були набуті з предмету. В процесі роботи над проектом та під час його презентації учні розширюють кругозір, кордони володіння мовою, отримують досвід від її практичного застосування, вчать слухати іноземну мову, розуміти один одного під час захисту проектів. Діти працюють з довідковою літературою, словниками, комп'ютером, тим самим створюються можливості прямого контакту з аутентичною мовою, чого не дає вивчення мови тільки за допомогою підручника на уроці в класі.

До сучасних інноваційних технологій належить також **технологія співпраці**. Основна ідея міститься в створенні умов для активної спільної діяльності учнів у різних навчальних ситуаціях. Діти об'єднуються в групи по 3-4 чоловіки, отримують одне завдання, при цьому визначається роль кожного. Кожен учень відповідає не лише за результат своєї роботи, але й за результат всієї групи. Тому більш слабкі учні намагаються з'ясувати у більш сильних те, що їм незрозуміло, а сильні учні намагаються допомогти слабким досконало розібратися в завданні. Така робота над проблемою робить навчання легшим, цікавішим та більш ефективним. Учні мають успіхи не лише в опануванні знаннями, в них розвиваються такі необхідні в сучасному світі якості особистості, як співпраця, бажання дійти до істини, відчуття радості від спільного успіху, творчий підхід до розв'язання проблеми. Ця ідея надзвичайно гуманна по своїй сутності, вона була апробована вчителями і в Україні, і за кордоном, тому різноманітна у своїх варіантах.

Технологія співпраці передбачає використання таких активних форм навчання як диспут, прес-конференція, диспут, рольова гра.

Для досягнення мети навчання іноземних мов на сучасному етапі можливо також використовувати **технологію розвитку критичного мислення**. Критичне мислення означає рефлексивне, оцінчне. Це мислення, що не визнає догм, розвивається шляхом накладання нової інформації на особистий життєвий досвід. В даній технології вчитель – це партнер, що активізує та спрямовує дію. Існує чітка структура навчання шляхом розвитку критичного мислення, розроблена американськими педагогами Дж. Стилом, К. Мередит, Ч. Темплом, яка складається з трьох етапів: виклик, осмислення змісту, рефлексія.

Перша стадія – виклик - актуалізує знання, що є в учня, викликає зацікавленість в темі. На цій стадії відбувається визначення цілей вивчення матеріалу. Створення проблемних ситуацій, використання мозкового штурму, створення кластеру – основні форми роботи, що застосовуються вчителем на першому етапі.

На другій стадії відбувається основна змістовна робота. Під час роботи в процесі роботи з новою інформацією учням пропонується використовувати такий прийом як маркування тексту символами «v» - знаю, «+» - нова інформація, «-» - те, що я дізнався, не співпадає з тим, що я вже знаю, «?» - недостатня інформація, треба дізнатися більше.

Третя стадія передбачає осмислення вивченого матеріалу, формує своє особисту думку, ставлення до матеріалу, що вивчається. На даному етапі учні відповідають на запитання, виконують різноманітні творчі завдання.

Таким чином, використовуючи прийоми та стратегії технології розвитку критичного мислення, можна «озброїти» учнів різноманітними ресурсами в роботі з різними типами інформації. Ми вчимо дітей працювати з текстом: оцінювати інформацію, виділяти в тексті протиріччя й типи присутніх в ньому структур, аргументувати свою точку зору, спираючись не тільки на логіку, але й на ті аргументи, що були представлені співрозмовником.

Використання інноваційних технологій навчання на уроках англійської мови допомагають вирішувати проблеми мовленнєвого спілкування школярів з різним рівнем здібностей, ефективного використання часу уроку, підвищенню мотивації до вивчення англійської мови. Нові форми спілкування на уроці сприяє формуванню творчості, пізнавальної активності, самостійності учнів.

УДК 811.111:340.113.1

Грабарь Т.В.преподаватель кафедры
иностранных языков
Харьковского экономико-
правового университета**Особенности юридического перевода**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем, які виникають під час перекладу юридичних термінів з англійської мови на українську мову, розглянуті основні особливості перекладу юридичних термінів, лінгвістичні та етнічні фактори, які є ключовими аспектами юридичного перекладу.

Ключові слова: переклад, юридичні терміни, англійська мова, лінгвістичні фактори.

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем, возникающих при переводе юридических терминов с английского языка на украинский язык, рассмотрены основные особенности перевода юридических терминов, лингвистические и этнические факторы, которые являются ключевыми аспектами юридического перевода.

Ключевые слова: перевод, юридические термины, английский язык, лингвистические факторы.

Summary. The article “Peculiarities of Legal Translation” is devoted to the investigation of problems which arise during the translation of legal terms from English into Ukrainian. The main peculiarities of translation of legal terms, linguistic and ethnic factors, which are key aspects of legal translation, are considered in this article.

Key words: translation, law terms, English, linguistic factors.

Интенсивное развитие международных отношений в современном мире делает особенно актуальной проблему интеграции двух предметных областей: лингвистической и профессиональной. Внимание к вопросам перевода специальной литературы по направлению профильной специальности студентов возрастает в связи с интенсивным развитием торговых отношений, новых средств коммуникации, академической и профессиональной мобильности будущих выпускников вуза. Современному специалисту необходимо быть готовым к осуществлению профессионально-ориентированной коммуникации с зарубежными коллегами для

успешного взаимодействия на международном уровне.

Юридическая терминология широко используется не только в профессиональной среде, но и в других сферах языковой коммуникации, поэтому существует большая потребность в изучении языка права для специальных целей. Также следует отметить и то, что юридическая терминология является уникальным объектом исследования, так как характеризуется большим разнообразием сфер применения по сравнению с другими терминосистемами. Юридический перевод следует рассматривать в двух позициях: как учебную дисциплину и как практическую языковую деятельность. Начинающий юрист сталкивается со сложностями перевода еще на университетской скамье. Студенты юридических специальностей начинают интенсивно работать с аутентичными текстами профессиональной тематики особенно на старших курсах вуза в процессе изучения дисциплины «Иностранный язык профессиональной направленности».

Проводить сопоставительное исследование систем юридических терминов и понятий в английском, украинском и русском языках довольно сложно, так как сопоставляются не столько сами термины, сколько разные правовые системы. Словарное соответствие часто не дает правильного представления о лексической единице, так как за аналогичными терминами этих языков стоят разные понятия или разный объем значения близких по смыслу понятий. В связи с этим существует насущная необходимость проводить не просто сопоставительный анализ отдельных терминов и описывать способы их перевода с английского языка на украинский или русский язык и наоборот, а провести комплексное исследование терминологических систем по отдельным отраслям права.

Хотелось бы обратить внимание на критерии, которые выдвигают юристы при рассмотрении вопроса об отличительных признаках юридического термина. Обратимся к фундаментальному исследованию «Юридическая терминология: формирование и состав» С.П. Хижняка, в котором дается классификация признаков – требований, предъявляемых к термину юристами [1, с. 68]. По мнению автора, термин должен быть:

- единым, то есть употребляться в данном законе или ином нормативном акте в одном и том же смысле, быть однозначным в пределах одной системы;

- общепризнанным, а не изобретенным законодателем только для данного случая, недопустимо использование термина в каком-то особом смысле;
- стабильным, то есть смысл и значение термина не должны изменяться в зависимости от контекста;
- логически связанным с другими терминами данной системы;
- соотношенным с профессиональной сферой употребления.

Если сравнить представленные выше группы признаков, то становится очевидным, что юристы и лингвисты понимают под термином несколько разные вещи, хотя имеются и сходные критерии. Понимание юристов значительно шире, так как они относят к категории терминов даже слова, которые в текстах законов употребляются в своем основном общелингвистическом значении. Подобные лексемы, с точки зрения более строгого лингвистического подхода, нельзя отнести к категории терминов, т.к. не имеется достаточных оснований для терминования этих понятий.

В учебной литературе для студентов юридических специальностей можно столкнуться с многозначностью профессионализмов, содержащихся в текстах, что вызывает определенную сложность трактовки юридических понятий. Как правило, такие пособия делают акцент на объемных текстах, осложненных юридическими терминами, но не раскрывают значение каждого понятия. На практике, например, можно столкнуться с рядом однородных слов: *attorney*, *solicitor*, *counsel*, *barrister*, *lawyer* и другие. Любой словарь предложит целый ряд значений каждого из этих слов, причем, вероятнее всего для каждого термина будет представлен практически один и тот же список эквивалентов: юрист, адвокат, представитель в суде и т. д. Но в английском языке значение каждого из этих слов имеет свой определенный смысл. Безусловно, смысл заключается в толковании значения, поиске правильных эквивалентов, исходя из особенностей разных правовых систем.

В практической деятельности сложностью на пути к идеальному переводу могут стать различия правовых систем и религий, т.е. наличие общих и частных элементов, совпадений и несовпадений, которые позволяют отличить одну культурную общность от другой. В процессе перевода юридического текста обязательно должны быть учтены языковые привычки носителей языка, чтобы не нарушать привычное восприятие правового документа.

Тонкость же английской правовой терминологии помогает изучить, так называемый, “legalese” — «особый стиль, специфические формулировки и конструкции, на основе которых построено большое количество документов» [2]. Legalese (юридический язык) чаще всего используется при составлении нормативных правовых актов и судебных решений, однако иногда этот формализм можно встретить и в повседневном общении юристов. Такое проявление специфики права уже давно осложняет деятельность английских юристов, так как все понятия, которые включены в legalese достаточно громоздки и сложные для понимания.

Особого внимания заслуживает использование переводческих трансформаций для более качественного перевода официальных текстов. Наиболее часто используют такие приемы как калькирование (заимствование иностранных слов и выражений), транскрипция и реже транслитерация (передача знака одной письменной системы знаком другой системы). Наряду с указанными приемами достаточно часто используется прием антонимического перевода. В официальных документах практически не встречается генерализация, но в свободных текстах вполне вероятно ее наличие. Не поддаются переводу сокращения, которые остаются на языке оригинала или транслитерируются, слова и предложения не на языке оригинала; названия иностранных печатных изданий. Транскрибируются, как правило, иностранные фамилии, их предлоги и артикли, собственные имена и названия с учетом традиционного написания известных фамилий; наименования иностранных фирм, компаний, акционерных обществ, корпораций, концернов, монополий, промышленных объединений и других образований данного типа. Следует обратить внимание на то, что для официальных текстов также характерна обязательность сохранения синтаксической структуры организации текста, выраженная в правильности лексических и грамматических особенностей документа.

Конечно же, добиться эквивалентного и адекватного перевода не так просто без знания особенностей перевода юридических текстов. Поэтому рассмотрим лишь некоторые из них:

- сложность поиска эквивалента в другом языке (*limited divorce* - это раздельное проживание супругов по решению суда; *indeterminate sentence* - это приговор суда с неопределенным сроком тюремного заключения);

- семантические различия в «эквивалентах» двух языков (*Department of the Interior* - Департамент (Министерство) внутренних дел; *Crime Index* - это список из 8 наиболее тяжелых преступлений);

- невозможность использования контекста для поиска нужного эквивалента (*sensibility training* - это курс обучения общению полицейского с различными группами людей в кризисных ситуациях);

- лексическая безэквивалентность (*primaries* - предварительные выборы, определяющие кандидатов в президенты от двух политических партий в США);

- терминологические словосочетания-фразеологизмы, содержащие культурологический компонент значения (*Miranda rule/warning* - право человека не давать показания в отсутствие адвоката);

- употребление английских словосочетаний в усеченном виде (*driving under the influence (DUI)* - вождение автотранспортного средства в состоянии алкогольного опьянения).

Таким образом, следует отметить, что рассмотренные сложности и особенности перевода юридических текстов подчеркивают значение данной сферы деятельности юристов и лингвистов. Для осуществления таких переводов необходимо основываться на лингвистических, этнических факторах и близости смысла между оригиналом и переводом текста, которые являются ключевыми аспектами юридического перевода. Необходимо ориентироваться в действующем законодательстве, а также владеть специальной лексикой и знать особенности использования иностранной юридической терминологии в конкретном контексте. Основными особенностями перевода юридической документации являются сложность поиска эквивалента в другом языке, семантические различия в «эквивалентах» языков, невозможность использования контекста для поиска нужного эквивалента, лексическая безэквивалентность, терминологические словосочетания-фразеологизмы, содержащие культурологический компонент значения, употребление английских словосочетаний в усеченном виде.

Литература:

1. Хижняк С.П. Юридическая терминология: формирование и состав. / Под ред. Л.И. Баранниковой. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1997. -

137 с.

2. Власенко С.В. Перевод юридического текста: когнитивные особенности номинации и реалии-профессионализмы в языковой паре английский-русский // филологические науки в МГИМО. / Сб. науч. трудов. № (37). М.: МГИМО(У). - 2005.

3. Алимов В.В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык. М.: КомКнига. 2005.

4. Андриенко А.С. Английский язык для студентов неязыковых вузов. Ростов н/Д.: Изд-во Феникс. 2007. - 317 с.

5. Гамзатов М. Г. Техника и специфика юридического перевода: Сб. статей. - СПб., 2004.

6. Гуманова Ю.Л., Королёва-МакАри В.А., Свешникова М.Л., Тихомиров Е.В. Just English. Английский для юристов. Базовый курс. / Под ред. Шишкиной Т.Н. «КноРус». 2011.

7. Латышев Л.К. Технология перевода. М. 2001.

8. Розенталь Д.Э. Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М.: Просвещение. 1976. - С. 543.

9. Томсон Г.В. Курс юридического перевода (гражданское и торговое право). - М.: МГИМО, 2004.

УДК 94(477):37

Загорулько О.А.

к.ю.н., доцент кафедри
гуманітарних та фундамента-
льних юридичних дисциплін
Харківського економіко-
правового університету

До питання про проблеми написання та викладання історії України

Анотація. Стаття присвячена методології написання та викладання історії України і проблемам інтерпретації історичних подій або цілих періодів історії.

Ключові слова: історія України, методологія викладання, історичні події, періоди історії.

Аннотация. Статья посвящена методологии написания и преподавания истории Украины, а также проблемам интерпретации исторических событий или целых периодов истории.

Ключевые слова: история Украины, методология преподавания, исторические события, периоды истории.

Summary. The article is devoted methodology of writing and teaching history of Ukraine, and also problems of interpretation of historical events or whole periods of history.

Key words: history of Ukraine, teaching methodology, historical events, periods of history.

З руйнуванням «соціалістичного табору» і Радянського Союзу країни центральної Європи і держави, що утворилися на «розвалинах СРСР», спрямувалися до обґрунтування своєї легітимності за допомогою написання національних історій. Україна в спробі написати національну історію виявилася перед гострою проблемою збереження територіальної цілісності своєї держави. Національна історія, що викладається в українській школі і розповсюджується за допомогою національних засобів масової інформації, сприяла виникненню глибокого конфлікту між представниками титульної нації та іншими національними групами, і навіть більше того, історіографічний і політичний конфлікт між державою Україна і сусідніми державами – Росією і Польщею, що стало ґрунтом для зростання впливу в Україні

російського національного наративу з його ідеєю триєдиної нації.

Національна історія як спосіб писання історії виник в ХІХ ст., коли світовий устрій перебудовувався на основі ідеї органічних націй і національних держав [1, с. 5].

Раніше історії писалися двома способами: це були або «універсальні історії», в яких викладалася історія усього людства «від створення світу», або, приватні «історії» - про правлячі династії, державні утворення, міста. Створення національних історій призводить до утвердження у світі ідеї про те, що нація це єдино можливий і природний тип існування великих людських співтовариств і основа для створення національних держав [1, с. 5]. Тоді ж виникає поділ націй на історичні і неісторичні залежно від наявності або відсутності національної держави. А національні історії пишуться з метою ідентифікувати націю або для підтвердження існуючої національної держави (її легітимації), або з метою боротьби за створення такої держави.

У кінці ХХ ст. національна держава в Європі стала історією. Ліберальна ідея, коли головною цінністю проголошуються демократичні права і свободи, а також ідея мультикультуралізму узяти верх над ідеєю національної ексклюзивності. Цих тенденцій Україна не помітила. У області історіюписання наша країна виявилася схожа на людину, яка насилу встригнула в останній вагон потягу, що відправився, і, відсапавшись, побачила, що, потяг, йде в іншому напрямі. Які недоліки характерні для національної історії взагалі та української, зокрема?

Категорії «нація», «націоналізм», «національна держава», «національна історія» формуються в епоху Нового часу. Проте згідно ідеології націоналізму нації представляються як утворення, що існують завжди. Нації розглядаються як трансцендентні сутності, які існують поза часом і простором. Отже, ознакою національної історії є есенціалізм [1, с. 9; 2, с. 73].

Ідеологія націоналізму відштовхується від того, що нація здатна існувати автономно від політичних і державних структур. Стосовно української нації ця теза уперше втілена в Історії України-Русі Грушевського.

Національна історія телеологічна – історичний процес описується як закономірний шлях до певної мети – створення національної держави [2, с. 73]. Тобто селянин Київського воєводства часів Великого князівства литовського або Речі Посполитої, прокидаючись зранку, думав не про те, що йому треба поратися по господарству, а про

те, що головна мета його існування на землі – побудова незалежної української держави.

Національна історія абсолютизує безперервність та лінійність історичного процесу. Відсутність національної державності трактується як аномалія, яку слід здолати. Проте ідея спадкоємності торкається не лише інституту держави. Наприклад, стосовно Київської православної богословської академії у підручниках можемо прочитати: Академія була *заснована* князем Ярославом Мудрим, сином Володимира Великого. Після розпаду Київської Русі і входження її земель до складу Орди і Литви Академія припинила своє існування. Академія була *відновлена* в 1632 р. митрополитом Петром Могилою за допомогою членів Київського православного братства як Київська колегія.

Мета національної історії ідентифікувати націю за принципом «свій» - «чужий». Атрибутами такої історії є конфліктність, нетерпимість, агресивність по відношенню до націй-сусідів і представників інших націй усередині співтовариства. Українська версія історії глибоко етноцентрична. Росія замальовується як сильний ворог, більшість сюжетів взаємодії з Росією – це військові конфлікти. Причому конфлікти XIX-XX ст. переносяться на минулі часи, наприклад – завоювання Києва князем Андрієм Боголюбським у 1169 р. потрактовується як російсько-українське протистояння.

Національна історія пишеться для «органічної нації», тобто етнічно і культурно однорідної. Населення незалежної України від початку не було етнічно однорідним. У сучасному західному світі, де затвердилися ліберальні цінності і ідея мультикультуралізму, однорідних націй вже не існує. У останній чверті XX ст. ці країни зіткнулися з проблемою переписування історії з урахуванням існуючих реалій. Україна, поки що, ці реалії наполегливо ігнорує.

Національна історія - це завжди «героїчна» історія. У українській національній історії, героїзм убачається навіть там, де, цілком, можна побачити злочин. Яскраві приклади цьому знаходимо і в XVII, і в XX ст.ст.

Істотним дефектом національної історії є те, що події минулих віків описуються в сучасних термінах, з використанням сучасних політичних і правових конструкцій. Наприклад, Запорізька Січ конструюється як «демократична республіка», причому українцям відводиться роль першопрохідців у винаході згаданої форми правління. При цьому констатується що, «Запорізька Січ створила власний чор-

номорський флот, який успішно протистояв флоту найбільш потужної чорноморської держави» [3, с. 38]. Інший приклад – Конституція Пилипа Орлика – перша європейська Конституція. Прикладів, на жаль, багато.

Національна історія тільки на початковому етапі здатна виконувати пізнавальну функцію; досить швидко така історія костеніє, перетворюючись на *ідеологію*. Спроба по-іншому поглянути на наявні у розпорядженні історика факти натрапляє на щире обурення апологетів націоналізму. Така історія втрачає здатність до подальшого розвитку.

Думається, що історія України буде сприйматися суспільством органічно - не як штучний витвір надто далекий від правди, лише тоді, коли позбудеться хибних ознак національної історії. Читач прагне знайти в підручнику з історії України не певний міф про Україну, а максимально правдиво описану історію, без неправдивої героїзації і замовчування темних сторінок.

Історія України не має виглядати як суто «політична історія», де є один головний герой – «майбутня національна держава». В нашій історії, на жаль, замість звичайних людей ми бачимо лише носіїв політичних принципів.

Задача історії – описувати події і запрошувати до діалогу, а не пропонувати єдино можливе уявлення про минуле. Як підкреслює Андрій Портнов, позбавитися від інтерпретацій подій, що відбулися, неможливо: «в історичному дослідженні факт невід'ємний від інтерпретації». Проте такі інтерпретації не повинні мати вигляду категоричного імперативу.

Георгій Касьянов і Олександр Толочко пропонують писати історію ненаціональним способом, тобто ґрунтуватися не на існуючих сьогодні кордонах держави, а зосереджуватися на регіоні, який менший або, навпаки, більший за існуючу територію України [1, с. 16]. Так, наприклад, в розділах підручників Історії України про Київську Русь повністю випускається матеріал про Новгородську і Псковську республіки, Ростово-Суздальську Русь, що породжує неповну картину епохи, дає смутне уявлення про межі держави, про форми державного життя на цих територіях, про етнічний склад населення.

Територія нинішньої України тривалий час перебувала на периферії, входила до складу різних держав, чий центр був розташований в діаметрально протилежних географічних і культурних зонах. Зрозуміти процеси, які відбувалися на периферії поза контекстом

центральных структур, - методологічно неправильно, якщо взагалі можливе[1, с. 16].

Кожна історична епоха має описуватися в термінах її властивих. Тоді як на сторінках сучасного підручника, наприклад, Київська Русь розглядається як «молода українська держава», а слов'янські князі «поводяться наче пострадянські бюрократи» [2, с. 72].

Спосіб лінійного (хронологічного) викладу політичної історії може бути замінений серією тематичних оглядів [1, с. 16]. Шкільні енциклопедії видавництва Аванта, які видаються в Росії з 1990-х рр. побудовані саме за такою ознакою.

Ідея української нації як нації, що зазнавала безкінечного пригноблення, також має бути викоренена з української історії, оскільки, з одного боку, вона не відповідає дійсності, а з іншого, - такий підхід фактично знімає з нації відповідальність за свою історію [2; 4].

Не можна собі дозволити виключати з українського наративу цілі пласти історії, зокрема, радянську історію - «як помилку історії». Українська нація створила Українську Радянську Соціалістичну Республіку, на базі якої стало можливим проголошення існування незалежної держави Україна. 70-річній історії УРСР можна протиставити лише ефемерні політичні режими періоду розпаду Російської та Австрійської імперії (національно-визвольних змагань), державницький потенціал яких був незначним.

Викладені зауваження стосуються, значною мірою, методології написання історії України, але не менше цікавого та проблематичного існує у сфері інтерпретацій історичних подій або цілих періодів історії. Простір для продовження дискусій широкий.

Література

1. Касьянов Г.В., Толочко О.П. Сучасний український гранд-наратив: підходи, концепції, реалізація// Український історичний журнал. – 2012. -№ 6. - С.4-24.
2. Портнов А. Terra hostika. Образ Росії в українських шкільних підручниках/ В кн. Історії для домашнього вжитку: Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. – К.:Критика, 2013.
3. Історія України. Учебний посібник (ред. Б.Д. Лановик та ін.) К., Тернопільський інститут народного господарства, 1991.
4. Яковенко Н. Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького) // Сучасність. -1995.- № 11.

УДК 1(091)

Маркус Габріель
доктор філософії, професор,
Рейнський університет ім. Фрідріха Вільгельма
(м. Бонн, ФРН)

Форми скептицизму

У цій статті мова буде йти про систематичний огляд різних форм скептицизму. Скептицизм принципово визначає направленість сучасної (й в певній мірі також античної) теорії пізнання [1]. Щодо цього існує просте підгрунтя. Поняття знання чи пізнання отримує свій профіль завдяки контрастові з формами незнання. Тому теорія пізнання завжди розпочинається також з осмислення *можливої неможливості пізнання*. Насправді, є можливим те, що ми нічого не знаємо, оскільки є принципові, наприклад, структурні підгрунтя, які унеможлиблюють знання. У цьому сенсі всі форми скептицизму аргументують за те, що в самій природі знання вже закладено, що ми не можемо нічого знати.

Я говорю про *можливу* неможливість пізнання тому, що є каверзні форми скептицизму, котрі живлять свої деструктивні енергії не з пізнання неможливості пізнання (бо тим самим отримують для себе складність – все ж вимушено визнавати, що ми нічого не можемо пізнавати, а це за певних умов призводить до протиріччя). Зокрема Пірронівський скептицизм аргументує не за те, що ми нічого не можемо знати із-за принципових причин; він лише аргументує за те, що в нас немає критерію, щоб в якомусь випадку гарантовано встановити, що виконано умови для знання. Однак, коли ми це не можемо гарантовано встановити в жодному окремому випадку, то може також бути, що ці умови ніколи не можуть бути виконані, хоча це загальне висловлювання й не слідує логічно з необхідністю. Саме тому, будім то знання не є логічно неможливим, й в понятті знання не полягає те, що не може бути ніякої інстанції знання. Однак, достатньо вказати на скінченність підгрунть, щоб із цього вивести можливість, що знання може бути неможливим. Той, хто не може нічого вказати проти цієї можливості, що знання є дійсно можливим, той як і раніше не знає, чи знає він взагалі щось стосовно того, з чого бере свою деструктивну енергію Пірронівський скептицизм.

При цьому тезу про можливість неможливості знання необхідно розуміти так, що умови можливості знання також одночасно є умовами його неможливості. Те, що робить можливим знання, наприклад, логічна форма нашої направленості на предмети шляхом правдивих думок є (як

аргументують деякі скептики) суттєвою такого роду, що неможливість знання неможливо відкинути. Однак, якщо неможливо довести можливість знання, тоді можливо (епістемно), що знання (дійсно) є неможливим [2]. Піддруктя цього роздуму можна вбачати в тому, що умови для знання не можуть бути виконані з необхідністю, оскільки необхідно виконані умови зовсім не були б умовами. Але коли умови для знання не можуть бути виконані, тоді це буде саме аналізом можливості знання, котрий мотивує підозру, що буцім то знання дійсно неможливе, оскільки є яка-небудь перешкода, яка постійно пересувається між умовою та її реалізацією.

Однак ці каверзні скептичні маневри знаходяться лише наприкінці скептичної мережі обґрунтувань. Спочатку звернімося до трьох кроків картезіанського скептицизму, який спочатку нагадає нам про загальну помилковість нашого почуттєвого та пізнавального підходу до світу. На завершення сам підхід підриває знаменитий Декартів аргумент сону (стосовно того, що нам здається реальністю в сні). В свою чергу, це призводить до другого кроку – знаменитої проблеми зовнішнього світу, котру багато теоретиків, які займаються пізнанням, вважають основною проблемою скептицизму [3]. Під час третього кроку сам Рене Декарт підриває ще й наші пізнавальні операції взагалі, посилюючи тим самим тиск не лише на чуттєвість, але й на дискурсивну раціональність в цілому.

Слід також вказати на більш радикальнішу форму скептицизму, котрий я слідом за сучасним американським філософом Джеймсом Конантом (нар. в 1958 р.) називаю «Кантівський скептицизм» [4]. При цьому є одна відмінність, котру можна проілюструвати за допомогою різниці між пізнанням та знанням.

Пізнання на основі свого етимологічного складу серед іншого означає такий процес, завдяки якому ми можемо досягти певної епістемної позиції. Поняття пізнання одночасно включає два компоненти: з одного боку, пізнання означає процес отримання знання, а, з другого боку, – результат цього процесу, а саме – знання, яким ми володіємо, тобто пізнання, як то говорять. У першому відношенні пізнання є передумовою знання, воно належить до теорії отримання знання. Власне, в цьому сенсі необхідно було б також розрізнити між *епістемологією* та *теорією пізнання*. В той час, коли в епістемології, наприклад, у сучасному англійському застосуванні цього слова, мова йде про поняття знання, теорія пізнання також займається передумовами підходу до знання. Згідно з цим, в теорії пізнання йдеться також про передумови знання, які ще не є епі-

стемними, тобто такими, що ще не формують знання. Іншими словами, принципово мова йде про наше укорінення у «світі», або наше укорінення в тому, що існує. Посилаючись до виразу Мартіна Гайдеггера, можна також сказати, що в теорії пізнання мова йде про «погляд на те, що є» [5], а не про структуру отриманого одного разу знання. Пізнання є створення погляду на те, що є. Як тільки таке створення буде установлене, тобто як тільки ми дещо пізнаємо, то ми вже будемо у змозі гарантувати пізнане у формі знання, або «прив'язати (ув'язати)» його, як то говорив Платон [6]. Під цим розуміється те, що ми повинні дещо пізнане ув'язати в наші дискурсивні практики. Але таке ув'язування у формі гарантування пізнання вже перебуває в інших умовах, аніж первинне пізнання предмету чи положення справ. Погляд на те, що є, губиться в оптиці гарантування пізнання, тому що там ми завжди вже обумовлюємо наперед, що ми пізнали дещо, котре тепер з наукової точки зору можна поставити під сумнів. Коли Мартін Гайдеггер розуміє пізнання як погляд на те, що є, то він називає гарантування пізнання в формі більш докладнішого дослідження пізнаного – «основа» чи «постав» (das Gestell). Під цим він розуміє наші зусилля щодо визначення того, про що йде мова в заданому випадку, та ув'язування таким чином у наші дискурсивні практики.

Візьмемо простий приклад, щоб пояснити різницю між пізнанням та знанням. Коли я розглядаю мій письмовий стіл, то я цим самим дещо пізнаю. Моя увага націлена певним чином, який я назвав у попередньому абзаці «створенням погляду». У певному напрямку, у певному куті падіння я зустрічаюсь з чимось. При цьому спочатку не відіграє ніякої ролі те, чи я мрію, чи я дійсно сприймаю, чи в моїй робочій кімнаті була змонтована голограма, чи взагалі є лише омана, а не письмовий стіл тощо. Питання, чи знаю я, що переді мною стоїть письмовий стіл, завжди слідує після пізнання чогось. Завжди передує створення погляду. Мартін Гайдеггер визначає це створення (може дещо помилково) як «буття» (Sein), в той час коли те, стосовно якого потім ставиться питання, він називає «буттєве» чи «те, що має буття (існує)» (Seiende).

Буття, тобто передумова того, що погляд взагалі вже створено, при цьому само не є буттєвим, тобто само ніщо, стосовно котрого таким же чином ставилося питання, як стосовно письмового столу, - тому що ставлення питання в свою чергу вже є створенням погляду. Нарешті, запитують це та те, але одночасно не запитують, чи взагалі ставиться питання, чи може лише «смакують», при цьому «смакування» лише здається, а насправді лише галюцинують, що буцім то ставлять питання. Тобто суть полягає в тому, що дещо вже обумовлено наперед, й в цій обумовленій

наперед структурі є можливість ув'язати у формі знання у нашій дискурсивній практиці дещо, котре пізнається нею.

Однак до обумовленості наперед знання належить також те, що ми взагалі спроможні формулювати у вигляді понять певні й тим самим правдиві думки у формі поєднання багатьох таких правдивих думок. Але щоб мати певні думки у понятійній формі, ми повинні бути спроможними повторювати знаки. Щоб ми могли повторювати знаки, для цього необхідно встановити правила, які повинні бути зрозумілими для інших, та дотримання яких гарантується в рамках дисциплінарних санкцій. Це дуже чітко бачив Іммануїл Кант, й тому говорив про те, що поняття чи судження, в яких вони мають місце, є правилами, а саме – правилами, котрі уніфікують наше оточення в сенсі загальних характерних рис [7]. Кант називає це «синтезом», під яким можна розуміти установаження взаємозв'язку. Тепер, якщо скептицизм розпочинає з можливості синтезу, наприклад, показуючи базис аналізу умов слідування правилам, що ми будемо то ніколи не можемо бути впевненими в слідуванні певним правилам, то такий скептицизм є ще більш фундаментальним, ніж картезіанський скептицизм. Здійснена Кантом радикалізація філософії Нового часу разом з собою призвела до радикалізації скептицизму, який я представлю під назвою «Кантівський скептицизм».

Однак, якщо подивитися більш пильніше, то Античність проявляється в якості джерела наступної форми скептицизму. В епоху Античності виник скептицизм, котрий також можна зрозуміти в контексті того часу, та котрий ставить під сумнів теоретичну здібність філософії й тим самим – теорію пізнання як таку. Звичайно, внаслідок цього картезіанський скептицизм та кантівський скептицизм в свою чергу підпадають під тиск, оскільки як і раніше їх можна розуміти в якості теоретичних продуктів рефлексії. Пірронівський скептицизм, який названо на честь античного скептика Піррона, ставить під сумнів філософський скептицизм, оскільки він розрушує крихку теоретичну конструкцію останнього. Згідно з цим, мова йде про анти-філософський скептицизм, або, якщо коротко, – про анти-філософію [8].

В цьому сенсі мова йде також про систематичну послідовність, котра частково може бути відображена історично, однак, яка слідує систематичному розвитку думки. Цей хід думки розпочинає з проблеми зовнішнього світу, з якого виникає більш радикальна проблема внутрішнього світу. Оскільки вона виявляє взаємозв'язок між понятійною визначеністю та слідуванням правилам, то при само-застосуванні це означає, що понятійна визначеність філософського дискурсу включає саму себе.

Філософії як завданню дискурсивної раціональності загрожують її апорії.

Це очевидне та зрозуміле само-застосування залишається переважно незайманим в сучасній теорії пізнання, й лише іноді згадується то тут, то там, хоча воно перебувало в центрі уваги, наприклад, ще у Декарта, Канта чи Гегеля [9]. За Кантом, розум досліджує та критикує сам себе у філософії. Тим самим він підпорядковує себе розкритим ним умовам дискурсивної раціональності, котра так само як і всі інші добрі підґрунтя є необхідно скінченою.

Примітки автора:

- 1) Порівняй: Gabriel M. Antike und moderne Skepsis zur Einführung / Markus Gabriel. – Hamburg : Junius-Verl., 2008.
- 2) Можна різним чином розрізняти різні типи модальності (тобто, типи можливості, необхідності, дійсності, випадковості та контингенції). Під *епістемною можливістю* я розумію тут таку обставину, яка згідно зі всією інформацією, яку ми прийняли до уваги, має місце. Напроти, під *дійсною неможливістю* (дехто говорить про «метафізичну»), однак цей вираз вводить в оману) я розумію модальність факту взагалі, в цьому випадку обставину, що знання немає з принципових причин. Знання може бути неможливим, наприклад, в сенсі недосяжним, й при цьому у нашому розпорядженні немає можливостей зрозуміти підґрунтя чи причини, котрі роблять знання неможливим.
- 3) В якості визначення парадигми порівняй ґрунтовну книгу: Barry S. The significance of philosophical Skepticism / Barry Stroud. – Oxford : Oxford University Press, 1984.
- 4) Порівняй: Conant J. Spielarten des Skeptizismus, in: Skeptizismus und Metaphysik / hrsg. von Markus Gabriel. – Berlin : Akad.-Verl., 2012. – S. 21-72.
- 5) Порівняй: Heidegger M. Die Technik und die Kehre. 9. Aufl. / Martin Heidegger. – Stuttgart : Neske, 1996. – S. 44.
- 6) Platon: Menon, 97e2–98a8.
- 7) Дивись, наприклад, Кант І. Критика чистого розуму, A 106, A 132 / B 172; A 299 / B 356.
- 8) Щодо поняття анти-філософії порівняй: Badiou A. Wittgensteins Antiphilosophie / Alain Badiou. Aus dem Franz. von Heinz Jatho. – Zürich ; Berlin : Diaphanes, 2008. Щодо скептицизму як анти-філософії зокрема порівняй: Hiley, David R. Philosophy in question : essays on a Pyrrhonian theme. – Chicago [u.a.] : Univ. of Chicago Pr., 1988. Також в якості вступу: Gabriel M. Antike und moderne Skepsis zur Einführung / Markus Gabriel. – Hamburg : Junius-Verl., 2008.
- 9) Розроблену теорію раціональності, яка ставить в центр її антиномічну структуру з само-застосуванням, можна знайти в роботі: Koch A.F. Versuch über Wahrheit und Zeit / Anton Friedrich Koch. – Paderborn : mentis, 2006. Щодо вступу до цієї позиції можна порекомендувати: Koch A.F. Wahrheit, Zeit und Freiheit : Einführung in eine philosophische Theorie / Anton Friedrich Koch. – Paderborn : mentis, 2006.

З німецької переклав Володимир Абашинік

УДК 32

Петер Тіргендоктор філософії, професор
Бамберзький університет імені Отто-Фрідріха
(м. Бамберг, ФРН)**Чому в Росії відсутній образ «прямої ходи»?**

«Пряма хода» («прямая походка», «прямохождение») в російській мові до сих пір майже виключно є терміном історії еволюції, а не моральної оцінки. Спробуємо тут дати відповідь на питання, чому в Росії в значній мірі відсутнє образне мислення щодо прямої ходи як *символу гідності*, натомість так часто стає темою спотикання, шкутильгання та падіння – аж до лежачо-летаргічного буття. Я наведу наступні аргументи.

1) В Росії століттями панувала автократична форма правління, до якої періодично належали тоталітарні фази. Авторитарна держава з радикально вираженою ієрархічністю вимагала покори та панегіричного уклінного мислення – аж до культу особистості. Система «проскінези» (б), табелів про ранги та указів обходила без практикованого розподілу влад та без «міністерської контрасигнації», – як то сформулював Макс Вебер [1]. Часто тут прихід та відхід від влади відбувався не завдяки легальному способу, а через позбавлення влади, убивство чи смертні кари. Активному пригнобленню значною мірою відповідала пасивна субординація. Статика вертикального ордо-мислення (в) вже завдяки «державному резону» передувала динаміці пориву змін. Особливо в Радянській державі табірна система та симуляція праці з взаємозалежністю раболіпства та рабського образу мислення втілювали «модель російського життя», зокрема, жакливі табори називалися тут «Освенцімом без печей» [2].

2) Росію можна назвати «запізнілою нацією», у якій широко чи все ж таки значною мірою були відсутні такі епохи, як Ренесанс, Гуманізм та Нео-гуманізм і Просвітництво, котрі спонукали секуляризацію та свободу. Дискусії про права людини з тенденцією їх реалізації в Росії постійно перебували у тяжкому стані. За деякими виключеннями, тут регулярно переслідували, направляли у заслання та саджали до божевілень масонів, вільнодумців та дисидентів. Кріпосний лад було скасовано лише в 1861 році, й тривалий час там була проблематичною домашня освіта для жінок.

3) До 1917 року в Росії було домінування православ'я, або орто-

доксії (релігії як конфесії), потім – псевдо-релігійна догматика ленінізму. Були відсутні успішні рухи реформ, за прикладом девізу «Тут стою я, й я не можу інакше» Мартіна Лютера, або вони переслідувалися як ересь. Ані старовірці, ані сектантство не змогли досягти тут статусу колективних рухів. Давньоруська література складалася переважно з релігійно-настановних писань. Жанри епіки, драми, лірики та світської есеїстики і автобіографії були для неї майже зовсім чужими [3]. Природознавчі та матеріалістичні позиції до 1917 року підлягали постійній підозрі у відступництві. Крім цього, для російського православ'я, в якому так зване «юродство» мало «велику кон'юнктуру», ведучими ідеалами були самозречення та самоприниження – аж до «саморозп'яття» та «недомовлення» [4]. У знаменитому «Повчанні» Володимира Мономаха говорилося: «От господа стопы человеку исправятся». Але не примітили, що смирення може бути пов'язане з відсутністю мужності та з приниженням. Самостійна дія (хода) у покірливому колективі ставала провокацією. Забагато смирення та ортодоксії призводило до замалого рівня прямої ходи, чи прямоходіння. Зараз там є навіть неофіційні (неосвячені) ікони Сталіна.

4) Відповідно, вільне філософське мислення в Росії виникає дуже пізно. З часів Петра Великого існують періодичні нарікання, що Росія не має ані мови метафізики, ані традицій критичної рефлексії. Єдиною філософською сферою, яка в Росії була відносно вільною від цензури та в рамках якої вдавалося роздумувати щодо суспільства, з кінця 19-го сторіччя була релігійна філософія. До тих пір філософії як університетського фаху або не було, або ж вона була лише в зародку, або вона періодично заборонялася, або нею «опікувалися» в духовних академіях. Так звану радянську філософію Мартін Гайдеггер називав «річчю, яка викликає співчуття» [5]. Етика образу мислення була тут більш важливою, ніж етика відповідальності. Самоцензура, самокритика та самовиказ в якості «терорологічного концепту» мали перевагу над самостійним мисленням та самовідповідальністю [6]. Хто виступав проти цього, повинен був розраховувати на те, що його будуть переслідувати чи до нього застосують психіатричне лікування. Цар Микола I вказував Пушкіну на те, що ключову роль відіграють не просвітництво та освіта, а службова ревність та відданість. Леніна та Сталіна розглядали як все-сильних садівників («садовники»), котрі не лише виводять нові посіви, включно з «новою людиною», але й знищують бур'ян та «шкідників» («вредители»). Вільне філософське мислення в якості публічного дискурсу, котрий мав би резонанс, тут було практично неможливе на про-

тязі століть, або воно могло відбуватися лише в замаскованому вигляді в художній літературі, в цьому «притулку» філософії [7].

5) До цього пасує й те, що російське (само)усвідомлення особи, особистості, індивідуальності та особистих прав виникає набагато пізніше та повільніше, аніж на Заході. Один з останніх дослідницьких проєктів щодо цієї проблеми констатує, що «...явна тематизація понять особистості [відбувається] ...в Росії лише у другій третині 19-го сторіччя», й підґрунтям тут стали імпульси німецького ідеалізму та німецького романтизму [8]. При цьому з жалем констатується лише рудиментарне утворення філософсько-правових вимірів [9]. Надалі в радянській системі домінував фурор уніфікації. Такі колективні феномени, як соборність («соборность»), світ/грумада («мир/община») чи комуналка («коммуналка») ускладнювали роздуми суб'єкта, індивідуалізацію, приватну сферу та мислення про власність, хоча фактори «консиліуму» та «комунітарності» могли мати необхідні коригувальні функції. На сам кінець, все ж на першому плані перебували «гетерономні моделі Я» [10]. Слід лише згадати, що дискусії щодо російського лібералізму є спірними, й не рідко охоплюють (вимушені охоплювати) надзвичайно широке розуміння [11].

6) В Росії значною мірою були відсутні громадянський фермент та каталізатор [12]. До 1917 року там домінували селянські маси та дворянство, чи сільська аристократія та бюрократія, потім – негромадянські класові структури. Те, що було пов'язане з громадянськими елементами, після 1917 року зникло із-за вигнання та заслання, пізніше – в ході «розкуркулювання» та вбивчих чисток. Яким же чином тут могла розвиватися «громадянська культура ходіння» (Б. Варнекен)? Навіть, якщо не приймати до уваги громадянський фактор в якості соціальної формації й розглядати лише громадянськість як ціннісний канон «громадянина», то справи виглядають не дуже добре, оскільки такі групи, як старовірці, євреї, прибалти, російські німці та інші часто переслідувалися, або обмежувалися в своїх правах (аж до розпоряджень щодо районів осілості). Сюди відноситься також те, що російські автори час від часу зводили громадянський («бюргерський») фактор до «міщанства» й тлумачили його дуже обмежено. Вважалося, що шляхом нападок на «бюргерство» та завдяки критиці філістерства можна позбутися питання громадянськості.

Разом з громадянським фактором також були відсутні – як дещо само собою зрозуміле – економічні поняття, поняття власності та освіченості, а також основні зразки само-організуючого громадянського

суспільства. Є навіть дані з таким виказуванням: «До 1914 року в Росії не було власності як складової частини громадянського суспільства» [13]. Несгійкі (дерев'яні) хаги часто вважалися «рухомим майном», а не нерухомістю [14]. Відповідно, навіть сьогодні Росія займає 87 місце у Міжнародному індексі прав власності. Такі основні міські заклади, як ремісничі корпорації, мистецькі, добродійні чи благодійні об'єднання, відгравали в аграрній країні скоріше підпорядковану, або більш пізнішу роль [15]. Біля 1800 року в Росії було щонайбільше від 1% до 2% грамотного населення, а біля 1900 року – дещо більше 10%, хоча точні цифри цих вимірів (хоча б стосовно так званих початкових грамотних) установити складно. В середині 19-го сторіччя в Росії лише біля 10% від усього населення мешкали в містах. Житлова площа складала лише декілька квадратних метрів (в межах однозначних чисел) на одну людину, а потім в Радянському Союзі навіть скоротилася до 4 чи 5 м². [16].

Роман «Обломов» (1859) Івана Гончарова, як ми знаємо, крутиться навколо загадкового питання, чи вдасться в Росії встановити систему громадянських цінностей. Боротьба продовжується до сих пір. Навіть коли одне новітнє дослідження справедливо докладає зусиль, щоб підтвердити існування розпорощених початків російського громадянського суспільства в провінціях, то тут, також справедливо, вдається говорити щонайбільше про зародки, іскорки чи ніші [17]. Теж саме стосується досліджень сучасної ситуації жінок, емансипація котрих, як правило, майже не виходить за межі «позитивних початків» [18].

7) Іван Гончаров використав для позначення німецького елемента «громадянин» («Bürger») семантичне поле «бюргер», а замість «громадянські права» навіть російський термін «бюргерские права» [19]. Й це не випадково. Російська правова практика була недостатньо розвиненою й мала лише межові, пізні впливи римського права, котре там «... не мало ані практичного значення, ані не могло спиратися на закріплену університетську традицію» [20]. Судова практика, особливо з поганим станом в провінціях, взагалі перебувала «...в безнадійному стані» [21]. Як вказували, в російських судових залах правда була «випадковою гостею» [22]. У правовій дійсності норми приватного чи цивільного права ледве відповідали принципу рівноправності та не були ані розповсюджені в народі, ані визнавалися ним. Корупція та «підкормлювання» («кормление», «блат») вважалися правилом, тут навіть мислили скоріше суб'єктивною прагматикою окремих випадків (одночасно укоріненою в звичаєвому праві), аніж об'єктивними формально-

логічними категоріями. Майже скрізь виконавча влада панувала над законодавчою під девізом: «Princeps legibus solutus» [Г]. Таким чином могли розповсюджуватися каральні настрої. Нарікання щодо російського «правового нігілізму» («правовой нигилизм») до сих пір є повсякденною темою [23]. Дослідниця Ангеліка Нусбергер констатує: «Лише в Росії правовий нігілізм став частиною правової культури» [24]. Відповідно, російське виборче законодавство фіксує тяжкий хід розвитку [25]. В часи раннього Радянського Союзу так званий «позбавлений прав» («лишенец») мав майже офіційний статус.

Внаслідок некомпетентності, недостатньої обов'язковості та харбарництва російські юристи мали сумнівну репутацію. До цього додавалося те, що замість гарантованих правових претензій домінували петиції з рисами клопотань та часто довільними рішеннями про помилування. Хоча система клопотань, з одного боку, виражала правове очікування та можливості оскарження – аж до протесту, але одночасно вона базувалася на уявленнях покори з такими формулами приниження, як «впасти до ніг», «зі сльозами» чи «моління як найвірнопідданіший слуга». Клопотання-прохання довгий час називалися «чолобитна (грамота)» («челобитная (грамота)»), тобто прохання з биттям чолом згідно з традицією «проскінези» [26].

Особливо поганим був розповсюджений феномен затягування процесу. Внаслідок неопрацювання чи ходіння по інстанціям правові справи могли тягнутися нескінченно [27]. У «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» Миколи Гоголя було написано: «Бумагу пометили, записали, выставили номер, вшили, расписались, всё в один и тот же день, и положили в шкаф, где оно лежало, лежало, лежало год, другой, третий... и дело всё лежало, в самом лучшем порядке, в шкафу...» [28]. Відчуття безсилля перед непрозорою та машинальною довгочасністю судового процесу до сих пір є темою літератури [29]. Однак легітимації завдяки (судовому) процесу не було [30].

Розглянуті тут сім пунктів-аргументів можна було б доповнити та диференціювати, наприклад, посиланням на так звану «російську культуру провини», на причини та наслідки «цивілізації насильства» [31] та «керованої демократії», на систему освіти, яка здавна була звужена та звужується, з кадровою політикою, керованою державою та партією, на брак «протестантської етики» в сенсі Макса Вебера, на гео-психологічні теорії та низьку урбанізацію («Міське повітря робить вільним!»), на протиріччя географічної широчини та соціальної вузькості

(про яке писали Лотман та Успенський), на удаваний ідеал жіночості та зменшування як підпорядкування та применшення, на внутрішню та зовнішню еміграцію, на все ще недостатню мережу протестних рухів, на феномени, подібні до сумнозвісної «дідівщини» («дедовщина») та багато інше [32]. Старі теорії свідчать, що буцім то в Росії діонісійський елемент виражений більш сильніше, аніж аполлонівський елемент [д]. Це могло б пасувати до співвідношення, згідно з яким твереза пряма хода є виразом вертикально-аполлонівського, напроти, танок і сп'яніння – горизонтально-діонісійського.

Не зважаючи на великі зусилля щодо обґрунтування, як і в багатьох інших питаннях стосовно Росії, тут застається залишок, який важко пояснити. Може не вистачило лише одного визнаного автора, котрий міг би фігурувати в якості епонімічного першовідкривача образу та ідеалу *прямої ходи*. Не було російського Сенеки, Канта, Гердера чи Блоха [33]. Також не було російських Жана Поля, Томаса Манна чи Музіля, котрі – поряд з численними іншими – також знають цей образ. Може тому, що Росія знала переважно закриті, а не відкриті суспільства? Може тому, що було забагато «утечі від свободи»? [34]. Може тому, що забагато сил було віддано на екзистенційну боротьбу за виживання? Може тому, що перешкоджало ортодоксальне розуміння економіки? Може тому, що апологетична емоційна система патріотизму – аж до шовінізму ламає будь-яку претензію на індивідуальність? Їй так до нескінченності.

Примітки автора:

- 1) Від самого початку повідомлення європейських мандрівників в Росії з подивом реєстрували знесилене чолобиття («челобитие»). Порівняй, наприклад: Sigismund zu Herberstein, *Reise zu den Moskowitem 1526*, hg. u. eingel. von Traudl Seifert, München 1966, S. 286 ff. Класичні тексти мандрівників розглядаються у праці: Wolfgang Geier, *Russische Kulturgeschichte in diplomatischen Reiseberichten aus vier Jahrhunderten*, Wiesbaden 2004. Щодо російського контексту автократичної церемонії та жесту підпорядкування див. працю: Christoph Garstka, *Das Herrscherlob in Russland : Katharina II., Lenin und Stalin im russischen Gedicht*, Heidelberg 2005.
- 2) Boris Chasanow, *Mythos Russland. Betrachtungen aus deutscher Zuflucht*, Mainz 1986, S. 106. Також див.: Karoline Thaidigsmann, *Lagererfahrung und Identität : literarische Spiegelungen sowjetischer Lagerhaft in Texten von Varlam Salamov, Lev Konson, Naum Nim und Andrej Sinjavskij*, Heidelberg 2009, S. 27.
- 3) Щодо складного відношення між колективним мисленням та претензією автобіографії в Росії порівняй недавно опубліковану працю: Julia Herzberg, Christoph Schmidt (Hgg.). *Vom Wir zum Ich : Individuum und Autobiographik im Zarenreich*, Köln, Weimar, Wien 2007. Важливою також є робота: Ulrich Schmid, *Ichentwürfe. Die russische Autobiographie zwischen Avvakum und Gercen*, Zürich 2000. Також див. статтю: F. Thun, „Bei uns kann niemand eine ordentliche Biographie schreiben...“, in:

Wolfgang Stephan Kissel et al. (Hgg.), *Kultur als Übersetzung*. Klaus Städtke zum 65. Geburtstag, Würzburg 1999, S. 69-86. А також різні статті Райнера Гольдта (Rainer Goldt). – Впритул до 19-го сторіччя в Росії даремно шукати тексти типу «Ессе» Мішеля Монтеня, які незалежним способом поєднують емпіристику, скептику та іронію.

4) Див. у цьому відношенні: D. Uffelmann, *Von der Rethorik der „tapeinosis“ bzw. „humilitas“ über den Habitus des altrussischen Gottesnarren zu Dostojewskijs Christopoetik („Der Idiot“)*, in: R. Lachmann et al. (Hgg.), *Rhetorik als kulturelle Praxis*, München 2008, S. 151-163; також див. його роботу: *Der erniedrigte Christus – Metaphern und Metonymien in der russischen Kultur und Literatur*, Köln, Weimar, Wien 2010;

5) У цьому відношенні порівняй: Peter Thiergen, *Probleme russischer Begriffsgeschichte*, in: *Studia Slavica Acad. Scientiarum Hungaricae* 52 (2007), S. 403-412, а також: Peter Thiergen, *Russische Begriffsgeschichte der Neuzeit*, Köln, Weimar, Wien 2006, S. XX f.

6) Стосовно цього дивись змістовне дослідження: S. Sasse, *Wortstünden. Beichten und Gestehen in der russischen Literatur*, München 2009 (цитата на S. 266). Також: В. Unfried, „*Ich bekenne*“. *Katholische Beichte und sowjetische Selbstkritik*, Frankfurt a. M., New York 2006.

7) Порівняй: W. Goerdts, *Russische Philosophie. Zugänge und Durchblicke*, Freiburg, München 1984, S. 61 та часто далі. Щодо «запізнення» російської філософії також порівняй: Евлампіев І.І. История русской метафизики в XIX-XX веках. – Санкт-Петербург, 2000. – Ч. I-II. Або також: Сапронов П.А. Русская философия. – Санкт-Петербург, 2008.

8) Див.: Haardt A., Plotnikov N., *Diskurse der Personalität. Die Begriffsgeschichte der „Person“ aus deutscher und russischer Perspektive*, München 2008, S. 19. Також див.: *Персональність : язык философии в русско-немецком диалоге* / Под ред. Н. С. Плотникова и А. Хаардта при участии В. И. Молчанова. – Москва : Модест Колеров, 2007; або: Berner K., Hattenbach A. (Hgg.) *Individualität in Russland und Deutschland*, Münster, Hamburg, London 2003 (Rainer Goldt). Крім цього, див.: Кантор В.К. В поисках личности: опыт русской классики. – Москва 1994.

9) Див.: Haardt A., Plotnikov N., 2008, S. 22 u. 24.

10) Ulrich Schmid, *Ichentwürfe. Die russische Autobiographie zwischen Avvakum und Gercen*, Zürich 2000, S. 37. В одній ранній версії оповідання «Невський проспект» Миколи Гоголя вказано, що ця розкішна вулиця не знає «...никакого признака индивидуальности!» (Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений. – Москва, Ленинград : Изд. АН СССР, 1938. – Т. 3. – С. 339).

11) З російських видань порівняй збірку: Российский либерализм: идеи и люди / под общ. ред. А.А. Кара-Мурзы. [2-е изд., испр. и доп.]. – Москва : Новое издательство, 2007 (1-ше видання в 2004 р.).

12) В якості стандартного твору див.: M. Hildermeier, *Bürgertum und Stadt in Russland 1760-1870. Rechtliche Lage und soziale Struktur*, Köln, Wien 1986.

13) S. Merl, *Einstellungen zum Privateigentum in Russland und in der Sowjetunion*, in: H. Siegrist, D. Sugarman (Hgg.), *Eigentum im internationalen Vergleich (18.-20. Jahrhundert)*, Göttingen 1999, S. 135-159 (Цитата на S. 147)

14) Там само, S. 149.

- 15) Щодо комплексу «бюргерства» та «громадянськості» (громадянського фактору) взагалі див.: M. Schäfer, *Geschichte des Bürgertums. Eine Einführung*, Köln, Weimar, Wien, 2009.
- 16) Порівняй: Ph. Pott, *Moskauer Kommunalwohnungen 1917 bis 1977 /.../*, Zürich 2009, S. 34. Також дивись: J. Oberreis, *Tränen des Sozialismus. Wohnen in Leningrad zwischen Alltag und Utopie 1917-1937*, Köln, Weimar, Wien 2004, або: A. Stephan, *Von der Küche auf den Roten Platz. Lebenswege sowjetischer Dissidentinnen*, Zürich 2005.
- 17) Порівняй: C. Goehrke, *Keime einer Zivilgesellschaft in der russischen Provinz der späten Zarenzeit*, in: T. Berger et al. (Hgg.), *Von grammatischen Kategorien und sprachlichen Weltbildern /.../*. FS für D. Weiss, München, Wien 2009, S. 165-175. Дещо оптимістичніше: M. Hildermeier, *Rußland oder Wie weit kam die Zivilgesellschaft?*, in: M. Hildermeier et al. (Hgg.), *Europäische Zivilgesellschaft in Ost und West. Begriff, Geschichte, Chancen*, Frankfurt a. M., New York 2000, S. 113-148.
- 18) Порівняй: B. Godel, *Auf dem Weg zur Zivilgesellschaft. Frauenbewegung und Wertewandel in Rußland*, Frankfurt a. M., New York 2002, S. 401, 424 й частіше.
- 19) Дивись вище: S. 50 f.
- 20) F. Kolbinger, *Im Schleppseil Europas? Das russische Seminar für römisches Recht /.../*, Frankfurt a. M. 2004, S. 9-42, цитата на S. 34.
- 21) J. Baberowski, *Autokratie und Justiz. Zum Verhältnis von Rechtsstaatlichkeit und Rückständigkeit im ausgehenden Zarenreich 1864-1914*, Frankfurt a. M. 1996, S. 17.
- 22) Ebd., S. 22. Структуралісти вважають, що над російським суспільством панували принципи випадковості та довільності азартної гри. Порівняй: Ju. M. Lotman, *Rußlands Adel. Eine Kulturgeschichte /.../*, Köln, Weimar, Wien 1997, S. 144 ff. (Кар. „Kartenspiel“).
- 23) Серед інших порівняй: A. Sproede, „*Rechtsbewusstsein*“ (правосознание) als Argument und Problem russischer Theorie und Philosophie des Rechts, in: *Rechtstheorie* 35 (2004), S. 437-506. Також дивись: A. Schlüchter, *Recht und Moral. Argumente und Debatten „zur Verteidigung des Rechts“ /.../ in Russland*, Zürich 2008.
- 24) A. Nußberger, *Die slawischen Länder und das europäische Recht*, in: G. Ressel, H. Stahl (Hgg.), *Die Slawen und Europa*, Frankfurt a. M. 2008, S. 211-228, цитата на S. 221. Також дивись: A. Mommsen, A. Nußberger, *Das System Putin. Gelenkte Demokratie und politische Justiz in Russland*, München 2007, S. 15 ff.
- 25) Порівняй: R. Rexheuser, *Ballotage: Zur Geschichte des Wählens in Russland*, in: D. C. Waugh (ed.), *Essays in Honor of A. A. Zimin*, Columbus / Ohio 1985, S. 305-344.
- 26) Порівняй: M. Mommsen, *Hilf mir, mein Recht zu finden. Russische Bittschriften. Von Iwan dem Schrecklichen bis Gorbatschow*, Berlin 1987. Серед інших тексти прикладів знаходяться у збірці: *Крестьянское движение в России в 1826-1849 гг.* / Под ред. А.В. Предтеченского. – Москва 1961.
- 27) У цьому відношенні порівняй: J. Baberowski, *Autokratie und Justiz. Zum Verhältnis von Rechtsstaatlichkeit und Rückständigkeit im ausgehenden Zarenreich 1864-1914*, Frankfurt a. M. 1996, S. 25 ff.
- 28) Гоголь Н.В. Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем // Гоголь Н.В. Полное собрание сочинений: В 14 т. / АН СССР; Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – [М.; Л.]: Изд-во АН СССР, 1937. – Т. 2. – С. 263.
- 29) Порівняй: A. Sinjawsckij, *Das Verfahren läuft*. Die Werke des Aram Terz bis 1965, Frankfurt a. M. 2002. За межами правового простору також дивись: E. Loest, *Es geht*

seinen Gang oder Mühen in unserer Ebene. Roman, 3. Aufl., München 2008. Крім цього: E. Loest, *Prozesskosten*, 2. Aufl., Göttingen 2007.

30) Щодо аспекту легітимації порівняй: N. Luhmann, *Legitimation durch Verfahren*, Frankfurt a. M. 1983 (stw 443).

31) Порівняй: J. Baberowski, *Zivilisation der Gewalt. Die kulturellen Ursprünge des Stalinismus*, Berlin 2005. Також дивись: J. Baberowski, A. Doering-Manteuffel, *Ordnung durch Terror. Gewaltexzesse und Vernichtung im nationalsozialistischen und im stalinistischen Imperium*, Bonn 2006.

32) Ju. Andruchowitsch, *Geheimnis*. Sieben Tage mit Egon Alt, Frankfurt a. M. 2008, S. 154 ff. Там само, S. 169: «Армія, перш за все, це еволюція від тваринки до худоби».

33) Ернст Блох в Радянському Союзі був «persona non grata». Порівняй: Вершинин С.Е. Философия надежды Эрнста Блоха: оправдание утопии. Автореферат дисс. д-ра филос. наук. – Екатеринбург 2001. – С. 4. Також дивись: Блох Э. Тюбингенское введение в философию / Пер. с нем. Т.Ю. Быстровой, С.Е. Вершинина, Д.И. Криушова. – Екатеринбург, 1997.

34) Принципово порівняй: E. Fromm, *Die Furcht vor der Freiheit*, 15. Aufl., München 2010.

Примітки перекладача:

а) Це переклад однойменного параграфу з наступної праці: Thiergen Peter, *Aufrechter Gang und liegendes Sein. Zu einem deutsch-russischen Kontrastbild*, München 2010, 99 S.

б) від грецьких слів «τροσκύνησις» та «τροσκύνω» – поклоніння, уклін до землі з цілуванням ноги володаря, який практикувався на Давньому Сході, особливо у Давній Персії.

в) від латинського слова «ordo» – порядок, шеренга, стан.

г) від латинського виразу «princeps legibus solutus est» – правитель не підкоряється законам (правитель звільнений від дії законів).

д) Згідно з античною міфологією, сутністю грецького бога Аполлона вважались форма та порядок (раціональність), натомість для бога Діонісія характерними були творчий порив та хаотичність (іраціональність). Протиставлення «аполлонівського» та «діонісійського» елементів використовували у своїх творах різні філософи, зокрема Ф. В. Й. Шеллінг у праці «Філософія міфології» (1842), Ф. Ніцше у творі «Народження трагедії з духу музики» (1872).

Bei dieser Gelegenheit bedankt sich der Übersetzer bei dem Herrn Prof. Dr. Peter Thiergen für die Einladungen mit den Vorträgen nach Bamberg und Neapel sowie für die allseitige Unterstützung während meiner Forschungsaufenthalte in Deutschland.

З німецької переклав Володимир Абашинік

УДК 372.881.111.1(477.54)“17/19”

Петренко Т.И.

старший преподаватель
кафедры иностранных языков
Харьковского экономико-
правового университета

Краткий обзор истории преподавания английского языка в Харькове (XVIII – начало XX века)

Анотація. У статті розглядається історія викладання англійської мови у вищих навчальних закладах Харкова, починаючи з XVIII ст. і до початку XX ст., аналізується склад викладачів Імператорського Харківського університету.

Ключові слова: англійська мова, Харків, Імператорський Харківський університет.

Аннотация. В статье рассматривается история преподавания английского языка в высших учебных заведениях Харькова начиная с XVIII ст. и до начала XX ст., анализируется состав преподавателей Императорского Харьковского университета.

Ключевые слова: английский язык, Харьков, Императорский Харьковский университет.

Summary. The article is devoted to examining of teaching English in the higher educational institutions of Kharkov starting from the XVIII century to the beginning of the XX century. The staff of the Imperial University in Kharkov is analyzed in the article.

Key words: English language, Kharkov, the Imperial University of Kharkov.

Английский язык начал преподаваться в Харькове, столице Слободской Украины, еще в XVIII веке [7]. Он был среди тех новых языков, с которыми знакомили в Харьковском коллегиуме. Но в первой половине XIX ст. число харьковчан владевших немецким или французским языками во много раз превосходило тех, кто знал язык В. Шекспира и И. Ньютона. Даже МИД России использовал французский язык в своей внутренней переписке вплоть до 70-х годов XIX столетия.

Конечно, в Харьковском коллегиуме, втором по значению после Киево-Могилянской академии учебном заведении, английский язык не играл такой важной роли, как языки древние сакральные: латинский,

древнегреческий и древнееврейский. Кстати, английским языком хорошо владел сын Ярослава Мудрого – Всеволод Ярославович, а в староанглийском языке встречались некоторые древнерусские слова (степь, соболь и др.). Однако постепенно число лиц, так или иначе знавших этот язык, в Харькове увеличивалось.

Открывшийся в 1805 году Императорский Харьковский университет с первых шагов своего существования заявил о себе как университет европейский, в котором читались лекции на латинском, немецком, французском, русском и украинском языках. Хотя традиционно считается, что первую университетскую лекцию на украинском языке в Надднепровской Украине прочитал 28 сентября 1907 г. профессор Н.Ф. Сумцов. Специалисты-историки, а также филологи даже называют это событие началом новой эры в истории Харьковского университета [11, с. 228–229].

Несмотря на то, что Британская империя уже в XVIII ст. превратилась в самое большое по площади государство, оттеснив Россию на второе место, и заслуженно получила наименование «мастерская мира», английский язык все же не пользовался в Европе и мире особой популярностью. Английский язык стал широко использоваться лишь во второй половине XIX века, когда по своему экономическому потенциалу на второе место выдвинулись США. Любопытно отметить, что когда в 1887 г. В.И. Ленин поступил в Казанский университет, в качестве дополнительного предмета он выбрал изучение английского языка [4].

Выходцы из туманного Альбиона стали появляться в Украине, прежде всего в ее западной части. Во Львове и сегодня существует, например, улица Шотландская. В Восточной Украине среди переселенцев с Британских островов можно отметить казацкого полковника И.С. Сага (XVII в.) и некоторых других деятелей той поры [10].

В XIX веке английские подданные стали появляться и в Харькове. Лишь в самом его конце англичане стали составлять более-менее заметную группу в числе иностранных подданных губернского города. Это были предприниматели, механики, другие мастеровые люди, торговцы, представители сферы услуг. Их привлекал быстро развивающийся Донецко-Приднепровский экономический район, главным городом которого был Харьков. Характерная деталь: впоследствии центральный город этого района – Донецк имел первоначальное название – Юзовка. Город получил такое имя в честь английского промышленника Джона Юза (1814–1889). В 2001 г. в Донецке ему был установлен

памятник.

Свидетельством растущего присутствия английских подданных в Харькове было открытие здесь в 1907 г. консульства Великобритании (первый консул – Хьюз). В Харькове появлялись филиалы английских и американских фирм и корпораций. Среди них – магазин американской компании швейных машинок «Зингер» и другие. Некоторые гостиницы и рестораны имели вывески с «английскими» названиями: «Бристоль», «Лондон» и т.д. [3].

Великий выпускник Харьковского университета, лауреат Нобелевской премии, удостоенный медали Копли Лондонского королевского общества, почетный доктор Кембриджского университета И. Мечников (1845–1916) писал: «С развитием средств сообщения различные нации все более и более приходят в соприкосновение одна с другой. Поэтому знание иностранных языков стало одной из первых необходимостей современной жизни» [5, с. 241].

Вэто время в Харьковском университете появились специальные лекторы иностранных языков. По представлениям того времени, иностранный язык человек должен изучать еще в гимназии (в пансионе или частным образом). Специальных факультетов иностранных языков в России и других европейских странах в университетах не было. Предполагалось, что лекторы иностранных языков лишь помогают студентам совершенствоваться уже имеющиеся у них знания или же дают возможность к уже изученному ранее языку прибавить новый.

Первым, известным нам, преподавателем английского языка в университете был адъютант Даниил Шмерфельд. Он начал преподавать английский язык в 1809 году. Его курс студенты слушали четыре раза в неделю, и заключался он в сообщении «правил английского языка» [2, с. 154, 363]. Следующим преподавателем английского языка стал британский подданный, выпускник Эдинбургского университета Вильямсон [2, с. 363]. Третьим, известным нам, университетским преподавателем английского языка считается сын датского подданного Николай Иванович Струве (XVIII–XIX век). Он поступил в 1839 г. в Харьковский университет лектором английского языка. Впоследствии, когда образовалась вакансия преподавателя немецкого языка, он стал параллельно преподавать и немецкий язык. В 1853 году Струве принял присягу на подданство России. Струве не знал русского языка, и это представляло трудность для студентов, так как он объяснял английский язык при помощи немецкого. Он толковал Шекспира и Гольдсмита, а также согласно журналам университета читал «избранные места из

истории английского языка и литературы» по собственному конспекту и курсам Шау и Чемберса. Кроме этого, он преподавал английскую этимологию по Мурре [2, с. 357-358, 368-364].

Струве сменил еще один иностранец, принявший российское гражданство – Роман Денет. Для получения должности лектора он представил попечителю свое сочинение «Об успехах английского языка и поэзии». Этот лектор преподавал очень недолго и был уволен по собственному желанию. Также как о Р. Денете, мало сведений сохранилось о Вильгельме Кумминге. Этот подданный британской короны получил свою должность в 1862 г.

Одним из самых известных преподавателей английского языка в Харьковском университете был также англичанин Гульсон Даунс (1829–1889). Крупный знаток английского языка, прекрасный преподаватель, он пользовался большой любовью и авторитетом в университете. Лингвистически одаренная личность, Даунс в совершенстве владел и русским языком, что облегчало ему общение с аудиторией. Следует сказать, что университет очень тщательно отбирал кандидатов на должность лекторов. Так Даунс вынужден был представить две работы на английском языке: «General characteristic of English popular poetry» и «On the particularities of the literary language of Shakespeare». Кроме этого, он, как и другие претенденты, должен был по предложению совета прочитать пробные лекции. Даунс прочитал лекцию на тему: «Byron, his literary life, his works and their characteristic» [2, с. 203, 365].

Случайным было преподавание английского языка в 1889–1890 академическом году профессором Р. И. Шерцлем, чехом по происхождению. Следующим заметным преподавателем этого языка в университете был Юлий Фербер (XIX век). Этот российский немец, в силу семейных обстоятельств, некоторое время жил в Нью-Йорке и был вольным слушателем Нью-Йоркского университета. Завершил он свое образование в Балтиморе в университете Джона Гопкинса. С 1893 г. он стал преподавать в Харьковском университете [2, с. 366].

Таким образом, преподавателями английского языка были, прежде всего, иностранцы, в том числе и англичане, что коренным образом отличается от преподавания иностранных языков во времена советской эпохи, когда преподаватели иностранных языков были граждане СССР, в т.ч. и те, кто никогда не выезжал за границу. В профессорской корпорации университета было немало тех, кто владел английским языком, бывал в Англии и даже печатал свои труды на этом языке. Среди них, например, особенно выделялся профессор

Д.И. Каченовский (1827–1872). Этот талантливый юрист имел широкие научные связи в кругах английских специалистов, и некоторые из них, по его рекомендации были избраны в число почетных членов Харьковского университета [6].

Отметим, что среди почетных членов и почетных докторов Императорского Харьковского университета в разное время были такие выдающиеся английские деятели, как У.Ю. Гладстон, премьер-министр Англии (ему принадлежит введение тайного голосования на выборах); Д. Грот, банкир и историк; Д. Кобден, экономист и предприниматель; Д.Г. Льюис, писатель и философ; барон Т.Б. Маколей, историк и государственный деятель; Р.И. Мурчисон, геолог; Р.Д. Филимор, юрист и политик, и другие. Впоследствии в почетные члены Харьковского государственного, а затем и национального университета избирались деятели английской науки, например, профессор Манчестерского университета В.М. Купер (1970 г.) [8, с. 2].)

Великий выпускник Харьковского университета, лауреат Нобелевской премии, удостоенный медали Копли Лондонского королевского общества, почетный доктор Кембриджского университета И. Мечников (1845–1916) писал: «С развитием средств сообщения различные нации все более и более приходят в соприкосновение одна с другой. Поэтому знание иностранных языков стало одной из первых потребностей современной жизни» [5, с. 241].

Подводя итоги, мы можем сделать вывод о том, что уже в дореволюционный период в Харькове существовала длительная традиция преподавания английского языка, с которым, прежде всего, знакомили студентов Императорского Харьковского университета. Преподавали язык также в Ветеринарном институте, Коммерческом училище, на Высших женских курсах, в харьковских гимназиях и пансионах, а местная пресса в конце XIX – начале XX века пестрела объявлениями о частных уроках английского языка, которые, в основном, давали выходцы из Великобритании. Мы видим известную асимметрию между экономической и политической мощью англоязычных стран в XIX – начале XX века и уровнем востребованности английского языка. Объяснений этому феномену несколько: традиционная ориентация высших слоев (аристократии) континентальной Европы на Францию, большое присутствие выходцев из германских и австрийских земель в Российской Империи, направленность образования XIX – начала XX века не на экономические и технические достижения, а на вершины в области культуры и искусства. То есть в это время французская литература или

же немецкая философия и музыка имели в обществе большее значение, чем выдающиеся труды в области промышленности и техники английских, а также североамериканских авторов.

Бесспорно, роль английского языка в мире среди других основных европейских языков возросла особенно после окончания второй мировой войны, которая хотя и подорвала позиции Британской империи, но выдвинула на первый план нового мирового лидера – Соединенные Штаты Америки. В настоящее время английский язык с каждым годом укрепляет свои позиции в Украине, в том числе, и в Харькове.

Литература

1. Иностранцы профессора российских университетов (вторая половина XVIII – первая четверть XIX в.). Биографический словарь / под. общ. ред. А. Ю. Андреева; сост. А. М. Феофанов.– М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011.– 207 с.– («Ubi universitates, ibi Europa»).

2. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багаля; Вступ. ст. Т. Г. Павловой. – Х.: Изд-во САГА, 2007. – 45, 168, 390, XII с., 15 с. портр., 46 с.

3. История города Харькова XX столетия / А. Н. Ярымыш, С. И. Посохов, А. И. Эпштейн и др.; Худож.-оформитель И. В. Осипов. – Харьков: Фолио; Золотые страницы, 2004. – 686 с.

4. Куделко С. М. В. И. Ленин и Харьковский университет: (об одном малоизвестном факте) / С. М. Куделко // *Universitates = Университеты*. – 2003.– №1.– С.82-83.

5. Мечников И. И. Этюды о природе человека / И. И. Мечников. – М., 1961. – 290 с.

6. Посохов С. І., Ярмиш О. Н. Каченовський Андрій Іванович / С. І. Посохов, О. Н. Ярмиш // *Юридична енциклопедія*. – К., 2001. – Т.3. – С. 68-69.

7. Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.) / Л. Ю. Посохова. – Х.: Бизнес-Информ, 1999. – 167 с.

8. Почесний доктор держуніверситету: [Вільям Мэнсфілд Купер, проф. Манчестер. ун-та] // Веч. Харків. – 1970. – 28 берез.

9. Почесні члени Харківського університету. Біографічний довідник. – Х.: Тимченко, 2008. – 312 с.

10. Слобідська Україна: Короткий історико-краєзнавчий довідник / Б.П.Зайцев, С.М. Куделко, В.К. Міхеєв, С.І. Посохов; за ред.. С.З. Заремби.- К.: Будівельник, 1994.- С. 53.

11. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін.; Худож.- оформлювач І. В. Осипов. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.

Пилипенко Т.Б.

вчитель української мови та літератури Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 153

Інноваційні технології у шкільній методиці

Перед сучасною школою стоїть завдання, яке висуває перед нею суспільство, – сформувати цивілізовану, конкурентоздатну, технічно розвинену особистість за допомогою впровадження інноваційних методів навчання та виховання.

У центрі навчального процесу, орієнтованого на особистість учня, знаходиться дитина, її пізнавальна і творча діяльність. Під час такого процесу відповідальність за успіх навчальної діяльності переважно беруть на себе учні, а роль вчителя зовсім відмінна від тієї, що орієнтована на традиційне навчання.

Задача сучасного вчителя – створити такі комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

У наш час технологічного прогресу в суспільстві постійно зростає потреба в комп'ютерних технологіях: вони необхідні і вдома, і на робочому місці. Школи більше не можуть дозволити собі залишатися осторонь, тому в навчальний процес активно впроваджується робота з комп'ютером не тільки на уроках інформатики, але й під час вивчення інших предметів.

Однак, слід зазначити, що найважливішою складовою процесу навчання є не комп'ютери, а вчителі, озброєні методиками застосування комп'ютерних технологій. Однією з таких методик є самостійне створення учнями навчального проекту, який базується на проблемності навчання, адже, де немає питання або проблеми, або де немає перешкоди, яку потрібно подолати, процес мислення сходить нанівець. Проблема встановлює мету думки, а мета контролює процес мислення.

В основі методу проєктів лежить розвиток пізнавальних навичок учнів, умінь самостійно конструювати свої знання, умінь орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного і творчого мислення. Реалізація методу проєктів і дослідницького методу на практиці веде до зміни позиції вчителя. З носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної, пошукової та дослідницької діяльності своїх

учнів.

Навчальний проект – організаційна форма роботи, яка орієнтована на засвоєння навчальної теми або навчального розділу і становить частину стандартного навчального предмета або кількох предметів. У школі її можна розглядати як спільну навчально-пізнавальну, дослідницьку або ігрову діяльність учнів (індивідуальну, парну, групову), що мають спільну мету, застосовують ті ж самі методи і способи ігрової діяльності, спрямовані на досягнення спільного реального результату, потрібного для вирішення деякої вагомої проблеми.

Навчальний проект передбачає диференційований підхід до навчальної діяльності. Так для обдарованих учнів під час роботи над навчальним проектом підбираються завдання підвищеної складності, теоретичні питання, які потребують глибокого вивчення, дослідження певних тем на вибір учня, завдання та проекти, при виконанні яких не можна одержати однозначної відповіді, завдання олімпіадного характеру. Метод проекту передбачає створення мультимедійної презентації, веб-сайту та публікації на запропоновану вчителем тему, пов'язану з реальним життям учнів.

Використовуючи в навчальному процесі створену учнями презентацію, можна розвивати в учнів такі уміння і навички, як вміння стисло формулювати свою думку, виступати перед аудиторією, використовувати різні мультимедійні засоби і можливості. Створення публікації вчить використовувати повні речення, розраховані на читання однією людиною, комбінувати тексти і зображення, періодично висвітлювати хід та результати досліджень, розвиває творчі можливості учнів. Веб-сайт дає можливість спілкуватися з широкою аудиторією та збирати інформацію з різних регіонів.

Після того як складено план навчального проекту, сформульовано тему і ключове питання, учні для збору інформації і поглиблення знань повинні звернутися до комп'ютера, тому треба їм надати можливість використовувати Інтернет для проведення досліджень, участі у веб-проектах та публікації самостійно розроблених матеріалів. Учителем повинен продумати і організувати найбільш придатну практику використання комп'ютерів для роботи учнів.

Після збору інформації, проведених досліджень, систематизації дібраного матеріалу учні створюють мультимедійну презентацію. До речі, такий вид роботи можна використовувати не тільки під час презентації навчальних та наукових проектів, а й для організації демонстрації змісту навчання, завдань, підсумків роботи на уроках, для демонстрації

графіків, схем і таблиць, демонстрації даних, що зберігаються в документах, створених за допомогою графічних редакторів і табличних процесорів, для представлення даних з мультимедійних енциклопедій і довідкових бібліотек, записаних на компакт-дисках та розташованих в Інтернеті, для демонстрації результатів досліджень та опитувань різних типів.

Одним із методів зосередження уваги учнів на змісті їхніх презентацій є створення її основної структури. У цьому допоможе комп'ютерна програма Microsoft* Power Point*. Уміння створювати презентацію розвиває у дітей уміння вибирати головне, чітко і лаконічно формулювати висновки, розкриває можливості програми Microsoft* Power Point*, а також розвиває творчі здібності учнів під час оформлення слайдів для презентації.

Перед створенням публікації до навчального проекту учнів треба ознайомити із їх можливостями використання програми Microsoft* Publisher. Так можна створити інформаційний бюлетень клубу або шкільної міні-газети, розподіливши між учнями обов'язки редакторів, кореспондентів, журналістів, письменників та дизайнерів, можна організувати видання календаря з інформацією про важливі події у школі, дуже цікавим буде розробка власних візиток, запрошень на певні свята тощо.

І останнє, що створюється учнями під час роботи над навчальним проектом, це учнівський веб-сайт, який з успіхом можна використовувати як інформаційний ресурс для інших учнів, для встановлення зв'язку з іншими учнями у світі, як засіб пошуку партнерів для здійснення завдань проекту, для опублікування результатів оглядів і анкетних опитувань, для подання учнівських творів, наприклад, віршів, оповідань і наукових робіт, для створення інтерактивної газети чи журналу, що відображає події з життя школи. Для створення простого веб-сайту, який буде швидко завантажуватися, найкраще використовувати Microsoft* Publisher. Проте для розробки складного сайту або такого, що потребує постійного оновлення, краще використовувати програму Microsoft* Front Page, яка призначена для створення веб-сайтів та для управління ними.

Отже, якщо вчитель зацікавлений у результатах своєї роботи, якщо йому не байдуже, чи із захопленням діти виконують його завдання, чи ні, якщо вчитель бачить у дітях майбутнє держави, бачить в них цивілізовану особистість, яка не боїться висловлювати свої думки і здатна творчо мислити, то він буде знаходитись у постійному творчому пошуку нових методів та прийомів навчання, які є сучасними і цікавими в першу чергу для учнів.

УДК 371.2+371.3

Таукішева М.Б.заступник директора з
навчально-виховної роботи
Харківської гімназії № 82**Використання інформаційно-комунікаційних технологій
як засіб підвищення якості навчання учнів
у загальноосвітніх навчальних закладах***Ми змінили своє оточення
так радикально, що тепер по-
винні змінювати себе, щоб
жити в цьому новому оточен-
ні.**Норберт Вінер,
американський вчений,
математик і філософ*

Відомий дідакт І.Я. Лернер висловив оригінальну думку: «Творчості можна вчити, дотримуючись трьох умов: навчання інтелектуальних операцій; навчання процедур творчої діяльності; формування ціннісного ставлення до творчості...» На сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу й суспільних відносин базисом технологій, що відповідають таким вимогам, є засоби інформаційно-комунікаційних технологій.

Одне з головних завдань освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства – навчити учнів та вчителів використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) забезпечує подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, сприяє розв'язанню проблеми щодо їх якісного впливу на зміст, методи та організаційні форми навчання.

Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах – це не данина моді, а необхідність сьогодення, оскільки більшість дітей знайомиться з комп'ютером набагато раніше, ніж це їм може запропонувати школа. Ні для кого вже не є новиною необхідність широкого застосування електронних засобів навчання під час вивчення будь-

якого предмету. А вчителю у його прагненні зацікавити, сконцентрувати увагу учнів на вивчення свого предмету доводиться конкурувати з чудово організованим світом мас-медіа.

Об'єктом методики використання ІКТ у навчальному процесі школи є процес навчання школярів в умовах сучасних загальноосвітніх навчальних закладів.

Предметом методики використання ІКТ є педагогічні, санітарно-гігієнічні та технічні умови, за яких застосування ІКТ підвищує ефективність навчання

Освіта має орієнтуватися на перспективи розвитку суспільства. А це означає, що в сучасній освіті необхідно застосовувати найновітніші інформаційні технології. Створення добротного інформаційного середовища є ключовим завданням на шляху переходу до інформаційного суспільства. Масове впровадження інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) в освітню сферу висуває проблему комп'ютеризації закладів освіти в розряд пріоритетних. Розвиток і впровадження ІКТ спрямовані на їх комплексне інформаційно-ресурсне й методичне забезпечення.

Сьогодні, з огляду на сучасні реалії, вчитель повинен вносити в навчальний процес нові методи подачі інформації. Виникає питання, навіщо це потрібно?

Мозок дитини, налаштований на отримання знань у формі розважальних програм по телебаченню, тому набагато легше сприйме запропоновану на уроці інформацію за допомогою медіазасобів. Вже давно доведено, що кожен учень по-різному освоює нові знання. Раніше вчителям важко було знайти індивідуальний підхід до кожного учня. Тепер з використанням комп'ютерних мереж і онлайн-ових засобів, школи отримали можливість подавати нову інформацію таким чином, щоб задовольнити індивідуальні запити кожного учня.

Необхідно навчити кожну дитину за короткий проміжок часу освоювати, перетворювати і використовувати в практичній діяльності величезні масиви інформації. Дуже важливо організувати процес навчання так, щоб дитина активно, з цікавістю і захопленням працювала на уроці, бачила плоди своєї праці і могла їх оцінити.

Зрозуміло що, використання комп'ютерних програм, електронних засобів навчального призначення значно підвищують якість навчання, але при використанні ІКТ в навчально-виховному

процесі в загальноосвітніх навчальних закладах виникає ряд проблем:

- недостатнє матеріально-технічне та науково-методичне забезпечення навчальних закладів;
- недостатньо розроблені методики використання сучасних інформаційних технологій навчання у навчальному процесі під час вивчення усіх навчальних предметів;
- недостатня підготовка педагогічних кадрів до використання в навчальному процесі засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

Таким чином традиційна формула освітнього процесу «знання – вміння – навички» вже не спрацьовує та є не актуальною. Інформаційне суспільство вимагає від людини набуття здатності та вмінь самостійно здобувати і нестандартно використовувати знання, опанувати інформаційні технології їх пошуку, осмислення, поглиблення та застосування, які стають органічною потребою кожної людини. Тому головною метою підготовки фахівця у соціально-економічних умовах інформаційного суспільства стає не здобуття ним кваліфікації у вибраній вузькоспеціальній сфері, а набуття та розвиток певних компетентностей (або компетенцій), які мають забезпечити йому можливість адаптуватися в умовах динамічного розвитку сучасного світу.

Мета і завдання ІКТ:

- формувати навички роботи з комп'ютером;
- розширення кругозору, усунення психологічного бар'єру «Дитина та комп'ютер»;
- розвиток пам'яті, уваги, творчих здібностей ;
- розвиток інтелектуальної активності дитини, пошук рішень проблемних ситуацій;

ІКТ слід використовувати для того щоб:

- забезпечити легкість сприймання інформації;
- знайти індивідуальний підхід до кожного учня;
- навчити освоювати, перетворювати і використовувати великі масиви інформації;
- зробити навчання мобільним, диференційованим та індивідуальним;
- сприяти кращому оцінюванню знань.

Таким чином, з точки зору дидактики ІКТ дозволяють:

- забезпечити зворотній зв'язок в процесі навчання.

- зробити навчання більш інтенсивним, головне, ефективним.
- забезпечити пошук інформації із різноманітних джерел.
- індивідуалізувати навчання для максимальної кількості дітей з різними стилями навчання і різними можливостями сприйняття.
- моделювати досліджувані процеси або явища.
- організувати колективну й групову роботи.
- здійснювати контроль навчальних досягнень.
- створювати сприятливу атмосферу для спілкування.
- посилювати міжпредметні зв'язки.
- зробити урок більш наочним і цікавим.

Основні гігієнічні принципи безпечного для здоров'я застосування комп'ютерної техніки під час навчання школярів:

- гігієнічна доцільність розміщення та створення відповідних оптимальних умов у приміщеннях кабінетів комп'ютерної техніки;
- обладнання кабінету спеціальними меблями, призначеними для комп'ютерної техніки відповідно вікових особливостей користувачів;
- гігієнічне нормування всіх чинників, що виникають при роботі комп'ютерної техніки і можуть змінювати внутрішнє навчальне середовище;
- психогігієнічна експертиза навчальних комп'ютерних програм.

Отже використання ІКТ дає можливість значно підвищити ефективність засвоєння необхідного обсягу навчального матеріалу, адаптації темпу подання нового матеріалу до швидкості його засвоєння з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

УДК 371.3

Савлюк С.В.

Харківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 11 з поглибленим вивченням окремих предметів

Інноваційні технології навчання в шкільній компоненті

Освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, уміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей, задумів, нових підходів та рішень). У наш час перед системою освіти постають принципово нові вимоги. Перш за все, це формування творчої особистості, здатної не просто засвоїти найвищі науки і технологічні досягнення, а й самоудосконалюватись, розвиваючи їх.

Інноваційність – ознака сучасності. Бо саме через інновації в освіті можливі реформи. Які ж причини спонукали до реформування освітньої галузі? Насамперед, такі:

- виник розрив між системою освіти і новими умовами життя;
- традиційна школа, орієнтована на знання, уміння і навички, не встигає за темпами їх нарощування;
- сучасна школа недостатньо розвиває здібності, необхідні її випускникам для самовизначення у майбутньому;
- традиційна система освіти породила невміння і небажання дітей вчитися, самостійно здобувати знання;
- сучасна школа не розвиває життєві компетентності, не формує соціальну мобільність, здатність до змін.

Слово *інновація* має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У значенні продукту діяльності визначимо *інновацію* як оригінальні, новаторські способи та прийоми педагогічних дій і засоби. Педагогічні інновації розроблені авторами у вигляді *педагогічних інноваційних технологій* – це якісно нова сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, яка

приносить суттєві зміни у результат педагогічного процесу.

Аналіз інноваційної діяльності показує, що в практиці в основному впроваджуються *технології*, серед яких можна виділити такі *найбільш поширені*: технологія розвивального навчання, особистісно орієнтоване навчання, ігрові технології, інформаційні технології, проєктні технології, інтерактивні технології тощо.

Школа як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів повинна бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. Відповідно інноваційність має характеризувати професійну діяльність кожного вчителя, кожного педагогічного колективу.

Головною рушійною силою інноваційної діяльності є вчитель, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним і під час впровадження, і поширення нововведень. Він має широкі можливості і необмежене поле діяльності, оскільки на практиці переконується в ефективності наявних методик навчання і може коригувати їх, проводити докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, створювати нові методики. Основна умова такої діяльності – *інноваційний потенціал* кожного педагога зокрема і педагогічного колективу в цілому.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалити педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність (Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко).

Наявність інноваційного потенціалу педагога визначають наступні чинники: творча здатність генерувати нові ідеї; високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; відкритість особистості педагога новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення.

Ідея втілення інноваційних технологій в навчання стала останнім часом предметом інтенсивних теоретичних та практичних досліджень. Її теперішній етап характеризується як емпіричною спрямованістю – розробкою та проведенням учителями інноваційних уроків різних профілів, так і теоретичною – створенням та вдосконаленням інноваційних та інтегрованих курсів, у ряді випадків, які поєднують численні предмети, вивчення яких передбачено навчальними планами. Інноваційні тех-

нології дають можливість, з одного боку, показати учням «світ у цілому», подолавши дисциплінарну розрізненість наукового знання, а з іншого – звільнений за рахунок цього навчальний час використовувати для повноцінного здійснення профільної диференціації у навчанні.

Але слід підкреслити, що ніщо, навіть найдосконаліша комп'ютерна навчальна програма не замінить вчителя. Тільки він повною мірою може керувати навчально-пізнавальною діяльністю учнів, залишаючись центральною фігурою навчально-виховного процесу.

Яким же повинен бути сучасний педагог?

Сьогодення вимагає від педагогів знань тенденцій інноваційних змін в системі сучасної освіти, відмінностей традиційної, розвивальної та особистісно орієнтованої систем освіти; розуміння суті педагогічних технологій, знання інтерактивних форм та методів навчання, критеріїв технологічності; оволодіння технологіями проектування, діагностування, створення оптимальної авторської методичної системи; розвинутих дидактичних рефлексивних, діагностичних умінь; вміння аналізувати й оцінювати свій індивідуальний стиль.

Як же залучити вчителя до інноваційної діяльності? Включення педагога в інноваційну діяльність може бути наслідком дії різноманітних чинників. Часто до неї спонукає їх невдоволеність методиками, результатами особистої праці, освоєння нових знань, особливо у суміжних сферах, осмислення і якісно нове бачення особистої життєвої місії, іноді – творче осяяння, яке, як правило, є результатом тривалого пошуку й аналізу здобутого на цьому шляху. Певною мірою ефективний і зовнішній організаційний вплив, тобто цілеспрямоване використання різноманітних форм залучення педагога до інноваційної діяльності.

Набутий нами досвід використання інноваційних технологій у процесі навчально-виховної роботи і аналіз отриманих результатів дозволяє говорити про їх ефективність. *Наша школа – інноваційний заклад освіти* – тобто навчальний загальноосвітній заклад, у якому педагогічний та учнівський колективи експериментують, апробують чи впроваджують нові педагогічні ідеї, теорії, технології. Інноваційна діяльність школи спрямована на формування особистості учня, яка може самореалізуватися в сучасному суспільстві, на основі зростання професіоналізму вчителя у світлі застосування інноваційних технологій навчання.

У практику роботи Харківської спеціалізованої школи I-III ступенів № 11 активно впроваджуються найсучасніші педагогічні технології, інноваційні науково-педагогічні проекти, зокрема «Інтелект України» – Всеукраїнський експеримент. Використання інноваційних технологій у

процесі вивчення різних предметів у школі дає змогу покращити зміст навчання, вдосконалити методи і форми навчання, активізувати навчання, індивідуалізувати навчання.

У навчальному закладі працює творча група педагогів щодо виявлення та розвитку соціальної обдарованості. Виявлені здібності дітей розвиваються шляхом залучення учнів до участі у різноманітних заходах, основними завданнями яких є:

- організація психолого-педагогічного супроводу дітей з яскраво вираженими здібностями до окремих предметів та видів діяльності;
- залучення здібних та обдарованих дітей до науково-дослідницької, пошукової роботи, до участі у конкурсах, проєктах, олімпіадах, турнірах різних рівнів, інтелектуальних змаганнях, до роботи у малих академіях наук (МАН);
- розробка програм для організації індивідуальної роботи з обдарованими учнями, програм спецкурсів, факультативів тощо;
- забезпечення співпраці з територіальним відділенням МАН, вищими навчальними закладами;
- впровадження матеріального заохочення обдарованих дітей та вчителів тощо.

Як один із результатів ефективності інноваційної діяльності школи – перемоги учнів школи у проєктах міжнародного, всеукраїнського, регіонального рівнів.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей.

Перед кожним із нас два шляхи: жити минулими заслугами, закриваючи очі на кардинальні зміни у світі, прирікаючи своїх учнів (і власних дітей) на життєвий неуспіх, або пробувати щось змінити у своєму ставленні до новітніх освітніх технологій. Гарно про це сказав І. Підласий: «Можна бездумно тужити за втраченими ідеалами, скаржитись на падіння духовності та вихованості, втрату людяності й моральності, загалом на життя і зовсім незвичну школу, але хід подій вже не повернути. Погрожувати поїздові, що стрімко віддаляється від перону, дозволено лише дітям».

Отже, інноваційна педагогічна діяльність є основою оновлення навчальних закладів, чинником розвитку освітніх систем. Її результат визначають структурні та змістові зміни в роботі закладу, освітньої системи, а за певних умов – створення якісно нової педагогічної практики – авторського закладу чи радикального реформування усієї освітньої системи.

УДК: 130.32

Салтанов М.В.,
викладач Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна

Філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимності держави

Анотація. Стаття фокусується на проблемі визнання у її трансформації від німецької класичної філософії до сучасної практичної. На основі критичного дослідження історико-філософських джерел виявляються філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимності держави.

Ключові слова: політика визнання, усупільнення, ідентичність, легітимація.

Аннотация. Статья фокусируется на рассмотрении проблемы признания в ее трансформации от немецкой классической философии к современной практической. На основе критического исследования историко-философских источников рассматриваются философские аспекты обоснования внешней легитимности государства.

Ключевые слова: политика признания, обобществление, идентичность, легитимация.

Summary. The thesis focuses on the problem of recognition in its transformation from the German classical philosophy to contemporary practice. Based on a critical study of the historical and philosophical sources it detected philosophical aspects of study external legitimacy of the state.

Keywords: politics of recognition, socialization, identity, legitimacy.

У цій статті ми приділимо увагу проблемі обґрунтування зовнішньої легітимності держави. Й одразу зазначимо, що під зовнішньою легітимністю, слідом за Г. В. Ф. Гегелем, ми розуміємо прагнення до здобуття державою міжнародного визнання. Варто зазначити, що усебічного історико-філософського дослідження філософських аспектів обґрунтування зовнішньої легітимності держави не проводилось. Це викликано тим, що дана проблема хоча і має глибинні філо-

софські коріння, проте сьогодні досліджується, здебільшого, як між-дисциплінарна. Проте, дослідженню проблеми посприяли роботи таких сучасних філософів, як Ф. Фукуяма, Ю. Габермас, В. Кимліка, О. Гьофе та інші. Актуальність питання пояснюється стрімкою зміною геополітичної карти світу та необхідністю вироблення відповідної реакції на подібні зміни.

Нагадаю, що Г. В. Ф. Гегель у «Філософії права» на відміну від І. Канта розглядав держави не як моральні і правові особи, а як «цілком самостійні тотальності у собі» (*selbstständige Totalitäten*) [8, S. 424]. З одного боку, кожна держава має суверенну самостійність, що виражається у абсолютному праві держави бути визнаною [8, S. 425], а з іншого боку, Г. В. Ф. Гегель відзначає формальність такого права, адже визнання завжди залежить від волі іншої держави. Цим власне і обумовлюється складність питання.

Філософ вважав, що внутрішня легітимність держави (довіра населення по відношенню до влади) має бути доповнена (зовнішнім) визнанням такої держави і на міжнародній арені, «але за таким визнанням мають слідувати гарантії, що одна держава визнає інші держави, які мають визнати її, вона має поважати їх самостійність, а останнім не може бути байдуже, що відбувається в середині першої» [8, S. 425]. У такій спосіб, визнанням у міжнародному праві Г. В. Ф. Гегель позначав зв'язок, в якому держави є значимими одна для одної, навіть під час війни, розглядаючи останню як стан безправ'я, насилля та випадковості [8, S. 429].

За Г. В. Ф. Гегелем війна хоч і може бути засобом вирішення конфліктів і здобуття визнання у міжнародних відносинах, але сама війна не може зазіхати на поняття «істинного буття», а лише на скороминуче і випадкове. Тому, війну не можна назвати розумним засобом досягнення визнання. Для роз'яснення залежності між дійсністю і розумністю у філософії Г. В. Ф. Гегеля слід звернутися до його роботи «Наука логіки» і його відомого вислову: «Усе, що розумне – дійсне, а все, що дійсне – розумне» [7, S. 47].

У «Науці логіки» (*Die Wissenschaft der Logik*) Г. В. Ф. Гегель пояснював, що вдумливий розгляд світу змушує нас розрізняти у наявному бутті, з одного боку, щось скороминуче та незначне, тобто явище, і таке, що в собі істинно заслуговує назви дійсності. Отже, усе, що не розумне, не заслуговує навіть на нетривале існування, воно занадто нікчемне, щоб досягти для себе дійсного існування; воно є лише химерою. Щодо цього Г. В. Ф. Гегель пише: «У повсякденному

житті називають дійсністю усяку напасть (Einfall), оману, зло і тому подібне, рівно як і будь-яке існування, яким би воно не було оманливим і скороминущим. Але повсякчасне відчуття засвідчує, що випадкове існування не заслуговує гучної назви дійсного; випадкове існування, має не більшу цінність, ніж можливе, що однаково могло би і бути і не бути» [7, S. 48]. Відтак, мислитель резюмує все це у запитанні: у кого не вистачить розуму, щоб помітити навколо себе багато такого, що насправді не таке, яким воно повинно бути?

І. Кант також приділяв чимало уваги міждержавному спілкуванню. Але обґрунтування зовнішньої легітимості держави у його вченні ставало можливим завдяки принципу рівної поваги (який так само застосовний не тільки до осіб, а до держав), виходячи із якого, кожна країна могла розраховувати на рівне визнання. В цьому контексті війна могла бути лише оборонна, коли одна із держав порушувала цей принцип рівної поваги, претендуючи на гегемонію. Але в той час, як І. Кант заперечував конститутивне значення війни для підтримання суверенітету, Й.Г. Фіхте розглядав війну як засіб примушення до визнання. Тож, розглянемо філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимості держави у сучасній філософській думці.

Пошук визнання може бути властивий не лише людині, групі осіб, що потерпає від дискримінації, а й державі. Хоча важко сказати, чи може акт визнання змінювати буттєвий статус держави (у політичному сенсі) в залежності від його наявності чи відсутності. Також потребує дослідження те, в якій якості можна отримувати визнання. Як відомо, питання «двох форм проявів жадання визнання» розглядає сучасний американський мислитель Ф. Фукуяма у роботі «Кінець історії і остання людина».

У згаданій роботі Ф. Фукуяма вводить поняття «двох проявів жадання визнання», один з яких є мегалотимія, а другий – ізотимія. Мегалотимію він позначає як бажання суб'єкта бути визнаним вищим за іншого, це таке собі прагнення слави і навіть зверхності. Протилежною формою визнання є ізотимія, яку слід розглядати як бажання отримати від іншого визнання як рівного. Це два протилежні за якістю жадання визнання, джерелом якого є тимотичне самоствердження. Під тимосом, Ф. Фукуяма розуміє цінність, яку для себе визначає сам суб'єкт (його самооцінка) і на яку він розраховує з боку інших.

Ці «два прояви жадання визнання» цілком застосовні як до людини (чи спільноти людей), так і до держав. Якщо та чи інша дер-

жава вірить в те, що вартує більше, а інша держава веде себе так, ніби вона важить менше, то (як довгий час вважалося), остання має право домагатися збоку інших визнання її бажаної цінності. В такому випадку визнання слід розглядати як форму самоствердження, яка нерідко досягалася шляхом війни. Це було пов'язано з тим, що не всі держави оцінювали себе як рівні іншим (ізотимія). Частина (особливо імперських) держав прагнули, щоб їх визнавали вищими по відношенню до інших (мегалотимія), чи то на підставах внутрішньої цінності, чи то із-за роздмуханої і марнославної самооцінки.

Часто й саме поняття війни пов'язувалося із прагненням національних держав до так званої мегалотимії, яка в даному випадку розглядається як прагнення до боротьби за визнання їх першості та вищості. Природа такого змагання виявляється у бажанні держави або підтвердити свій статус гегемона або його набути. Як правило, така змагальність характеризувалася перебільшенням ролі власної спільноти і применшенням цінності інших. Такий наголос на чужій слабкості ставав основою для моральної «зверхності» над сусідами і ворожого ставлення до них. При чому, при становленні національних держав, вимога визнання часто розглядалася саме як «мегалотимія».

Так, відомий німецькій мислитель Карл Шміт вважав, що міжнародна політика полягає у самоствердженні однієї колективної ідентичності проти інших подібних колективних ідентичностей. Це є своєрідна боротьба націй за життєвий простір та за місце під сонцем. Програти війну – означає втратити суверенітет, національну незалежність й наразити на небезпеку автономію народів. Виграти війну – означає утвердити та підвищити свій авторитет на міжнародній арені. Подібне прагнення, як сказав би Ф. Фукуяма, до мегалотимії, К. Шміт розглядає на прикладі незрілих і готових до насилля націй. Звідси мислитель виводить й саме поняття «політичного» як здатності держав до самоствердження (через протистояння «друг-ворог»).

У цьому руслі можна звернутися й до Г. В. Ф. Гегеля, який характеризував війну як акт звеличення людського духу, як спосіб виборювання самостійності і незалежності, вирішення суперечок, отримання зовнішньої легітимності. Війна у розумінні Г. В. Ф. Гегеля була способом утвердження випадковості, уникнення занурення у болото повсякденності.

Але в сучасній міжнародній політиці суворо засуджуються будь-які прагнення держави силоміць отримати визнання, тобто відбувається витіснення мегалотимії, так званою ізотимією, коли будь-

яка держава апріорі сприймається рівним суб'єктом міжнародної політики. Це стало можливим завдяки артикуляції таких принципів міжнародної політики як мирне співіснування держав, визнання їх суверенної рівності (незалежно від відмінностей в чисельності населення, розмірів території, реальної політичної або економічної сили) тощо. Подібний підхід був закладений І. Кантом, який розглядав будь-яку війну як гнітючу дію однієї держави щодо іншої, а універсалізація права на війну за визнання зробила б неможливим усяке світове співтовариство держав.

Принципи сучасної міжнародної політики намагаються усіяло витіснити мегалотимію (вважаючи війну, слідом за І. Кантом, пережитками «природного стану», стану «війни всіх проти всіх» між державами), принципом ізотимії, виступаючи проти тези про те, що право довільно розпочинати війну є основоположним для підтримання суверенітету держави.

Запровадження та підтримання того, що Ф. Фукуяма називав «ізотимією» між державами, на думку Ю. Габермаса можливе шляхом необхідної постнаціональної констеляції світового суспільства. Йдеться про практичну необхідність у створенні на наднаціональному рівні політично дієздатних установ (дедалі більших спільнот). Такі процеси Ю. Габермас і називає постнаціональною констеляцією світового суспільства, О. Гюфе характеризує як кроки на шляху до створення глобальної федеративної республіки. Проте виразна першість у цих питаннях належала І. Канту, який волів бачити «федерацію вільних держав». Слідом за І. Кантом про своєрідне об'єднання заради унеможливлення війни говорили і Й. Г. Фіхте і Ф. Шеллінг. Останній називав таке об'єднання «ареопагом народів». Подібне об'єднання держав виникає виключно завдяки тому, що воно є уповноважене державами, які залишаються суверенними (ще І. Кант вважав, що народи не повинні бути злиті у єдину державу, зберігаючи при цьому свій зовнішній суверенітет).

Своєрідним сьогоденним праобразом подібного наднаціонального об'єднання сучасні мислителі називають ООН, ЄС абощо, що правда, вказуючи, що жодне з них поки не наблизилася у реальності впритул до своєї ідеї. Але сама природа такого утворення пояснюється в дусі договірної концепції виникнення держави: як колись індивіди пожертвували своєю природною свободою, об'єднавшись під тиском необхідності у державну зорганізовану спільність, так і сьогодні держави повинні, поступаючись своїм державним суверенітетом, до-

сугати стану, як висловлювався І. Кант, «всесвітньо-громадянської спільності». І як у першому випадку, – говорить Ю. Габермас, – рішенням проблеми стало створення держави, так і зараз всесвітня держава дозволить вирішити нові колізії.

У роботі «Розколотивий Захід» (Der gespaltene Westen, 2004) Ю. Габермас називає постнаціональну констеляцію світового суспільства подоланням «природного стану» ворожнечі між державами тому, що відбувається перехід «від класичного міжнародного права до космополітичного правового» порядку [3, с. 11]. Це викликане необхідністю бачити крізь встановлені національні рамки.

О. Гюфе також зазначає, якщо сучасна національна держава за Аристотелем утворилась через послідовне сходження від індивіда, сім'ї, роду і аж до великого утворення – держави, то сьогодні сукупність національних держав має утворити спільноту вищого щабля – глобальну світову республіку, яка стане на заваді як війнам між державами, так і порушенням прав людини. Ідея глобальної світової республіки дозволяє громадянам, які поважають власну спільноту, відмовитись від почуття зверхності щодо інших і зважає на те, що і себе і чужих слід міряти однією міркою. Це, в свою чергу, унеможливує переоцінку власних досягнень за рахунок замовчування чужих.

Але разом з тим, виникає питання: що повинно об'єднати із середини наш світ, в якому не припиняється суперництво багатьох самосвідомих націй? Відповідь на це питання спробуємо отримати за аналогією: якщо культура протягом багатьох століть досягала (хоча б асимптотично) розуміння того, як об'єднати розрізнене, то до таких непростих пошуків слід вдатись і національним державам. Таке розуміння культурам вдалось віднайти через визнання відмінностей, тобто через взаємне визнання іншого в його інакшості, що може стати, як говорить Ю. Габермас, «відмінною рисою спільної ідентичності», яка матиме постнаціональний характер.

Разом з тим, прагнення створити наднаціональні органи, є підтвердження того, що сучасний світ, який усіма засобами намагається виключити нерівне визнання (мегалотимію), вважає Ф. Фукуяма, наражається на небезпеку не просто мінімізувати, й вихолостити принцип змагальності як такий, що закладений природою людини, і який, незважаючи на свої можливі гнітючі наслідки, є рушієм прогресу.

Проблема «зовнішньої легітимності держави» тісно пов'язана із питаннями внутрішньої легітимності політичної влади. Йдеться переважно про те, що порушення державою засадничих прав і свобод

громадян призводить до кризи внутрішньої легітимності політичної влади (брак довіри населення до влади), і тільки як наслідок – до кризи зовнішньої легітимності. Але разом з тим, варто відзначити, що криза зовнішньої легітимності держави (відсутність визнання як рівноправного суб'єкту міжнародної політики з боку інших держав) може виникати і внаслідок інших обставин. Безумовно, кожна держава прагне закріпити свій авторитет як у внутрішній, так і зовнішній політиці, і відмова у визнанні держави її зовнішньої легітимності має бути обґрунтована.

З цієї точки зору, вимога держави отримати «зовнішню легітимність» можна розцінювати, якщо використовувати термінологію Ф. Фукуями, як ізотимічне жадання, яке на сьогодні аж ніяк не підкріплене обов'язком іншої держави задовольнити таку вимогу. За допомогою акту визнання держави погоджуються з відповідними змінами в міжнародному політичному і правовому порядку і засвідчують вихід на міжнародну арену нової держави. В такому випадку, самим актом визнання освячується певна зміна у міжнародній політичній буттєвості і позначається згода суб'єктів на таку зміну.

У такий спосіб, суб'єктивна воля народу, яка зажадала створення нової держави (шляхом відокремлення, наприклад), має знайти об'єктивацію своєму прагненню у міжнародній спільноті. Такою підставою для реалізації свого наміру може бути брутальні порушення прав людини. Але в даному випадку не йдеться про аналіз причин можливого відокремлення, а лише підтвердження тої гіпотези, що суб'єктивна «вимога визнання» якоїсь частини населення (якщо вона задоволена міжнародною спільнотою) може сприяти змінам у об'єктивній (політичній) реальності, але лише після її визнання з боку інших держав. Проте, цілком природно виникають питання щодо необхідної кількості держав, з боку яких необхідне освячення подібної «волі народу» і вагомість причин, через які утворилась потреба у такому визнанні.

Відсутність визнання з боку більшості держав, по суті, позбавляє (або не надає) нове утворення статусу суб'єкта міжнародної політики, а здебільшого наділяє лише статусом об'єкта.

Все це має засвідчувати не просто потребу нової держави у міжнародному визнанні, а й (не)застосування права (не)визнання як елемент або важіль (гео)політичного впливу держав. У такий спосіб, потреба визнання є значущою не тільки для конституювання ідентичності, не лише для реалізації колективних прав і свобод, а й у міжна-

родній політиці, в якій актом визнання, з одного боку, позначається характерна реакція держави на характерні зміни у геополітиці (на спробу виникнення нового суб'єкта), а з іншого – самим цим актом засвідчуються ці зміни.

Проблема «проявів жадання визнання» на міждержавному рівні може розглядатися, з точки зору двох підходів до розуміння міжнародної політики: ідеалізму і реалізму. Перший підхід (ідеалізм) розглядає держави як моральні особи, тому для оцінки діяльності держав слід застосовувати моральні норми. Другий підхід (реалізм) виходить із того, що держава лише тою мірою може вважатися такою, наскільки їй вдається схилити на свій бік якомога більше прихильників. Цей підхід зосереджує увагу на тому, що світова політика проводиться не у відповідності до «норм моралі», а здебільшого за «законами природи», а правота держави визначається тим, на чиєму боці сила. Цей підхід віддає належне великим державам, їх силі та ресурсам. Перший підхід (ідеалізм), який уособлюється у практичній філософії І. Канта, представляє, на нашу думку, своєрідне «ізотимічне» бажання рівного визнання всіх суб'єктів міжнародної політики, незалежно від геополітичного становища. Другий підхід (реалізм), який уособлює «макіавеллізм» (та не меншою мірою Г. В. Ф. Гегель) зосереджує свою увагу на «мегалотимічній» жадобі до визнання у міждержавному спілкуванні. Зміна співвідношення у світі цих двох «проявів жадання визнання» може зрушити усю «політичну онтологію» у світі.

З цього приводу А. Гоннет у статті «Визнання між державами. До моральних засад міждержавних відносин» (*Anerkennung zwischen Staaten. Zum moralischen Untergrund zwischenstaatlicher Beziehungen*, 2010) вказує, що поведінка держав на міжнародній арені часто домагається отримання поваги від інших суб'єктів міжнародних відносин. Саме тому, на думку А. Гоннета «визнання» чи «зневажання» тої чи іншої держави є своєрідними інструментами впливу як на певну державу та її політику, так і на політичний «розклад» у світі в цілому, адже жодна держава, вибудовуючи свою поведінку, не є незалежною від політичної реакції іншої сторони [див.: 9, S. 183]. Хоч і мислитель і наголошує на рівному визнанні всіх держав, яке випливає з ідеї рівної гідності автономії народів, але на практиці це є ще не досягнутим ідеалом.

Тож, сьогодні історичний процес хоч і слід розцінювати як виникнення, зростання та – врешті решт – спад мегалотимії, встановлення ізотимії – бажання бути визнаним рівним іншим, але, як каже

Ф. Фукуяма, «мегалотимія – жадання бути визнаним вищим – живе у нашому щоденному житті під різними личинами» [2, с. 294].

На рівні між державами, наявність або відсутність визнання може тягнути за собою певні політичні наслідки занурення держави в ізоляцію, що можна розглядати як процес витіснення держави у «політичне небуття», або навпаки, (через визнання) «введення» її у тій чи іншій якості у політичне поле діяльності. Хоча, безумовно, навряд чи можна говорити про цілковите «занурення» держави у політичне небуття «зовнішньої легітимності» і перебільшувати в цьому контексті значення «визнання».

Література

1. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе: [пер. з нім. Л. А. Ситниченко, О. Лозінської]. – Київ: ППС – 2002, 2007. – 436 с.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма: [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М.: АСТ, 2007. – 420 с.
3. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Юрген Хабермас: [пер. с нем. М. Б. Скуратова]. – М.: Издательство «Весь Мир», 2008 – 192 с.
4. Шеллинг Ф. В. Й. Система трансцендентального идеализма // Фридрих Шеллинг [пер. с нем.] //Собрание сочинений в 2-х т. Т1.: М.: Мысль, 1987. – С. 227-489.
5. Шмитт К. Понятие политического /Карл Шмитт // Вопросы социологии. — 1992. — № 1. — С. 35—67.
6. Fichte J. G. Grundlage des Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre. Hamburg Verlag von Felix Meiner, 1922, 1967. – 391 S.
7. Hegel G. F. W. Die Wissenschaft der Logik Mit den mundlichen Zusätzen. Erster Teil. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main: 1970. – 392 S.
8. Hegel G. F. W. Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft in den Grundrissen. Band 8. Verlag von Dunder und Humblot, Berlin: 1833. – 440 S.
9. Honneth A. Anerkennung zwischen Staaten. Zum moralischen Untergrund zwischenstaatlicher Beziehungen // Axel Honneth . Das Ich im Wir. Studien zur Anerkennungstheorie / Axel Honneth – Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. – S. 181–201.
10. Kant I. Metaphysik der Sitten. Verlag der dürschen Buchandlung. Leipzig: 1870. – 360 S.

Трибуна молодих вчених

УДК 347.78:004.738.5

Ліннік Ю.В.

студентка коледжу
Харківського економіко-
правового університету

Ефективна боротьба з порушенням прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: що для цього необхідно змінити в українському законодавстві?

Анотація. Стаття присвячена проблемам, які перешкоджають ефективній боротьбі з порушенням прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, мережа Інтернет, інформація, піратство.

Аннотация. Статья посвящена проблемам, которые мешают эффективной борьбе с нарушениями прав интеллектуальной собственности в сети Интернет.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, сеть Интернет, информация, пиратство.

Summary. The article is devoted problems which hinder to the fight against violations of intellectual ownership rights in a network the Internet.

Keywords: right of intellectual ownership, a network is the Internet, information, piracy

Загальнодоступність та зручність, швидкісний пошук та використання інформації, можливість зв'язку зі своїми рідними та друзями із будь-якого куточка світа: здавалося б Мережа Інтернет просто не має недоліків. Але ж ні, попри усі беззаперечні переваги, з одного боку, існує низка юридичних проблем – з іншого. Вони пов'язані з законністю даної інформації, її авторством, забезпеченням безпеки даних, їх цілісності. У електронній обчислювальній техніці поняття безпеки достатньо широке. Воно включає в себе і збереження цінних даних, і захист інформації від внесення до неї змін не уповноваженими на те особами, і збереження таємниці листування. Мені здається, що на сьогоднішній день мережа Інтернет та інфор-

маційна безпека є несумісними.

Насправді, Інтернет існує лише як глобальна «скриня», переповнена інформацією, прибори її звідти і Мережа відразу втратять свою актуальність та затребуваність. Наймовірною швидкістю її популяризації не дозволяє створити насправді ефективні засоби захисту збережених у ній даних. Як ми бачимо, перешкод для створення безпечного Інтернету чимало, але будь яка задача має рішення.

Розглянемо актуальні проблеми, які перешкоджають ефективній боротьбі з порушенням прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет:

1) підміна авторства інформації (наприклад, від вашого імені може бути відправлено лист (спуфінг); web-вузол може назвати себе електронним магазином, приймати замовлення, отримувати кошти за товар, при цьому не відправляючи його);

2) модифікація інформації (початкове повідомлення змінюється, або повністю підмінюється);

3) перехват інформації (модифікація не відбувається, але її конфіденційність порушена);

4) піратство (порушення авторських прав, нелегальне копіювання та розповсюдження комп'ютерних ігор, фільмів, музики, програм тощо);

Пропоную проаналізувати таку проблему, як піратство в Мережі Інтернет. Проблема піратства в Мережі така ж глобальна, як і сама Мережа. Тисячі людей щоденно скачують контрафактний контент і абсолютно схвалюють це. Насправді, проблема піратства почалася не з Інтернету. Такий пристрій, як аналоговий мікрофон, вже був піратською машиною, яка дозволяла будь-якій людині дублювати музичні, а потім і відео записи. Захисники авторських прав почали обурюватись ще тоді. З розвитком технічного прогресу проблема піратства тільки поглибилась. Ще у Радянському Союзі пірати відчиняли доступ до незаконної інформації, і це стосувалося не лише «розбещуючого впливу Заходу», але й, наприклад, пісень Висоцького: вони розповсюджувались «у народі», безумовно, у піратський спосіб.

Яка ж шкода піратства в Інтернеті? До початку розвитку технічного прогресу боротьба з піратством була набагато простішою: у правопорушника не було можливості ховатися за саваном анонімності – тільки-но його помічали, то відразу ж застосовували певні санкції. З розвитком техніки і технологій заявила можливість по-

рушувати закон і бути абсолютно невідомим, а звідси й непокараним. Звичайно, ми розуміємо, що будь-який пароль можна зламати, до будь-якого вірусу можна створити антивірус, будь-якого аноніма можна розпізнати. Але чи окупить мета засоби? Важлива властивість Інтернету з боку анонімності складається в наступному: дуже малі кошти зі сторони користувача на забезпечення анонімності приводять до дуже великих коштів для його викриття.

«Захист інтелектуальної власності – це основа для інновацій», – каже Девід Фінн, юридичний радник підрозділу Microsoft по боротьбі з піратством і контрафакцією. «Ситуації, коли люди витрачають час та значні ресурси на плекання ідеї, або витвір продукту тільки для того, щоб їх ідеї було вкрадено, роблять недоцільним цикл конструкторських та дослідницьких робіт, що призводить до зменшення інвестицій в нові ідеї. Піратство вбиває інновації».

Зі слів юриста із захисту інтелектуальної власності Microsoft у країнах Східної Європи Олександра Страха: «Захищаючи авторські права, ми захищаємо наших користувачів. Першочергова задача для нас – донести до користувачів цінність ліцензійних програм і забезпечити безпеку користувачів від ризиків, пов'язаних з піратством. Це можливо тільки в ситуації, коли в запобіганні піратству задіяні асоціації з захисту авторських прав, правоохоронні органи й правовласники». Захист інтелектуальної власності стимулює інновації, що веде до економічного зростання, створення робочих місць, підтримки у розвитку інтелектуально насичених галузей.

Способи вирішення проблеми піратства в Україні. У червні 2011 р. Держслужба інтелектуальної власності підготувала законопроект «Про захист авторських та суміжних прав в Інтернеті». Ініціатива відомства спрямована на боротьбу із зростаючим рівнем піратства в Мережі, говориться в аналізі його регуляторного впливу. Законопроект пропонує правовласникам звертатися із скаргою на піратські сайти в Держслужбу інтелектуальної власності. При зверненні заявник надає копії реєстраційних документів, нотаріально завірени копії договорів, які підтверджують його авторські або суміжні права, перелік піратських файлів, розміщених в Інтернеті, а також завірени у нотаріуса переклади документів, якщо вони випущені на іноземних мовах.

Одночасно правовласник має звернутися до хостинг-провайдера, на потужностях якого розміщено піратський контент. Останній, в свою чергу, зобов'язаний у дводенний термін сповістити

адміністрацію ресурсу про скаргу. Після отримання вищевказаних документів Держслужба у десятиденний термін зобов'язана прийняти остаточне рішення про те, чи має місце порушення авторських або суміжних прав, а потім скерувати рішення заявнику, адміністрації ресурсу та хостинг-провайдеру. За розгляд документів відомство стягує плату як з правовласників, так і з власників ресурсу – 1% непоподаткованого мінімуму (0,17 грн.) за кожний аудіо файл, відео файл, або комп'ютерну програму, зазначену в заяві.

У випадку, якщо контент, якій розміщено на дата-центрі, визнаний піратським, хостинг-провайдер зобов'язаний заблокувати доступ до файлів, а якщо така технічна можливість відсутня – відключити ресурс від Інтернету. До того ж, дата-центри зобов'язані розривати договори з сайтами, які більш ніж тричі за рік викривалися в розміщенні піратських файлів.

І дійсно, даний метод почав працювати. 31 січня 2012 р. відомий та популярний файлообмінник EX.ua був закритий в рамках розслідування кримінальної справи за ч. 2 ст. 176 Кримінального Кодексу України (про порушення авторських та суміжних прав). Розслідування проводилося більш ніж півроку та було ініційовано міжнародними компаніями. За словами заступника керівника прес-служби МВС Сергія Бурлакова: «Було проведено обшук, санкціонований судом. Вилучено велику кількість комп'ютерної та мережевої техніки, приблизно 200 серверів, контенту на них більш ніж на 600 терабайт». Проте достатньо відкрити будь яку сторінку в Інтернеті, яка описує дану ситуацію, відразу буде видно абсолютно негативне ставлення користувачів до таких методів боротьби. Це суттєво ускладнює і без того важку проблему захисту авторських прав. Окрім цього інших суттєвих дій прийнято не було. Все почалося і відразу закінчилося на закритті вищевказаного сайту.

Метод, розроблений Держслужбою інтелектуальної власності, має свої недоліки, які видно неозброєним оком. Не кожен автор має час на проходження такої, досить довгої, процедури доказу свого авторства. Не кожен автор має кошти на це. До того ж, якщо закриється один сайт з піратською інформацією, то з'являться десятки його копій.

Отже, ми бачимо, що описана нашим законодавством система не може бути ефективною, доки не буде удосконалена. Пропоную подивитися, як така глобальна проблема вирішується закордоном. Результат дослідження рівня використання піратського програмного

забезпечення у світі за 2007 рік:

- Країни з найнижчим рівнем піратства у Мережі:

- 1) США – 20%
- 2) Люксембург – 21%
- 3) Нова Зеландія – 21%
- 4) Японія – 23%

- Країни з найвищим рівнем піратства:

- 1) Вірменія – 93%
- 2) Молдова – 92%
- 3) Азербайджан – 92%
- 4) Бангладеш – 92%
- 5) Зімбабве – 91%

Рівень комп'ютерного піратства в країнах БРІКС (англ. BRICS — скорочення від Brazil, Russia, India, China, South Africa) — група з п'яти країн: Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка. Скорочення BRIC було вперше запропоновано Джимом О'Нілом (англ. Jim O'Neill) у листопаді 2001 р.) склав 75%. В Україні найбільш суттєве зниження рівня піратства відбулося у 2005 році: з 91% до 85% , а у 2007 р. показник склав 83%. Дослідження проведено Асоціацією виробників програмного забезпечення (BSA – Business Software Alliance).

Дослідники засвідчили, що зниження комп'ютерного піратства тягне за собою появу тисяч нових робочих місць і мільярди доларів економічного зростання за рахунок збільшення податкових надходжень для розвитку різноманітних програм та послуг. Так, зниження піратства на 10% дозволить створити 2600 нових робочих місць, збільшити надходження до держбюджету на 69 мільйонів доларів податкового збору і забезпечить українську економіку додатковими 941 мільйонами доларів.

Боротьба з піратством у Сполучених Штатах Америки. 26 жовтня 2011 р. до Палати представників Конгресу США було внесено законопроект під назвою Stop Online Piracy Act, скорочено SOPA (укр. – Акт про припинення онлайн-піратства). Даний законопроект розширює можливості американських правоохоронних органів та правовласників у боротьбі з нелегальним контентом в Інтернеті, торгівлею інтелектуальною власністю, захищеною авторським правом, та контрафактом.

Згідно з законопроектом, будь-який учасник діяльності в мережі Інтернет зобов'язаний за зверненням правовласника припинити надання послуг ресурсу, обвинуваченому у піратстві, й припинити з

ним будь-які взаємодії (заблокувати канал оплати контенту, призупинити рекламний контракт, повністю заблокувати сайт для відвідування, заборонити платіжним системам проводити платежі на користь сервісів тощо).

Особливо сильно від цього постраждали б соціальні мережі та пошукові системи. Згідно з цим законом, правласники можуть нескінченно судитися з Google, Facebook, Yahoo з приводу розміщення зносок на піратський контент. В Google підкреслюють, що щоденно реагують на подібні судові претензії, причому їхня кількість складає біля сотні за день.

Економісти зазначили, що прийняття закону SOPA може призвести до зниження Інтернет-ринку США. А у цій країні Інтернет-індустрія забезпечує 3,4% ВВП. Законопроект зіштовхнувся з масовим вираженням протесту. Вже через кілька днів найвпливовіші Інтернет-компанії виступили проти нього. Серед протестуючих виявились майже всі лідери індустрії: Google, Facebook, Yahoo, Twitter, Mozilla, eBay, LinkedIn, AOL і Zynga. На думку представників цих компаній, прийняття цього закону фактично означає встановлення цензури в Інтернеті. Це, в свою чергу, негативно вплине на розвиток Інтернету в цілому. Попри це, в компанії Google розцінюють онлайн-піратство як небезпечне. Зі слів Кетрін Ояама, директора із захисту авторських прав в Google, якщо піратство буде розповсюджуватись такими ж темпами, як і зараз, то така ситуація буде погрожувати розвитку Інтернету в цілому.

Через кілька днів після того, як стало відомо про законопроект, суд ЄС прийняв безпрецедентне рішення. Рішення суду не забороняє блокувати доступ до певного ресурсу, однак карати користувачів за такі дії суд заборонив. Цей приклад показує, що «затягування гайок» вже неможливе. Діяти треба лояльніше і тонше, використовуючи метод знаходження компромісу між обома сторонами.

Боротьба з піратством вічна та інтернаціональна, проте, можливо, варто не забороняти її, а допомагати їй розвивати, але коментую:

по-перше, якщо у людини буде можливість купити, чи подивитися фільм, або музику за низьку ціну в Інтернеті, вірогідність того, що вона це зробить, зростає. Знижуючи ціну на ліцензійну інформацію й одночасно підвищуючи штрафи за використання піратського контенту, можна досягти кращих результатів;

по-друге, багато людей скачують фільм не через те, що хочуть

нашкодити його автору. Можливо у мешканця далекого містечка Куп'янськ є Інтернет, але немає магазину з ліцензійними дисками. Коли в усіх буде можливість легально придбати чиюсь інтелектуальну власність, тільки тоді можна буде починати здійснення покарання.

Найкращим рішенням, на мою думку, є:

1. Впровадження платного користування інтелектуальною власністю в Мережі Інтернет.

2. Створення спеціальних структур, функцією яких буде контроль за повною легальністю використаних файлів.

3. Заснування:

- інтернет-кінотеатрів, фільми, в яких будуть співпадати за датами в реальних кінозалах;

- інтернет-бібліотек;

- аудіо-магазинів тощо.

4. Повне видалення піратського контенту з Мережі, серверів-сайтів. Паралельне з цим впровадження платних вищевказаних магазинів, кінотеатрів, бібліотек та ін.

5. Розроблення зручної системи оплати за користування інтелектуальними послугами (див. 3).

6. Слідкування та підвищення якості та зручності у користуванні такими послугами.

Спочатку оплата за такі послуги має бути мінімальна – це допоможе людям скоріше звикнути та адаптуватися до таких змін.

Хотілося б акцентувати, що лише поступове введення таких змін може надати результат. Ми побачили, що навіть чисельні випадки залучення до відповідальності не відбивають у людей бажання використовувати піратську продукцію. Це обумовлено свідомістю людей, у якій так і не склалося поняття про те, що використання контрафактної продукції являє собою злодіяння.

Література:

1. Закон України «Про інтелектуальну власність»
2. Підручник «Право інтелектуальної власності» за редакцією О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького.
3. Журнал « Міжнародне Приватне Право» 2013 р.
4. Журнал «Цивільне Право» 2012 р.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» (далі « Наукові записки») має на меті висвітлення широкого кола актуальних політико-правових проблем, серед яких:

- теоретико-правові проблеми вдосконалення чинного законодавства України в умовах європейської інтеграції
- проблеми становлення й розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні;
- проблеми забезпечення прав людини;
- проблеми боротьби зі злочинністю й захисту громадського порядку.

Вимоги щодо оформлення й змісту статей

1. Редколегія «Наукових записок» розглядає статті, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15 січня 2003 року № 7-05/1.

2. Приймаються статті українською, російською та англійською мовами, надруковані на одному боці стандартного аркуша формату А4, шрифтом Times New Roman, розмір якого повинен становити 14пт, через 1,5 інтервали. Формат файлу, у якому знаходиться текст статті, має бути сумісним із Word 93-95.

3. Над назвою статті подається **УДК**.

4. Назва статті розміщується посередині (без крапки у кінці), виділяється жирним шрифтом. У правому верхньому куті містяться ініціали, прізвище автора, його науковий ступень, вчене звання, місце роботи, посада, телефон.

Далі подаються анотації (3-5 речень) українською, російською та англійською мовами та ключові слова (3-7 слів).

УДК

прізвище, ім'я та по батькові автора, відомості про автора

НАЗВА СТАТТІ

Анотація Текст анотації

Аннотация Текст аннотации

Summary

Ключові слова

Ключевые слова

Key words

Текст: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх дос-

ліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

5. Посилання у тексті надаються у квадратних дужках, в яких зазначається номер посилання й номер сторінки відповідного джерела, наприклад, [1, с. 23]. Номери посилань у тексті мають співпадати із номерами посилань у кінці тексту. Останні оформлюються у вигляді списку літератури з повним бібліографічним описанням джерел.

6. Обсяг статті 8-12 сторінок.

7. Текст статті подається у одному примірнику та в електронному вигляді.

8. В електронному вигляді стаття може бути подана на магнітному носії або надіслана електронною поштою (бажано) на адресу: 7201932@mail.ru. Назва файлу - за прізвищем автора.

До статті додаються:

- анотація (англійською, російською та українською мовами);
- одна рецензія кандидата або доктора юридичних наук (для авторів, які не мають наукового ступеня);
- витяг з протоколу засідання кафедри або іншого наукового чи навчального підрозділу про рекомендацію статті до друку.

Автори несуть відповідальність за дотримання авторського права, точність і науковість викладених фактів, відповідність цитат, географічних та історичних назв, власних імен тощо.

Зміни тексту, назви, скорочення, що не впливають на зміст статті, вносяться редколегією без узгодження з автором.

Редколегія залишає за собою право на власне рецензування поданих матеріалів.

Адреса редколегії: 61080, м. Харків, пр-т Гагаріна 187, Харківський економіко-правовий університет, тел.: 720-19-23, 720-19-32.

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» видається двічі на рік.

Збірник наукових статей

Наукові записки

Харківського економіко-правового університету
№ 1 (16), березень 2014 р.

Відповідальний за випуск *доктор юридичних наук, професор*
В.С. Венедіктов
Комп'ютерне верстання *Т.В. Салівон*

Підписано до друку 31.10.2014. Папір офсетний.

Формат 60x84/16.

Друк офсет. Умовн. друк. арк. **13,8**. Обл. - вид. арк. **10,2**.

Тираж 100 прим. Замовл. № 06/2011

Надруковано у ТОВ «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС»

61080, м. Харків, пр-т Гагаріна, 187

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1529 від 16.10.2003 р.